

Електронску верзију књиге
“Битка за Библију” (у PDF формату)
учинили смо БЕСПЛАТНО доступном
на Интернету, за личну
(некомерцијалну) употребу.

Уколико желите да набавите ову књигу
у штампаном облику,
поручите је на број телефона 062/200-046

Издавач

БИТКА ЗА БИБЛИЈУ

Дејвид Маршал

САДРЖАЈ

Предговор	9
УВОД: Књига за постмодерну	11

I део: ОДАКЛЕ ДОЛАЗИ БИБЛИЈА?

1. Како је Библија написана?	17
2. Ко је написао Библију и када?	24
3. Како су обједињене библијске књиге?	35

II део: БИТКА ЗА БИБЛИЈУ

4. Опстанак кроз векове	45
5. Открића поред Мртвог мора	50
6. Битка за Нови завет	62
7. Животни проналазак	71
8. Добијена битка	78

III део: ПРИЧА О БИБЛИЈИ НА ЕНГЛЕСКОМ ЈЕЗИКУ

9. Библија и свануће хришћанства	91
10. Прва британска Библија	94
11. Библија за народ	102
12. Под осудом закона!	111
13. Мучеништво	119
14. На путу ка верзији Кинг Џејмс	129
15. Покретна мета	139

IV део: БИБЛИЈА НА СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

(Додатак српском издању књиге
“Битка за Библију”. Аутор Бранко Бјелајац)

Тирило и Методије	151
Методијеви ученици	152
Маријинско јеванђеље	153
Мирослављево јеванђеље	154
Штампање псалтира	155
Рујанско четворојеванђеље	155
Гаврил	155
Вуков превод Новог завета: Година 1847.	160
Библија на народном језику: Година 1868.	167
Превод Новог завета Комисије Светог архијерејског Сино- да Српске православне цркве: Година 1984.	168

V део: АРХЕОЛОГИЈА И БИБЛИЈА

16. Тражи се! Кључ за древни свет	173
17. Велика царства Истока	187
18. Шта се десило Хетитима?	196
19. У потрази за Јеврејима	200
20. Историја Израела у археолошким ископинама	208
21. Новозаветна археологија	222

VI део: НА КРАЈУ

22. Порука Писма	235
23. Човек у Књизи	240
Литература	251

Библија. То је непобедива књига.
Ф.М. Достојевски

О АУТОРУ

Дејвид Маршал је стекао титулу доктора историјских наука на универзитету Хал.

Докторирао је код професора Џона Кењона (1926-1996) коме је посвећено ово ревидирано издање.

Др Маршал је годинама предавао пре него што је постао писац и уредник часописа. Објавио је двадесет књига о историјским, путописним и библијским темама. Неке од познатијих су: *Куда је Исус ходао*, *Божје добре вести*, *Отисци Павлових стопала*, *Путеви ходочасника*, *Ново доба против Јеванђеља*, *Да ли се Бог још увек бави лечењем?*, *Ризница божјих драгуља* и *Када је једини излаз “кроз”*.

Маршал је писац и уредник, ожењен је и део је велике трогенерацijske породице која живи у Линколнширу. Неки од његових хобија су шетња, макете парне железнице, путовања и фотографисање.

Аутор је изузетно захвалан археологу др Вилијаму Шеу, који је проверио тачност информација из четвртог поглавља и у приповедање унео најактуелнија открића.

Велика захвалност аутора припада и покојном др Хафу Дантону и госпођици Нан Такер.

ПРЕДГОВОР

Пред нашем читалачком публиком је књига са тематиком о којој је ретко писано на овим просторима.

Најтиражнија књига у историји, преведена на скоро све језике света, Библија је данас доступна већини људи. Међутим, недовољно је познато какав се дуготрајан и суров рат вековима водио да би та књига до наших дана опстала и да би дошла до својих читалаца.

Попут узбудљиве детективске приче, *Битка за Библију* износи мноштво занимљивих података о људима и догађајима који су обележили вековну борбу да се библијски текст сачува од људске непажње и злонамерности, од зуба времена и смене цивилизација, борбу да се она преведе на различите језике, као и о једној другој борби новијег датума, да се, наспрам њених страствених критичара, докаже њена веродостојност и порекло.

Кроз историју, Библија је подносила ударце који су потицали из два главна извора: са једне стране, моћне друштвене силе које су вршиле притисак да се текст Библије измени или сакрије од јавности и замени неким политички и друштвено прихватљивијим верским текстовима; са друге стране страствени напори да се аутентичност једног тако тешко и тако дуго чуваног текста доведе у питање и коначно порекне.

Данашњем човеку готово нестварно изгледа да су у европским хришћанским земљама, пре само неколико векова, преводиоци Библије, тада обичном човеку готово забрањене књиге, били сурово прогањани, мучени и неретко убијани као главни непријатељи друштвеног поретка и морала.

Посебну вредност овог дела представља осврт на превод Библије на српски језик, који смо у могућности да објавимо љубазношћу господина Бранка Бјелајца, аутора књиге *Свето писмо у Срба*.

На тај начин се основна замисао и занимљивост књиге коју држите у руци потврђују колико самим примером нашег језика толико и пребогатом историјом његовог развоја.

Премда се поглавља о преводима Библије на енглески језик понекоме могу учинити сувишнима за публику у Србији, сматрали смо да ће за наше читаоце бити занимљиво да се упознају са необичним историјатом превођења Библије на енглески језик, обележеним ученошћу, пожртвованостју и храброшћу њених преводаца, као и искреним обухватањем њених многобројних читалаца.

Захваљујемо свима који су својим радом и саветима помогли у издавању ове књиге.

Издавач

Увек је била контроверзна.

Бацали су у затвор људе који су је читали.

Убијали су оне који су је преводили.

Забрањивали су је и спаљивали они који су се плашили њеног утицаја. Једном је описана као “најсубверзивнија књига која постоји”. У годинама комунизма постојала је тајна мрежа преко које је кријумчарена иза “гвоздене завесе”¹. Кријумчари које би ухватили у њеном растурању нестајали су без трага.

Била је исмевана, ругали су јој се; осуђивана је и бацана у пламен више од било које друге књиге. Критичари су нападали њену аутентичност и веродостојност њених тврдњи; проглашавајући догађаје и личности које помиње обичним митовима. Ипак, под критичким погледом научних истраживања

¹ Гвоздена завеса - израз који се односи на границу која је симболично, идеолошки и физички делила Европу на два одвојена дела, од краја Другог светског рата до краја Хладног рата, отприлике од 1945. до 1990. (извор: Wikipedia, <http://sr.wikipedia.org/>)

и археолошких проналазака, њене тврдње су потврђене као аутентичне. Сваки пут изнова, њени критичари су били принуђени да се повуку у пометњи. Ова књига је била у праву. Критичари су грешили.

Међутим, критичари су једноставно мењали своје становиште и почињали да “пуцају” из новог угла.

У међувремену, научници су радили. Археолози су поставили своја ископавања. Плочице исписане прастарим клинастим писмом угледале су светлост дана, а тврдње сковане тако догматично од стране припадника друге школе “експерата”, показале су се као неосноване. *Телови*², стари градови и насеља Блиског истока, у својим слојевима садрже мноштво рукотворина које чекају да посведоче о тачности ове књиге.

Ове рукотворине, плоче и пергаменти, заједно и преко средстава модерне науке, у тако су много тачака потврдили ову књигу да су људи са отвореним умом били приморани да, у најмању руку, размисле о могућности да иза ње стоји божанско присуство.

Библија или њени делови преведени су на више од 1700 језика. У току једне године само у Сједињеним Државама се штампа педесет милиона примерака. Сваке године се у Великој Британији потроши у просеку 4,1 милиона фунти на куповину Библија. А поред тога, Велика Британија их извози у вредности од 6,3 милиона фунти сваке године. Портпарол *Библијског друштва* каже да се у укупном износу ово своди на 3.466.000 примерака годишње.

Ипак, статистике су варљиве, а никада тако много као у овом случају. Ова прастара књига вероватно је *најмање читан* светски бестселер.

² Хебрејска реч ТЕЛ значи узвишење, брежуљак. На овим узвишењима се налазе рушевине старих насеобина - прим. прев.

Упркос томе, постоји необична, необјашњива фасцинираност овом књигом.

Зашто?

Да ли се на њу гледа као на предмет који доноси срећу?

Или постоји необјашњив осећај да између њених корица лежи мудрост која даје значење путовању од колевке до гроба, прозор са погледом на порекло и судбину, време и вечност?

Да ли постоји осећај – ирационалан, чак “сујеверан” – да је велика Сила која је створила Свемир, надахнула умове и доживљаје четрдесеторо људи који су писали ову књигу, која је потврђена на тако много начина?

И да, ако је то случај, она може, баш *може*, нешто да каже *нама*?

Да ли међу модерним људима постоји реакција на став да се успех у животу може у потпуности измерити стицањем материјалних добара, реакција на претпоставку да апсолутна истина долази једино из лабораторија, на идеју да је узалудан покушај да се нађе *смисао* тако комплексног и софистицираног света?

Да ли постоји реакција на “модерно” прихватање оне врсте “смисла” који нуде дела Фројда, Дарвина и Маркса? Да ли постоји страх да модерна “примљена мудрост” заправо поставља више питања него што даје одговора?

Идем ли предалеко, пребрзо? Расте ли крвни притисак, постаје ли превруће?

Или смо збуњени, неугодна нам је било каква сугестија да нека прастара књига има нешто да каже у ери силиконских чипова? Апсурдно. Да ли је? Да ли је то враћање у доба празноверја које је најбоље заборавити?

Можда је наш свет у толикој мери лишен проблема да више немамо потребу за надљудским вођством које нам је откривено преко неке надахнуте књиге... Или можда живот стварно *јесте* оно што нам модеран “мудрац” каже – “ноћна мора између две вечности”, “казна за злочин рођења”... Можда људска раса *није* ништа више од “планетарног екцема” чија је свака јединка само пуки “увећан протеински молекул”?

Тако је много пута Библија – и њено објашњење о значењу живота – била оповргавана, “разоткривена”. А онда, тврдоглаво невољна да оде са сцене, она се враћала.

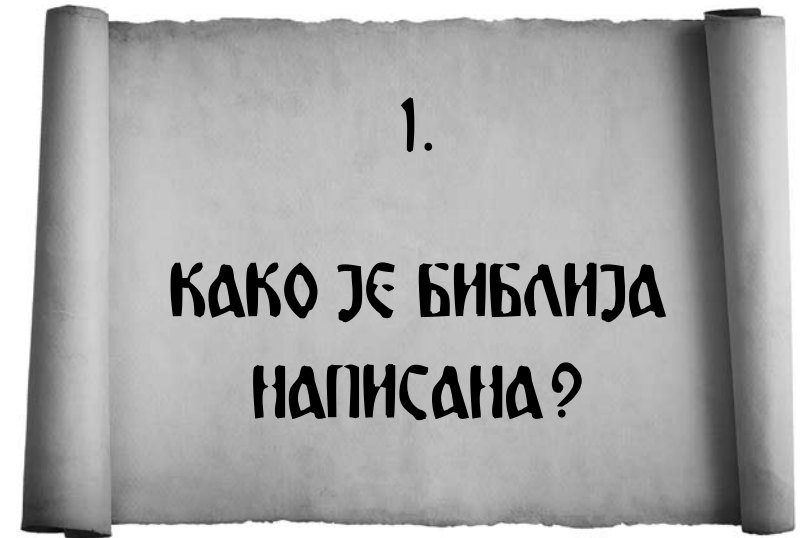
У доба просветитељства Волтер је одржао предавање о Библији у свом дому у Паризу. Рекао је да је та стара књига, без сумње, потпуно превазиђена и да ће за само сто година престати да се штампа и употребљава. То је било у 18. веку. Сто година након овог Волтеровог предавања, кућа у којој је оно одржано постала је центар за дистрибуцију ове књиге коју је он отписао као застарелу. Његове речи су скоро заборављене, али се његова кућа користи за дистрибуцију Библија на многобројним језицима до најудаљенијих делова планете. Волтер је дао неоспоран допринос мисли и животу свога доба, али да ли је могуће да је књига коју је прогласио застарелом – вечита, значајна у свако доба?

Може ли ова древна књига која се одупире пролазности имати вредност и за нас данас? Да ли стварно има нешто да каже у наше постмодернистичко доба? Да ли је вредно труда пажљивије испитивање чињеница обелодањених у протеклим годинама у прилог њене тачности и аутентичности?

У друштву као што је наше, у свету као што је наш – да ли је *ишта* вредно покушати?

1. ДЕО

ОДАКЛЕ
ДОЛАЗИ
БИБЛИЈА?

СВИЦИ И ПЕРГАМЕНТИ

Павле, који је написао око две трећине оног дела Библије који се назива Нови завет, пао је у немилост власти Римског царства. Током последње зиме свог живота, осуђен на смрт, прокријумчарио је писмо свом ученику Тимотију. У њему налазимо ове речи:

“Постарај се да дођеш брзо к мени... Кад дођеш донеси ми кабаницу што сам оставио у Троади код Карпа, и књиге, а особито кожне.”³

Павле је желео свој тешки зимски капут. Како учењак може да се усредсреди на своје проучавање смрзавајући се у мемљивој подземној римској тамници?

Да има своје свитке и пергаменте при руци било је још битније.

Након освајања Александра Великог, после 336. год. п.н.е., почиње интензивна хеленизација света. Свако је говорио

³ 2. Тимотију 4:9,13.

коине, грчки дијалект уобичајен у свим земљама. Павле није био изузетак. Отуда је реч коју је користио за кабаницу *фаилонес*; реч за свитак била је *библион*; а реч за пергамент – *мембрана*.

Грчке речи за свитке и пергаменте упућују на материјал од којег су начињени. *Библион* је била врста трске која је расла на речним обалама. Унутрашњи део листа или стабљике ове биљке био је у тракама сушен, а низови осушених трака су лепљени заједно – унакрсно једни преко других – да би сачињавали материјал за писање.

Грчка реч *мембрана* је заправо позајмљена из латинског и означава део животињске коже прерађен тако да се може користити као материјал за писање.

Реч *библион* је кључ за улажење у траг пореклу речи *библија*. Међу алтернативним именима биљке од које су свици начињени, била је реч *библос*. Библос је име које су Грци дали једном граду у Феникији.

Када упућују на Стари и Нови завет, хришћани који говоре грчки користе речи у множини *та библиа* – “књиге”. Хришћани који говоре латински употребљавали су Стари и Нови завет као једну књигу и звали је *Библиа* (третирајући је као именицу у једнини).

Одатле име за ову књигу – Библија.⁴

ЈЕЗИЦИ БИБЛИЈЕ

Откривајући одакле долази реч “Библија”, такође смо сазнали на чему је написано шездесет шест књига које чине Библију – или на унакрсним низовима сушене стабљике трске или на штављеним животињским кожама. Поред тога, још даље у прошлости, у време Старог завета, користили су се други материјали за писање, као што су глинене и дрвене плочице, парчићи кречњака или сломљени делови грнчарије.

⁴ F.F. Bruce, *The Books and the Parchments*, p. 2-6.

Сада би требало одговорити на нека друга питања: на ком језику су писане књиге Библије? Ко их је написао и када?

ХЕБРЕЈСКИ

Сабра дословно значи “кактусов цвет”. У данашње време, међутим, то је термин који се користи у Израелу за младог Израелца световног размишљања, рођеног у Израелу, који ради у *кибуцима* (насеобине засноване на пољопривредним делатностима, али и неким врстама индустрије и заната).

Археолози обично упошљавају *сабре* за своја ископавања у Израелу. Типично за *кибуце* је да немају синагоге и да се у њима у потпуности говори хебрејски⁵.

У скорије време један археолог је са неким посетиоцем разматрао 5. књигу Мојсијеву (пета од шездесет шест библијских књига). Имао је стари фрагмент *библиона* са једним до два поглавља на хебрејском, на коме је писан највећи део Старог завета.

“*Иврит* или модерни хебрејски”, рекао је археолог, “представља оживљавање старог хебрејског језика, што је извршено у раним годинама двадесетог века под вођством Бен Јехуде. Свако ко чита *иврит* је скоро у потпуности способан да прочита и текст на оригиналном језику Библије, старом хебрејском.”

“Ако је тако”, одговорио је посетилац са неверицом, “позовите ону *сабру* која ради тамо и замолите је да прочита тај фрагмент из 5. књиге Мојсијеве. Иако нема религијско образовање, требало би да може то да учини, ако је тачно то што кажете.”

⁵ “Одбор за стандардизацију српског језика” сматра да придеви *јеврејски* и *хебрејски* “легитимно коегзистирају у српском језичком стандарду, али се само *хебрејски* досад везивао за језик”. Придев *јеврејски* се користи “у споју са свиме другим што се односи на јеврејски народ, његову историју и културу”. (видети: http://www.elmundosefarad.eu/wiki/wiki/index.php?title=...u_vezi_s_nazivima_jezika_jevrejskog_naroda%2C_jevrejski/hebrejski/ivrit...) - прим. уред.

Препланула *сабра* је била позвана. Без проблема је прочитала сваку реч старог фрагмента.

Језик Старог завета је хебрејски. Упркос стотинама година током којих је писан, лингвистичке разлике између најранијих и каснијих списа су веома мале и безначајне. Данас сваки образовани Израелац може да чита своје свете књиге у првобитном облику у којем су записане.

АРАМЕЈСКИ

Неки делови Старог завета написани су на арамејском језику. То су нека поглавља из Јездрина књиге и Књиге пророка Данила и један стих из Књиге пророка Јеремије. Арамејски језик је веома сличан хебрејском.

Арамејски је био језик извесних арамејских племена која су се преселила из Месопотамије – која је смештена између река Тигра и Еуфрата – у Сирију.⁶ У 8. веку п.н.е. Асирци су силом преселили Арамејце у све провинције свог огромног царства и тако се арамејски језик проширио на велике области.

Писање извесних делова Старог завета арамејским језиком објашњава се чињеницом да су општим пресељењем Арамејаца Асирци учинили да арамејски постане међународни језик. Стотине докумената на арамејском језику из времена Јездра и Данила пронађени су на Блиском истоку.

У вековима непосредно пре Исусовог рођења, у говору Јевреја хебрејски је замењен арамејским. Ипак, када је рабин читао свитке и пергаменте у синагоги, он их је читао на хебрејском.

Четири новозаветна описа Исусовог живота показују да је Исус *говорио* арамејски, мада је *читао* хебрејски. У извесном броју случајева Исусове речи на арамејском језику су остављене у новозаветном грчком тексту. У опису васкрсења Јаинове кћери, на пример, Исус каже: “Девојко устани”, на арамејском: “Талита куми” (Марко 5:41; 7:34; 15:34).

ГРЧКИ

Краткотрајно нагло уздизање арамејског језика представља изузетак. Нови завет је написан на варијанти грчког језика – *коине*. Грк (или Хелен, како су себе називали) је био човек чији су језик и култура били грчки; а Грчка (или *Хелас*, назив који су користили) се протирала исто тако далеко као и грчки језик и култура. *Коине диалектос* је био уобичајени језик грчке заједнице. Он има сличности са неколико старих дијалеката, нарочито са атинским дијалектом.

⁶ Због тога се овај језик у Даничићевом преводу назива сирски језик - прим. прев.

Пре него што је Палестина постала део Римског царства, како је било у Исусово време, њу је освојио Александар Велики. Тада су почели да се укоренењују грчки језик и култура. После Александрове смрти, источни део његовог царства био је подељен између његових генерала: Птоломеј је узео Египат и Палестину; Селеук је узео део од Тракије до Индије.

Први хеленизовани Јевреји били су они који су се настанили у новом делу града Александрије током владавине Птоломеја. Вероватно су током тог периода јеврејски трговачки сталеж и сами виши сталежи Јудеје почели да говоре *коине*.

Селеукидски цареви Антиох III и IV су били ти који су промовисали грчки језик и културу. Селеукидска престоница, Антиохија, постала је велики центар грчког спорта, позоришта и раскоши. Претензије селеукидског царства на Палестину изазвале су реакције међу Јеврејима. Појавиле су се две фракције – једна је подржавала грчко усмерење, а друга му се противила. Радо примљен од либерала, селеукидски тиранин Антиох IV ушао је у Јерусалим 171. године п.н.е. Пљачкањем и скрнављењем храма увредио је конзервативце и изазвао побуну Макабејаца.

Међутим, култура и језик за које су се Селеукиди залагали зашли су дубоко у Палестину. Језик и неки аспекти културе надживели су побуне из тог периода и окупацију Римљана. Уствари, цезар Август, који је управљао римским светом у време Исусовог рођења, одлучио је да га уједини путем ширења грчке културе.

Римско царство је заправо било двојезично. У римској војсци латински је био званичан језик, али је грчки остао званичан језик у земљама источног Медитерана. У самом Риму грчки се говорио колико и латински.

Вековима се чинило да је облик грчког језика којим је написан Нови завет не само јединствен, већ да се само ту

налази. Свесни да се ови облици језика нису могли наћи на другом месту, неки су га саркастично назвали “језик Светог Духа”. Међутим, фрагменти папируса и комадићи грнчарије откривени на Блиском истоку (а нарочито у Египту) почев од 80-их година 19. века, садржали су “говорни грчки језик” изузетно сличан грчком Новог завета. Стога, пошто се новозаветни грчки веома разликује од класичног грчког којим се говорило и писало у *ранијим* вековима, доказано је, ван сваке сумње, да је то био облик грчког којим се говорило и писало у *првом* веку, међународни језик који се најшире користио – *коине*.

Велика популарност ове форме грчког језика којом је написан Нови завет помаже да се објасни ширење хришћанства у првом веку. То је био најраширенији међународни језик. Отуда је то био најпогоднији језик за ширење животодавне нове вести која је имала моћ да преокрене свет.

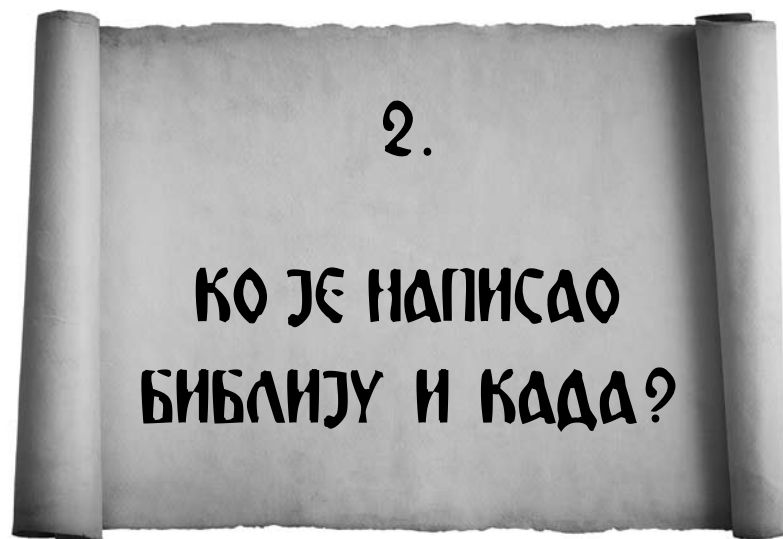
БЕЛЕШКА

Грчка верзија Старог завета названа *Септуагинта* постојала је у Исусово време.

Птоломеј је, градећи огромну библиотеку, начинио од Александрије велики центар науке. Он је позвао јерусалимског првосвештеника Елеазара да одреди стручњаке који ће превести Писмо (тј. Стари завет) са хебрејског на грчки. Изабрано је шест преводаца из сваког од дванаест племена Израела. Они су дошли у Александрију са нарочито прецизном верзијом светих списа, које ми данас називамо “Јеврејска Библија” тј. Стари завет.

Назив *Септуагинта* (од латинског назива за седамдесет) изведен је из чињенице да су у посао преводјења биле укључене седамдесет и две особе.

До Исусовог времена велики број Јевреја живело је у Александрији. Они су заборавили и хебрејски и арамејски, а *Тору* су читали у њеној грчкој верзији. Међутим, за готово све руком преписиване копије Септуагинте које су сачуване до наших дана, заслужни су хришћани, а не Јевреји. Од 1. века хришћани су је усвојили као своју “ауторизовану верзију” Старог завета.

Четрдесет људи је написало шездесет и шест књига Библије у раздобљу од око 1600 година.

Петнаест векова пре Христа, Мојсије је у изузетним околностима предводио извођење Јевреја из ропства у Египту.⁷

МОЈСИЈЕ КАО АУТОР

Мојсије је живео 120 година. Иако рођен као Јеврејин, он је био одгајан на египатском двору где је до своје четрдесете године стекао политичко и војно искуство, као и најбоље могуће образовање тог времена.

Изненада, Мојсије је био приморан да побегне у изгнанство након непромишљеног напада на једног Египћанина, изазваног Мојсијевим саосећањем према поробљеним Јеврејима, његовим сународницима. Наредних четрдесет година провео је радећи као пастир у дивљини, међу Мадияњанима.

⁷ Види 19. поглавље о датирању Мојсијевог живота и изласка Јевреја из ропства у Египту.

Тек након тога преузео је улогу великог предводника ослобођења свог народа.

Када је, након Мојсијеве смрти, Исус Навин повео Јевреје у земљу западно од Јордана, Бог му је упутио позив: *“Нека се не раставља од уста твојих књига овога закона.”* Ускоро је Исус Навин сакупио народ, половину је поставио на падинама планине Гаризим, а половину на падинама планине Евал. Тамо *“прочита све ријечи закона... све како је написано у књизи закона. Не би ни једне ријечи од свега што је Мојсије написао, које не прочита Исус пред свијем збором Израиљевим.”* Много касније, Исус Навин је још увек подстицао народ да *“држе и творе све што је написано у Мојсијевој књизи закона”*.⁸

Мојсијеве књиге су прихваћене као Тора или Петокњижје, првих пет књига Старог завета (1. књига Мојсијева или Постање, 2. књига Мојсијева или Излазак, 3. књига Мојсијева или Левитска, 4. књига Мојсијева или Бројеви и 5. књига Мојсијева или Поновљени закони). Нико не тврди да је Мојсије био једини аутор Торе или Петокњижја. Ипак, цар Давид, чија владавина почиње око 1050. године п.н.е. (тј. око 500 година *после* Мојсија), прихватио је да је Мојсије главни аутор ових пет књига.⁹ Између златног доба царства под Давидом и Соломуном, и разорења Јерусалима од стране Вавилоњана 586. год. п.н.е., два друга цара – Амасија и Јосија – такође подразумевају Мојсијево ауторство.¹⁰

Прву од својих пет књига – 1. књигу Мојсијеву – Мојсије је, изгледа, делимично написао а делимично сакупио током средњег периода свог живота, за време боравка у Мадиянској земљи.

Друга књига Мојсијева наставља приповедање започето у 1. књизи Мојсијевој. У одређеним исказима Мојсије се

⁸ Исус Навин 1:8; 8:33-35; 23:6.

⁹ 1. књига о царевима 2:3.

¹⁰ 2. књига о царевима 14:6; 22:8-23:24.

именује као њен аутор. Активности Мојсија као хроничара, као законодавца и систематског уређивача закона дословно су поменуте.¹¹ Вештине које је Мојсије користио у писању 2, 3, 4. и 5. књиге, у трећем периоду свог живота, готово сигурно су стечене током високог образовања у Египту у првом периоду његовог живота.¹² Исус Христос прихвата да је Мојсије написао 2. књигу Мојсијеву.¹³ Трећа књига Мојсијева је срж онога што Исус назива “Мојсијев закон”.¹⁴ У једном другом тексту Он подразумева да је Мојсије био плодан писац.¹⁵

Пета књига Петокњижја је уређена и додата пошто је убачена прича о Мојсијевој смрти. Ипак, Исус и ране хришћанске вође јасно прихватају Мојсија као главног аутора 5. књиге Мојсијеве.¹⁶

Постоји традиција и у хришћанству и у јудаизму да је Мојсије такође написао дубоко мисаону и поетски прелепу Књигу о Јову. Верује се да је он то урадио током боравка у Мадријанској земљи. Књига о Јову се рве са проблемом: Зашто постоје бол, болест и смрт у свету којим управља свемоћни Бог који све воли? Ако је аутор Књиге о Јову заиста био Мојсије, он је користио Јовову причу да одговори на питање: Како мој народ може бити искоришћаван као робље у Египту, а да Бог још увек буде Бог? Посредством различитих говорника, у овој књизи Мојсије истражује алтернативне погледе на Божју природу и досеже до модела “љубави и милости” којем је привржена већина Јевреја и хришћана. Теолошки оквир Књиге о Јову ослања се на

¹¹ 2. Мојсијева 17:14; 24:4; 4. Мојсијева 33:2.

¹² Дела апостолска 7:22.

¹³ Марко 12:26 цитира 2. Мојсијеву 3:6.

¹⁴ Лука 24:4.

¹⁵ Јован 5:46, 47.

¹⁶ Матеј 19:7, 8 (5. Мојсијева 24:1); Марко 12:19 (5. Мојсијева 25:5); Јован 1:17; 7:19 (5. Мојсијева 4:44); Јован 1:45; Дела 3:22 (5. Мојсијева 18:15); Јеврејима 10:28 (5. Мојсијева 17:2-7).

1. књигу Мојсијеву и њен опис пада у грех, порекла зла и осликавање личности Сотоне.

ЈЕДИНСТВО И РАЗНОЛИКОСТ

Чак и ако прихватите да је, рецимо, Мојсије написао само део *једне* од шест књига које му се приписују, прихватили сте да је писање Библије започето пре 3500 година. Будући да може постојати само мала сумња да последња књига Новог завета није написана при крају првог века н.е, то значи да је Библија писана 1600 година. Прихвативши све то, не можете а да се не зачудите јединству мисли, приповедања и откривења. Задивљујуће је, такође, одсуство противуречности између порука које је написало четрдесет различитих појединаца, који су се међусобно веома разликовали по пореклу и образовању, као и временима и географским локацијама у којима су живели.

Размотрићемо различитости у занимањима људи који су писали Библију.

Војсковођа. Мада написана у трећем лицу, опште је прихваћено да је Књигу Исуса Навина написао сам Исус Навин. Ово не искључује могућност додатака након његове смрти или да је Исус Навин сакупио део приповести, а остале делове сам написао. Исус Навин је био војсковођа.

Свештеник. Претпоставља се да је Књигу о судијама написао Самуило, а прилично широко је прихваћено да је он написао и првих двадесет и четири поглавља 1. књиге Самуилове. Самуило је био свештеник.

Писар. Остатак Књиге Самуилових написали су Натан и Гад (види 1. Дневника 29:29). Ови људи су били пророци и писари.

Историјско приповедање двеју Књига о царевима и двеју Књига дневника представља компилацију различитих историјских извора, али је немогуће рећи ко је предузео овај

брижљив задатак за Књиге о царевима. Међутим, исто тако као две књиге дневника, Јездра и Немија су језички, стилем и гледиштима слични један другоме, па се може претпоставити да је постојао један аутор. Чињеница да се књиге дневника завршавају усред реченице која је довршена у почетним стиховима Књиге Јездрина, може указивати да је Јездра био аутор. Слично томе, постоји близак однос међу књигама Јездра и Немије; у стара времена су на њих гледали као на једну књигу, а не две. Чињенице у самој књизи указују да су написане, или у најмању руку завршене, у периоду персијске доминације, око 400. године п.н.е. Аутор, Јездра, био је свештеник и из свештеничке породице.

Цар. Књига Псалми је библијска збирка химни. Отуда постоји велика разноликост аутора. Најзначајнији међу њима био је Давид, пастир који је постао цар.

Унутрашњи докази у књизи Приче Соломунове идентификују цара Соломуна као њеног аутора. Готово да нема сумње да је Соломун такође написао Књигу проповедника и књигу познату као Песма над песмама. Соломун је цар-учењак.

Пророци, робови, сточар – и премијер. Неке књиге Старог завета написали су “професионални” пророци. Исаија је био образовани јеврејски аристократа из царске лозе; и вероватно су га други помагали. Јеремија је имао помоћ свог поверљивог секретара, Варуха.

Дугачку, компликовану, а повремено загонетну Књигу пророка Језекиља написао је високо образовани јеврејски роб, који је радио заједно са једном групом робова у муљевитим областима равница Вавилона, близу канала Кеба.

Књигу пророка Данила је, како многи сматрају, написао Данило, човек који је на месту премијера служио вавилонске и персијске царе.

Међу “малим” пророцима је Осија, “професионални” пророк, који је по једној ствари изузетан: своју пророчку

службу обављао је више од седамдесет година. Јоило је, такође, познат само по томе да је био пророк. За Амоса пише да је био говедар и сакупљач сикоморе.¹⁷ Иако је Јона поменут у 2. књизи о царевима, ништа се не зна о његовом занимању. Софонија је водио порекло од цара Језекије. Захарија је вероватно био свештеник.

Када је Малахија, последњи пророк Старог завета, изнео своју поруку (око 425. године п.н.е), период изгнанства је био далека прошлост. Многи коментатори сматрају да је Малахија био свештеник.

Писци четири јеванђеља. Нови завет садржи сличну разноликост аутора. Писци јеванђеља – Матеј, Марко, Лука и Јован – били су, редом, чиновник пореске управе, рани хришћанин за кога не пише ког је занимања, лекар и загонетни, љубљени Исусов ученик.

Шаторџија – а интелектуалац. Павле, који је написао највећи део посланица¹⁸ које се налазе у Новом завету, познавао је занат израде шатора. Осим тога, био је теолог, интелектуалац и, пре обраћења у хришћанство, један од јеврејских вођа.

Петар, рибар – и писац. С друге стране, Петар је био рибар. Аутор Јаковљеве посланице вероватно је био брат самог Исуса.

Дакле, различити људи су написали толико много књига са великом разноликошћу у стилу, али са једнако великом једноликошћу поруке и сврхе.

Када су написана јеванђеља. Већина се слаже да је од четири јеванђеља Марково прво написано. Како то можемо знати?

¹⁷ Сикомора је једна врста смоквиног дрвета које носи јестиве плодове, египатска смоква. Код нас је преведено као “дуд”. - прим. прев.

¹⁸ Посланица је, заправо, писмо које је написано некоме, али се код нас одамаћио израз посланица за ову новозаветну форму писања. - прим. прев.

Док читамо прва три јеванђеља може се закључити да су Матеј и Лука доста позајмљивали од Марка. Неки догађаји су речени потпуно истим речима; Исусова учења су представљена на готово идентичан начин. Јеванђеље по Марку се може поделити на 105 делова. Од тога, 93 се појављују у Јеванђељу по Матеју, 81 у Јеванђељу по Луки. Само четири дела у свој текст нису уврстили ни Матеј ни Лука. Јеванђеље по Марку има 661 стих; по Матеју 1068 стихова; по Луки 1149 стихова. Од Маркових 661, Матеј је репродуковао најмање 606 стихова. Повремено он незнатно мења формулисање реченица, али понавља 51% Маркових речи. Од Маркових 661, Лука је преузео 320 стихова, а поновио 53% Маркових речи. Од 55 Маркових стихова које Матеј није поновио, 31 је пронађен код Луке. Дакле, свега 24 стиха код Марка не појављују се у јеванђељима по Матеју и по Луки.

Очигледно су јеванђеља по Матеју и по Луки заснована на Марковом јеванђељу, које можемо назвати “основним јеванђељем”. Матеј и Лука су чак следили Марков редослед догађаја. У Јеванђељу по Марку постоји брз темпо и привлачан реализам. Стално изнова он у своје приповедање укључује јасне детаље; Марко је очигледно засновао своје приповедање на опису очевица – готово сигурно Петра.

Чињеница да јеванђеља Матеја, Марка и Луке имају толико много заједничког, навела је стручњаке да их сматрају “синоптичким јеванђељима”. (Реч *синоптичко* долази од грчких речи које значе “гледати заједно”).

“Q” извор. Постоји, међутим, 200 додатних стихова код Матеја и Луке којих нема код Марка. Они се тичу онога што је Исус *говорио*, док је Марко био закупљен оним што је Исус *радио*. Стручњаци су претпоставили да су Матеј и Лука прибегли некој другој књизи као извору, поред Јеванђеља по Марку. Они су га назвали Q (скраћено од *Quelle*, што је немачка реч за *извор*). Верује се да је тај други извор књига

Исусових изрека. Изузев тога, нико не зна било шта о њој, нити је ико био у стању да је пронађе.

Јеванђеље за Јевреје. Јеванђеље по Матеју је пре свега написано да увери Јевреје да је Исус Месија. Матеј је ревно доказивао да су се сва пророчанства Старог завета испунила у Исусу и да, стога, *он мора бити Месија*. Јеванђеље по Матеју је такође закупљено односом између Исуса и Јевреја, било да је он позитиван или негативан.

Јеванђеље за незнабошце.¹⁹ Јеванђеље које је писао Лука превасходно је написано за незнабошце. Лука изванредно брижљиво поставља догађаје описане у Јеванђељу у контекст световне историје. Да би одредио тачну годину Исусовог рођења, Лука именује кључне владаре: цезара Августа; Кирина, гувернера Сирије; Ирода, цара у Јудеји. Лука је још брижљивији у датирању појављивања Јована Крститеља (Лука 3:1,2).

Присно јеванђеље. Јеванђеље по Јовану веома је различито од остала три. Јасно је да су јеванђеља по Матеју, Марку и Луки већ била на располагању када је писано Јеванђеље по Јовану. Можда је Јован, ученик који је био најближи Исусу, остале јеванђеоске извештаје читао у својим позним годинама и помислио да би, пре него што буде превише касно, могао да запише своја сећања о Исусовом животу и учењу.

Јован изоставља многе детаље које су Матеј, Марко и Лука већ записали. Која би била сврха то понављати? Али он је знао да је било много тога што су они пропустили, а он је имао жељу да *то* запише. Само Јован прича о свадбеној свечаности у Кани, упознавању Никодима са учењем о новом рођењу, о жени Самарјанки, о васкрсењу Лазара, о начину

¹⁹ Незнабошцима су називани нејевреји, припадници народа који су имали многобожачки систем веровања. У исту сврху користи се и реч многобошци. - прим. прев.

на који је Исус опрао ноге својим ученицима и чудесној “беседи у горњој соби” (Јован 13-17. поглавље).

У Јеванђељу по Јовану описан је специфичан карактер сваког Христовог ученика; Јован их је све добро познавао. Наравно, и Марко је од Петра могао добро да се информише о ученицима, али је циљ Марковог јеванђеља пружање кратког и брзопотезног описа Исусовог живота. Јован, насупрот томе, такође преноси многе од тих извештаја, али он живим детаљима личности чини стварнијима. Сви писци јеванђеља помињу чудо храњења 5000 људи, али само Јован помиње да су младићеви хлебови били *јечмени*. У догађају о умиривању мора, само Јован помиње да су ученици одвеслали пет до шест километара од обале. У опису распећа, само је Јован приметио да су се четири војника коцкала за Исусову одору сашивену из једног дела.

Написане у периоду од педесет година. Новозаветне књиге су, углавном, написане између 50. и 100. године. Разумљиво је да је Марко писао пре Петрове смрти. Пошто се ово десило између 64. и 66. године, већина истраживача претпоставља да је Јеванђеље по Марку настало између 55. и 64. године.

Јеванђеље по Матеју је много теже датирати. Р. Т. Франс (R. T. France) сматра да је у питању 63. година.²⁰

Међутим, Лука, који је поред једног јеванђеља написао књигу Дела апостолска и упутио обе књиге Теофилу, даје нам бројне индиције на основу којих се могу донети извесни закључци. У неким одломцима Дела апостолских он пише у трећем лицу, али иначе пише у првом лицу јасно показујући да је био присутан. Лука је написао јеванђеље *пре* него што је писао Дела апостолска. Књигу Дела апостолска је нагло завршио, прекинувши опис догађаја. Најједноставније објашњење за ово је да Лука није имао ништа више да каже;

његова приповест је досегла до садашњости, тј. до времена у којем је Лука писао. Пошто је то време било почетак првог Павловог заточења у Риму (отприлике од 61. до 63. године), Дела апостолска су очигледно написана пре 63. године – а Јеванђеље по Луки још раније.

Јованово писање се готово сигурно одвијало током 90-их година првог века. Међутим, Џ. А. Т. Робинсон (J. A. T. Robinson) верује да су *сва* јеванђеља, укључујући и Јованово, написана пре 70. године.²¹ Извесно је да су три Јованове посланице написане 90-их година првог века, да се изборе са јересима које су ушле у цркву. Јованово Откривење написано је у току његовог изгнанства на острво Патмос. У тврдњама Јевсевија налазимо основу за претпоставку да се Јованово прогонство на Патмос одиграло током царске владавине Домицијана, мада стручњаци из новијег времена нагињу ранијем периоду. Дакле, књига Откривење је вероватно била написана пре Јованове три посланице, а вероватно и пре Јеванђеља по Јовану.

Павлове посланице. Највећи део Новог завета састоји се од посланица, а већину њих је написао апостол Павле. Павле, чије је оригинално име Савле, у почетку је био припадник јеврејског друштвеног врха и прогонилац хришћана. Његово обраћење у хришћанство било је најдраматичније од свих, а десило се на путу за Дамаск.

После свог обраћења, Павле је ишао на више “мисионарских” путовања. На сваком од њих пратила га је група помоћника. Заједно су оснивали цркве и наилазили на жесток прогон. Црквама које је основао Павле је писао посланице, тј. писма – често са велике удаљености – са најважнијим циљем да им помогне око решавања проблема који су постојали у тим црквама.

²⁰ R. T. France, *Tyndale New Testament Commentaries: Matthew*, p. 30.

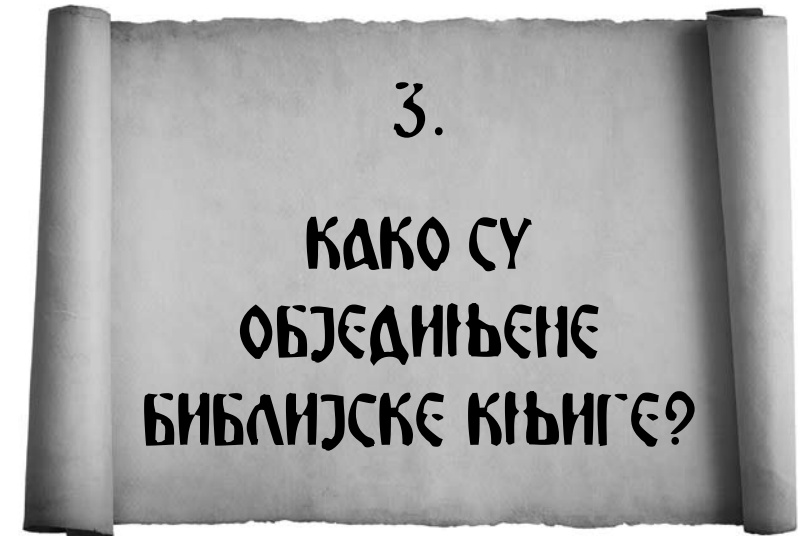
²¹ Цитирано у А. Т. Хансон, *The Prophetic Gospel*, p. 7.

Изузетак је Посланица Римљанима. Пре него што ју је написао, Павле никада није био у Риму, па се, стога, није усмеравао на тамошње проблеме. Зато је Посланица Римљанима у Новом завету најближа систематском излагању хришћанске теологије. Отуда се она сматра најважнијом књигом Новог завета и “најчистијим Јеванђељем”. Вилијам Тиндал је писао: “Посланица Римљанима је светлост и пут у цело Писмо.”

Каже се да је свако пробуђење у историји хришћанства било резултат проучавања Посланице Римљанима. Сигурно је да је реформација предвођена Мартином Лутером дошла као директан резултат његовог схватања оправдања путем вере у Посланици Римљанима. Пишући римској цркви из Коринта 58. године, Павле је изнео саму суштину свог веровања да би помогао сазревање једне јаке цркве која би му, како се могао надати, помогла да оствари свој циљ – проповедање јеванђеља у Шпанији.

Павле је писао и личне посланице. Међу њима су посланице Тимотију и Титу. Његова друга посланица упућена Тимотију вероватно је била последња у његовом животу. У тој посланици је он тражио своју топлу кабаницу, своје књиге и пергаменте, пре почетка зиме (2. Тимотију 4:9,13). Верује се да му је одрубљена глава 67. године.

Дакле, док је Павле био личност која је дала најзначајнији допринос писању Новог завета, улога последњег писца вероватно припада Јовану. За Јована, вољеног Исусовог ученика, верује се да је био једини апостол који је умро природном смрћу. Он је био последњи од оних четрдест писаца чије је заједничко дело, написано током периода од 1600 година, хришћанима постало познато као Библија.

Бавили смо се људима који су писали шездесет и шест књига Библије, проценили приближно време настанка библијских књига и тако смо могли да проценимо период који је протекао од писања прве до последње књиге.

Међутим, како су све ове књиге сакупљене заједно и означене као “свете” или “посебне”?

КЊИГЕ КОЈЕ СУ ДРУГАЧИЈЕ

За хришћане је Библија света књига. Заправо, како смо видели, то је библиотека или збирка књига.

Од када се 39 књига Старог завета и 27 књига Новог завета сматрају нарочито “светим” или “другачијим”?

Већ смо установили да је Библија, најблаже речено, *необична*. Мојсије, први од четрдесет писаца библијских књига, живео је стотинама година пре Јована, који је био последњи. Библијски писци имали су веома различите животне путеве и различите нивое образовања, од највишег до најнижег. Веома су се разликовали и као личности. Видели

смо да је међу њима било сточара, пастира, војника и рибара, али и царева, законодаваца, државника, дворана, свештеника и лекара.

Њихови књижевни стилови такође се разликују. Неки су писали закон, а неки историју, лирску прозу или лирску поезију; неки су писали у параболома и алегоријама; неки биографије или личне мемоаре и дневнике; неки су записивали пророчанства, а неки други, сасвим једноставно, личну преписку.

Узимајући у обзир ову велику разноликост, како је процењено да су ових 66 књига довољно “другачије” или “свете” да би биле укључене у оно што се назива “канон” Библије?

Прво, треба схватити да Библију није саставио појединац или група људи. Библија је *расла*. Овај принцип се односи и на Стари и на Нови завет. Они који мало дубље разматрају ово питање закључују да Библију светом, другачијом, животном, чини Исус Христос, који је описан као Спаситељ људског рода. Док посматрамо ток писања ових књига и на који начин су биле прихваћене као Богом надahnуте, расте осећај да је на то утицао и Онај који је био сједињујући принцип, извор инспирације, Онај који је донео спасење.

Књиге Старог завета. Исус Христос је често цитирао различите делове Старог завета, приписивао им ауторитет и, након свог васкрсења, рекао својим ученицима да је све што му се десило испуњење старозаветних пророчанстава. Месијанска пророчанства расута су кроз читав Стари завет. Наравно, није могао да дâ сличан значај ауторитету Новог завета, зато што он још није био написан.

Током обнављања службе у храму, за време Јосијине владавине, откривена је “Књига закона”. Књига је однесена цару и он ју је прочитао. Била је, схватио је он, изгубљена због равнодушности његових претходника. У ранијим временима

била је држана у Шатору,²² затим у храму, а свештеници су често читали из ње. Пред царем Јосијом се сада нашла једна копија. И цар и каснији хроничари су поновно проналажење Књиге закона сматрали догађајем од велике важности. Цар је наглас читао народу одломке из 26. поглавља 3. књиге Мојсије, и из 28. и 29 поглавља 5. књиге Мојсије. Из овога може да се закључи да Књига закона представља првих пет књига Библије или бар њихов део. Значајно је запазити да је поновно откривање ове књиге иницирало реформи царства.

Током седамдесет година изгнанства,²³ речи пророка почеле су да се веома цене. Држава је престала да постоји, заједно са престоницом и храмом, али је још увек постојала Књига закона – и још увек су постојале пророчке књиге.

Јеврејски *Талмуд* тврди да је Јездра, који је предводио народ у изласку из изгнанства, предузео подухват сакупљања и уређивања Књиге закона и Књиге пророка. Такође се сматра да је сазвана “Велика синагога” и да су током низа година разматране све књиге Закона, Пророка и Списа. Поред посла који је извршио Јездра, многи стручњаци сугеришу да су чланови Велике синагоге деценијама уређивали ове књиге.

Стари завет се обично дели на четири целине: Петокњижје (књиге Мојсије), историјске књиге (од Књиге Исуса Навина до Књиге о Јестири), пет књига поезије и етичких принципа (од Књиге о Јову до Песме над песмама) и књиге пророка (од Књиге пророка Исаије до Књиге пророка Малахије).

Посао формирања онога што називамо Старим заветом започео је, захваљујући Јездри и Великој синагоги, пре

²² Мисли се на *Шатор од састанка*, монтажну грађевину коју су Јевреји саградили по Божијем упутству и која је служила уместо храма током година проведених у пустињи, након изласка из Египта, па све до времена храма којег је саградио Соломун - прим. прев.

²³ Мисли се на вавилонско ропство - прим. прев.

450. године п.н.е. Већина стручњака данас сматра да је до Христовог времена Стари завет постојао у облику који смо описали.

Након пада Јерусалима 70. године, водила се значајна расправа око канона Писма. Рабин Јоханан бен Закај добио је писмену дозволу римских власти да сазове Јамнијски сабор да би се расправило питање канона Писма. Међутим, дебата на том већу била је усмерена на четири књиге које су сматране “маргиналним”: Приче Соломунове, Књигу проповедника, Песму над песмама и Књигу о Јестири. Када су размотрени разлози за и против ове четири књиге, одлучено је да се укључе у канон. Заправо, они су мало тога могли да ураде, “књиге које су одлучили да признају као канонске већ су биле опште прихваћене, мада су се постављала питања у вези њих. Књиге које су одбили да признају никада нису биле укључене у канон. Они нису избацили из канона ниједну књигу која је раније била призната.”²⁴

Књиге Старог завета нису на неку свету листу – *канон* – уврштене ауторитетом Јамнијског сабора; оне су већ биле препознате као Богом надahnуте, ауторитативне, а биле су то, у највећем броју случајева, током више векова.

Христов савременик, Филон Александријски, прихватио је старозаветни канон у оном облику у којем постоји и данас, као и Јосиф Флавије из првог века. Најстарију листу старозаветних књига за коју знамо саставио је Мелито, епископ из Сарда, око 170. године, а сачувао ју је Јевсевије у четвртом тому своје *Црквене историје*.²⁵

Књиге Новог завета. Постоје три категорије новозаветних књига: приповедачке књиге (четири јеванђеља и Дела апостолска), посланице и апокалиптична књига Откривење.

²⁴ F. F. Bruce, *The Books and the Parchments*, p. 89.

²⁵ Ibid, p. 89-92.

Мада су новозаветне књиге настале у временском интервалу од само педесетак година, много више времена је било потребно да добију форму коју имају данас. Није пронађен списак новозаветних књига (набројаних по редоследу који сада постоји) старији од оног из 367. године, који је дао хришћански епископ Атанасије у Ускршњој посланици.

У периоду од два и по века између довршавања последње књиге Новог завета и Атанасијевог списка, вођене су многе расправе око тога које књиге би требало или не би требало укључити у канон. Старозаветни списи су представљали Свето писмо најранијих хришћана, а постепено су неки хришћански списи сврставани заједно са њима, “не неким декретом сабора... него усаглашеношћу верних; духовна интуиција Цркве полако је одлучивала које би од њених списа требало сматрати ‘канонским’”²⁶

Како је дошло до “усаглашености верних”? Ко је надahнуо “духовну интуицију Цркве”?

Књиге које нису сврстане у старозаветни канон назване су *апокрифи*. Још једна група књига је одбачена – то су тзв. *псеудоепиграфи*. Апокрифи садрже историју и мудре изреке. Псеудоепиграфи садрже доста магије и мало историје. Испитујући књиге које нису прихваћене у канон Новог завета – новозаветне “апокрифе” – можемо такође запазити присуство натприродног вођства.

У канон су сврстане оне књиге које су препознате као надahnуте од Бога, књиге које могу да помогну човеку да кроз њих упозна Исуса Христа. Потврђено је да су их написали људи блиски Исусу и укључени у велики подухват првог века који је проширио јеванђеље до граница тада познатог света.

Један Грк, савременик Атанасија, говорио је о “одјеку велике душе” и изјавио да чује тај одјек у канонским књигама Новог завета. Вилијам Баркли (William Barclay) је написао:

²⁶ G. W. H. Lampe (ed), *The Cambridge History of the Bible*, vol. 2, p. 42.

“Узвишеност зрачи из књига Новог завета. Оне оличавају изузетност. *Оне саме себе доказују.*”

Када је преводилац Библије Џ. Б. Филипс (J. B. Phillips) почео да упоређује новозаветне књиге “са списима које су рани ‘оци’ искључили из Новог завета” могао је само да се “диви њиховој мудрости”. Наставио је следећим речима: “Већина људи вероватно никада није имала прилику да чита апокрифна “јеванђеља” и “посланице”, мада их је скоро сваки стручњак читао. Ја овом приликом могу само да кажем да су ти списи свет магије и привида, мита и фантазије. У целокупном послу превођења Новог завета, никада, ни за један тренутак, ма како да сам могао бити испровоциран и изазван, нисам осетио да сам пренесен у свет сабласти, врачања и магичних моћи, чиме обилују књиге одбачене из Новог завета. НепокOLEбљива вера писаца Новог завета преносила је на мене неизрецив осећај истинитости и аутентичности.”²⁷

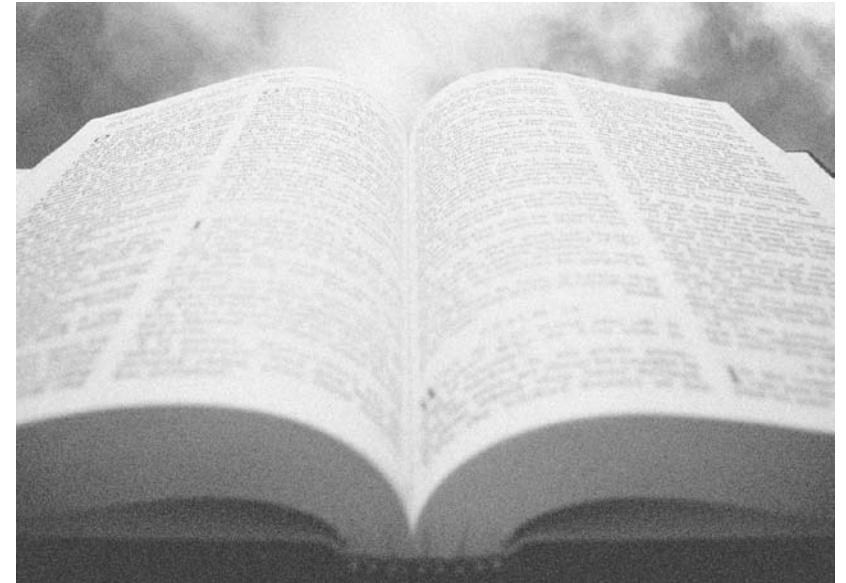
“Самодоказујућа” карактеристика постаје најизраженија када их упоредите са књигама које нису ушле у Нови завет.

У другом веку су написане бројне књиге које су назване “Јеванђеља о детињству”. Четири канонска јеванђеља дају мало детаља о прве три деценије Исусовог живота пре почетка његове јавне службе. Јеванђеља о детињству имају намеру да “попуне празнине”.

Такозвано Томино јеванђеље наводно даје извештај о Исусовом детињству. Дете Исус је описано како од глине ствара живе врапце, или како је учинио да умре једно дете које је “трчало и ударило га у раме”.²⁸ Исус који учи занат дрводеље

²⁷ J. B. Phillips, *Ring of Truth: A Translator's Testimony*, p. 95.

²⁸ Део текста из Јеванђеља по Томи гласи овако: “Док је једном Исус пролазио селом, неко га дете, трчећи, удари у раме. Наљутивши се, Исус му рече: ‘Нећеш да наставиш својим путем!’ Истог трена дете паде мртво.” (*Гностички текстови*; приредио Војислав Д. Никчевић; ИТП “УНИРЕКС”, Подгорица; стр. 91.) - прим. прев.

је описан како развлачи дрвене греде као ластиш и вежба асортиман магичних моћи које немају практичну сврху.

Овакви садржаји се не могу поистоветити са садржајем Писма. Писмо је *самодоказујуће*. Када упоређујете јеванђеља са овим књигама, не постоји сумња зашто су нека “унутра”, а друга “ван”. Линија раздвајања је очигледна. Нема места за расправу.

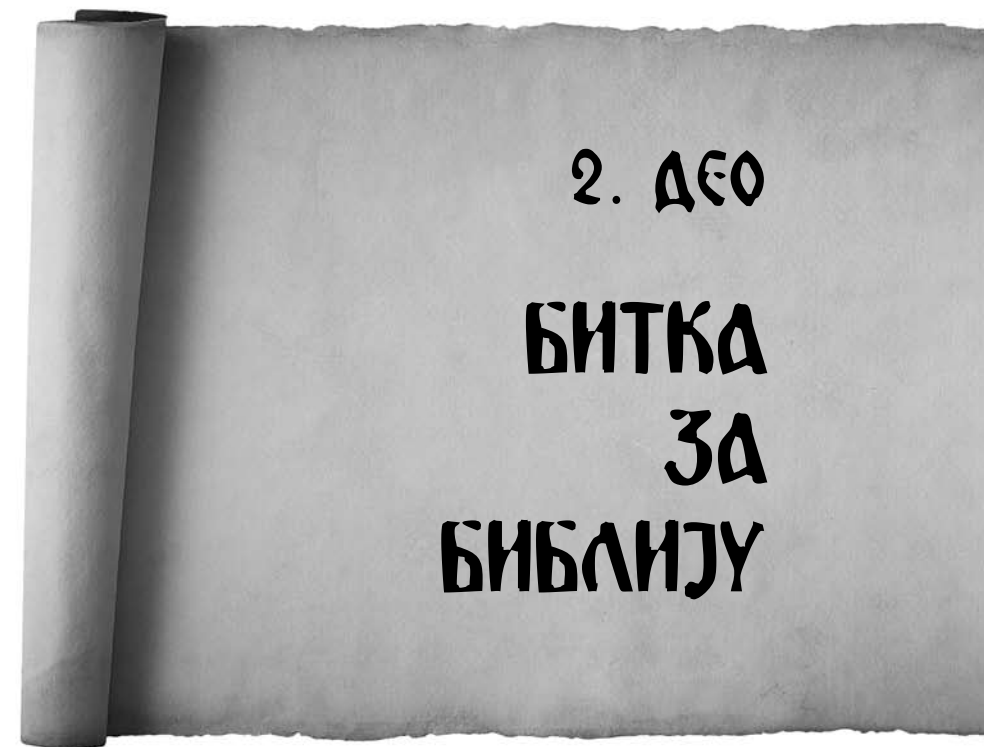
Аутори књига које су биле примљене у канон имали су жељу да покажу да је Исус, који је *чинио* дела у прошлости, живи Христос који још увек делује. У Делима апостолским свака појединачна проповед се завршава помињањем васкрсења. За Нови завет, Исус је, изнад свега – живи Христос. Пошто писци четири јеванђеља говоре о живом Христу, они дају веома несразмерну количину простора последњој седмици пре његовог распећа и васкрсења. Оно што пре свега занима ученике, хришћанство и хришћанску теологију је Исусова смрт и васкрсење. Књиге у којима ово није било у

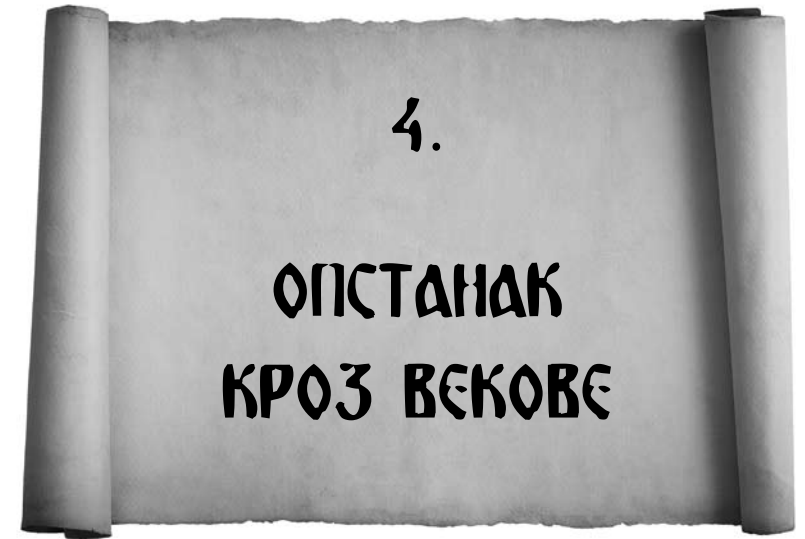
средишту, или нису разматране или су намерно искључене из канона.

“Можемо веровати”, каже професор Ф. Ф. Брус (F. F. Bruce), “да су ови рани хришћани по овом питању деловали по мудрости која је виша него што је њихова сопствена, не само по питању онога што су прихватили него и онога што су одбацили... Оно што је нарочито важно да се примети јесте да канон Новог завета није утврђен арбитрарном одлуком неког црквеног сабора. Када је напoкoн црквени сабор – Синод у Хипону 393. године – начинио списак од двадесет и седам књига Новог завета, то није учињено давањем ауторитета књигама које га већ нису имале, већ је једноставно констатована њихова раније препозната каноничност.”²⁹

Укратко, процес којим су постале прихваћене књиге Новог завета био је исти процес којим су постале прихваћене књиге Старог завета. На овај начин су ова два дела – Библија из времена апостола и Библија коју су написали апостоли – заједно постале оно што хришћани прихватају као писану Божју реч.

²⁹ F. F. Bruce, *op cit*, p. 103, 104.

Видели смо како је Библија написана и отприлике *када*. Истраживали смо о људима који су је писали и летимично смо сагледали разлоге због којих је написана. Пратили смо процес којим је шездесет и шест књига прихваћено као света Библија.

Последња књига Библије завршена је крајем првог века нове ере.

Поставља се питање како је шездесет и шест књига опстало кроз векове, нарочито векове пре Јохана Гутенберга (Johann Gutenberg) из Мајнца који је измислио машину за штампање 1430. године?

Одговор гласи: Генерације преписивача су је мукотрпним ручним радом преписивале хиљадама пута.

Из овога следи очигледан закључак: Пошто се тај процес одвијао више од хиљаду година пре изума штампе, сигурно је цео текст морао бити изрешетан грешкама и нетачностима. А те грешке и нетачности су могле да буду овековечене када је Библија почела да се штампа.

СТАРИ ЗАВЕТ ПОД ВАТРОМ

Неслагање око поузданости и тачности Библије достигло је врхунац у 18. веку, у доба рационализма. Пажњу је нарочито привукао Стари завет. Јеврејски текст Старог завета био је заснован на сачуваним рукописима (преписима) од којих су најранији познати начињени око *деветог века* н.е.

Многи стручњаци су били непопустљиви – Библији се *не* може веровати. Немац Фридрих Делич (Friedrich Delitzsch) говорио је у име мноштва стручњака осамнаестог, деветнаестог и двадесетог века када је, 1921. године, написао да је библијски текст *“искварен више него што можемо и да замислимо”*.³⁰

До 40-их година двадесетог века таква гледишта су била уобичајена. Директор Британског музеја и ауторитет за старе манускрипте сер Фредерик Кењон (Sir Frederic Kenyon) је писао 1939. године о Масоретима који су се, током многих векова, бавили преписивањем Писма. Њихов најстарији манускрипт датиран је на око 900. годину. Било је, рекао је он, за највеће жаљење што су генерације јеврејских рабина, више од хиљаду година, гледали у копије светих списа са таквим сујеверним поштовањем да су их, кад су ове постале старе или излизане, с пуно поштовања спаљивали. Отуда одсуство било каквих старозаветних списа који би претходили масоретским текстовима из 9. века. За разлику од њих, многи најранији манускрипти Новог завета су преживели и на њих се може ослонити. “Велико и свеважно питање” било је ово: “Да ли јеврејски текст (Старог завета), који ми зове-мо масоретским и који приказујемо да потиче од текстова састављених око 100. године н.е., верно представља изворни јеврејски текст који су написали аутори Старог завета?”³¹

³⁰ Цитирано у Siegfried Horn, “The Old Testament Text in Antiquity”, *Ministry*, Nov. 1987, p. 4-8.

³¹ Sir Frederic Kenyon, *Our Bible and the Ancient Manuscripts*, fourth edition (1939), p. 47.

Кењон је био милосрдан. Бар је све ставио у форму питања. Већина стручњака је на то питање одговорила слично као Фридрих Делич: У периоду од 1300 година, од писања Књиге пророка Малахије до најстаријег сачуваног масоретског текста, Стари завет је изобличен до непрепознавања.

Шта јеврејски и хришћански стручњаци могу да одговоре на ово?

Шта је познато о овим преписивачима, Масоретима, о њиховим навикама, њиховој тачности?

МАСОРЕТИ

Прича о Масоретима је запањујућа.

Када је 70. године римски генерал Тит оставио Јерусалим у рушевинама, могао је да претпостави да је масовни покољ који је пратио пад Јерусалима – као и масовни покољ који му је претходио у походу на Галилеју – угушио јудаизам заувек.

Када је римски генерал Силва, после опсаде од 70. до 73. године, ушао у зелотско планинско утврђење на Масади и пронашао тела Елеазара и његових присталица који су извршили колективно самоубиство, могао је да претпостави да је био сведок последњег упоришта јудаизма.

Када је римски цар Хадријан поравнао стари Јерусалим и 135. године на његовим основама саградио римски град *Елиу Капитолину* (Aelia Capitolina), знао је да су уплашене групе Јевреја могле бити пронађене у Палестини и било где другде; али их није сматрао значајним.

Разорењем храма 70. године, јеврејска религија се угасила.

Или није?

Јудаизам је постојао и даље, без храма и његовог жртвеног система.

Јудаизам је постао религија светих списа – и учењака чији је посао био да их очувају, умноже и протумаче.

Јоханан бен Закај је председавао Јамнијским сабором 110. године. Рабин Акиба бен Јосиф (55-137. год.) био је његов најистакнутији члан. Он је одрастао као неписмено сиротињско пастирче, а бен Закај је развио његов снажан интелект у рабинској школи у Јамнији. Акиба је желео да своје расејане сународнике окупи *око светих списа*. Они су били све што је остало од изабраног народа.

Акиба је у Тиверијади, граду у Галилеји, радио на стандардизацији јеврејског текста. Све следеће копије и преводи били су засновани на Акибиним стандардизованим текстовима.

Група учењака окупила се око Акибе у Тиверијади. Слична група рабина је у Вавилонији радила на сличним пројектима. И једни и други радили су на превођењу и тумачењу Писма.

Њихово главно интересовање била је *Тора* (Закон), пет књига Мојсијевих. Трудили су се да усвоје широка начела Закона и да их примене на разне сложене ситуације живота. Као резултат рада тиверијадских учењака створена је *Мишна*. Рабини у Вавилонији створили су *Гемару*. Око 500. године Мишна и Гемара су обједињене у књигу *Талмуд*.

Доста пре тог времена, групе јеврејских учењака у Тиверијади и Вавилонији развиле су високи стандард (традицију, *masorah*) да би очували тачност библијских манускрипата (тј. рукописа) које су умножавали. Смислили су компликован систем заштите од грешака. Мада су увек остали близу Акибине стандардизације текста, они су, с времена на време, “разматрали алтернативна штива пронађена у манускриптима које су имали на располагању”.³²

Постојало је широко распрострањено поштовање масоретског текста Старог завета, које је навело библијске стручњаке (који су живели вековима након што су Масорети

завршили свој посао) да буду потпуно задовољни његовом аутентичношћу.

Масорети су били фанатици у својој страсти за тачношћу и ревно посвећени традицији која се преносила с колена на колено. Они су вековима преписивали свете манускрипте са највећим могућим степеном тачности.

Последња масоретска породица била је породица бен Ашера из Тиверијаде. Она је вероватно одговорна за масоретски *Кодекс пророка* који је сачуван у Лењинграду (Санкт Петербургу).

“СВЕВАЖНО ПИТАЊЕ”

Упркос репутацији Масорета, када је сер Фредерик Кењон 1939. године завршио четврто издање дела *Наша Библија и стари манускрипти*, велико свеважно питање било је: могу ли модерни библијски стручњаци *стварно* веровати да су Масорети очували 39 књига Старог завета без грешака током осам векова умножавања?

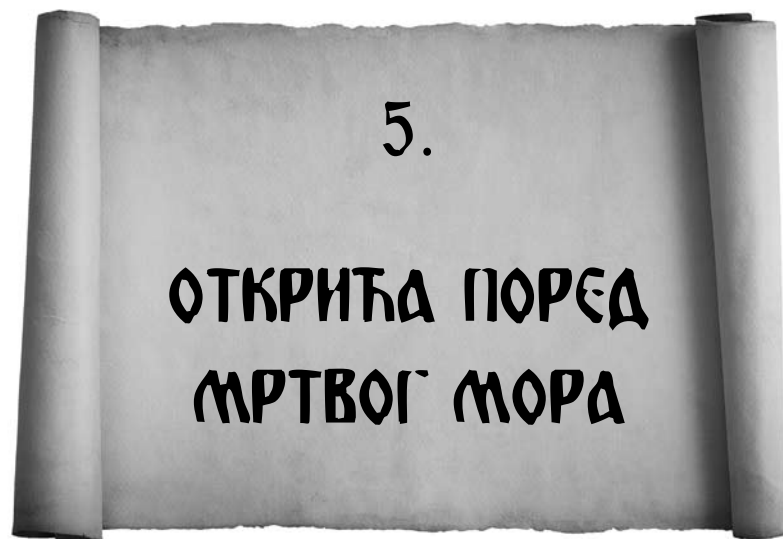
Већина је одговорила: “Не”. Већи део приче о Масоретима схваћен је као мит. Далеко вероватније – а и много популарније – изгледало је гледиште које је изнео Фридрих Делич да је библијски текст искварен “*више од наших најсмелијих претпоставки*”.

Једног дана 1947. године ово гледиште било је непобитно.

Већ следећег дана оно се срушило.

Оборио га је камен који је бацио млади бедуин у близини Мртвог мора.

³² F. F. Bruce, *The Books and the Parchments*, revised edition (1984.), p. 107.

Када је Мухамед ед Диб, бедуински пастир, бацио камен у отвор планинског зида насупрот Мртвог мора, није ни сањао да ће се одјек чути широм света. На крају крајева, он је само тражио изгубљену козу...

Оно што је тада чуо била је ломљава грнчарије. Уморни младић верао се уз кречњачку литицу, још увек дозивајући животињу која се изгубила. Када се приближио отвору, бацио је други камен. Опет исти звук; ломљење грнчарије.

Његова радозналост се повећала, па се узверао до отвора, а онда провирио у мрак мале пећине. Био је то само кратак поглед. Његови прсти су изгубили ослонац и он је пао. Али током тог кратког погледа у унутрашњост пећине видео је довољно да се распали његова одважност.

Узверао се други пут. Пронашао је бројне цилиндричне ћупове са карактеристично уобличеним поклопцима. Садрже ли они злато, драгуље? Наоколо су били комади ћупова сломљених камењем које је бацио.

Његов нос је наћушио нешто много вредније од било које козе. С обзиром да је био из племена Та'амире које је лутало преко Јудејске пустиње између Витлејема и Мртвог мора, одјурio је брзином и окретношћу локалног козорога до сенке окачених животињских кожа, разапетих и смрдљивих, које је називао домом.

Саопштио је шта је нашао старешини своје породице. Он је такође био заинтересован и инсистирао је да га младић одведе на то место.

Следећи дан их је обојицу затекао у пећини. Пребројали су седам или осам ћупова. Неки од њих су били празни, а остали су били испуњени нечим што је изгледало као крпени замотуљак. Осетили су да би могло бити нечега у томе када су набасали на свитке од глатке смеђе коже.

Вратили су се у логор са оним шта су пронашли. Без много поштовања одмотали су скоро 2000 година стар свитак. Развили су га од једног краја шатора до другог. Гледали су у оно што је касније постало познато као већи од два свитка Књиге пророка Исаије.

Помислили су да је то што су пронашли било сасвим бескорисно. Нису могли да прочитају писмо. Кожа је била превише крхка да би имала било какву употребну вредност. Током неког времена, како су се бедуини селили с места на место са својим козама, носили су свитке са собом и користили их за размену са својим суседима. Неке су сачували и одлучили да понесу са собом у Витлејем. Можда би тамо могли да добију бољу цену.

Пијачни дан у Витлејему затекао их је у трговини са једним сиријским хришћанином, који је био обућар. Он је видео малу вредност у свицима, али је мислио да могу послужити као материјали за његов посао оправке обуће. Неколико дана су стајали разбацани по поду његове обућарске радње.

Онда је добио идеју. Слова на старим свицима су изгледала некако изазовно. Горе у Јерусалиму можда постоји неко ко би могао схватити ово писмо, а тако и вредност свитака. Понео их је до сиријског манастира Светог Марка у старом делу града. Тек тада је овај обућар схватио да свици имају знатну новчану вредност.

Организоване су експедиције у пећине. Ускоро је свака пећина у близини првобитног проналаска била претражена. Потпуна тајност је покривала њихове операције; радили су илегално. По законима Британског мандата требало је одмах обавестити власти. Уместо тога, сиријски митрополит почео је да нуди фрагменте и свитке разним научним институцијама у Јерусалиму да би дознао њихову праву вредност. Тек када су показани професору Е. Л. Сукенику (E. L. Sukenik) са Хебрејског универзитета, одјек овог проналаска почео је да се осећа широм света.

Др Џон Тревер (John Trever) из Америчке школе за оријентална истраживања, први је саопштио да је оно у шта су гледали био свитак Књиге пророка Исаије исписан хебрејским на папирусу из прехришћанског периода. “Ви држите”, рекао је митрополиту, “најстарији манускрипт Библије који је познат.”

Прича је кренула.

Први проналазак се десио у марту 1947. године. А онда, скоро дванаест месеци касније, археолози и специјалисти за старе језике почели су да долазе на то место. Манускрипти који су до тада откривени премештени су у Археолошки музеј (сада познат као Рокфелеров музеј) у Јерусалиму.

Научни свет је обузело огромно узбуђење, које је ускоро захватило и новинаре, па се још већа маса људи ступила у Јерусалим. За нешто мање од дванаест месеци од првобитног проналаска, “свици са Мртвог мора” су били у ударним насловима широм света.

*Кумран, западна обала Мртвог мора.
Једна од пећина у којима су пронађени такозвани
кумрански списи*

На питања која су тако дуго и гласно упућивана јудео-хришћанским учењацима – само што није стигао одговор.

Главни налази су начињени у пећинама око Кумрана. Ускоро су пећине нумерисане; пећина Мухамеда ед Диба постала је Пећина I. Пећина IV је била нарочито богата, имала је 35.000 фрагмената свитака. Уместо бедуина, научници су предузели потрагу за остатком “блага”. Коначно је у близини Кумрана пронађено десетак пећина које су садржале манускрипте, четири у Вади Мураба’ат близу Витлејема, мањи број у долини јужно од Ен-Гедија и још неколико током ископавања Масаде, где су зелоти пружали отпор генералу Силви од 70. до 73. године.

Кумран.

Поглед на пећину у којој је пронађено археолошко благо

ЕСЕНИ

Током периода у којем су селеукидски цареви Антиох III и Антиох IV наметали грчки језик и културу у Палестини, заједница екстремно побожних Јевреја сместила се у Кумрану на северној обали Мртвог мора.

Они су били део реакције на процес хеленизације.

Док су јерусалимски и јудејски Јевреји били у побуну под макабејским вођством, есени су градили манастир. Иза њиховог манастира била је кречњачка стена, наспрам Јудејске пустиње, прошарана пећинама попут саћа.

Њихов начин живота био је аскетски, а њихов вођа био је познат као Учитељ праведности.

Најстарији новчићи нађени на кумранском налазишту потичу из времена Јована Хиркана (134-104. п.н.е.), а најмлађи

су из периода 132-135. године, из времена другог устанка Јевреја. Међутим, изгледа да је манастир испражњен 70. године и да је период окупације у време другог устанка био кратак. Вероватно су есени побегли 70. године, када су дознали за приближавање римске војске у време пада Јерусалима. Неки су сигурно побегли у Масаду и тамо погинули са зелотима 73. године.

Централни део кумранског манастира била је библиотека. Неоспорно, важан део посла есенске заједнице био је да умножава старозаветне списе, заједно са другом литературом. Међу манускриптима пронађеним у пећинама био је и “Приручник о дисциплини” или “Правило заједнице”. Овај вредан документ нам пружа увид у живот и веровања ове заједнице. Они су сматрали да живе у времену неупоредиве порочности; да су били близу дани суда, које су прорекли Јеремија и Језекиљ.

Циљ есена је био проучавање Писма и његово тумачење по нацрту који су поставили њихови учитељи праведности. Веровали су да је месијанско доба било близу, и да би до доласка тог доба они требало да се посвете строгом придржавању Божјег закона, и изучавању и умножавању светих списа.

Када су 70. године дознали за масовни покољ у Галилеји под Веспасијаном и касније за пад Јерусалима у руке Тита, могли су помислити да је стигло то ново доба. Њихова реакција је морала бити унапред испланирана, пећине унапред одабране, цилиндричне посуде припремљене. Било да римски покољ представља крај или почетак, есени су били одлучни у једној ствари: *сачуваће свете списе* које су и до тада тако брижљиво чували.

Расподела цилиндричних посуда са свицима у тако широкој области у најнеприступачније пећине, био је огроман задатак. Вероватно су били под притиском краткоће времена

Земљани ћуп
у којем су чувани
кумрански списи

због легија које су се приближавале манастиру, па су морали да раде веома брзо и ефикасно. Каква год да су била њихова очекивања и њихове судбине, врло је вероватно да кумрански есени нису очекивали да њихови свети списи буду неоткривени током наредних 1877 година.

СВИЦИ

Мада је тек требало да уследе многа открића, до краја 1952. године обим онога шта је пронађено био је значајан. Библијски стручњаци су почели да говоре о два ерама у библијским проучавањима: BQ и AQ³³, пре Кумрана и после Кумрана.

У модерном Јерусалиму, недалеко од Кнесета³⁴, налази се зграда необичног облика. Ова модерна грађевина пројектована је тако да обликом подсећа на необичан поклопац цилиндричних посуда у којима су пронађени свици. Грађевина је названа “Светилиште књиге” и подигнута је да буде сталан дом за свитке. У њој се ваздух непрекидно контролише; услови су тако подешени да најбоље погодују чувању свитака. Сада су свици тамо изложени, укључујући један одлично очуван – чувени Исаијин свитак. Остали су мало више изломљени на фрагменте. Међутим, фрагменти су, у већини случајева, спојени

³³ Од енглеског *before Qumran* (пре Кумрана) и *after Qumran* (после Кумрана) - прим. прев.

³⁴ Зграда израелског парламента у Јерусалиму - прим. прев.

у целину. Овде је заступљена свака од старозаветних књига осим Књиге о Јестири. Најстарији манускрипт из тог музеја датиран је на 3. век п.н.е. Ту се чува и богата збирка небиблијског материјала, али преовладава библијски материјал и онај који се односи на библијски материјал.

ЗНАЧАЈ ОВИХ ОТКРИЋА

До 1947. године, најстарији познати старозаветни манускрипти су били масоретски текстови из око 900. године.

Изненада се све променило.

Главни циљ проучавања истраживача као што су В. Ф. Олбрајт (W. F. Albright) и Зигфрид Х. Хорн (Siegfried H. Horn), који су дошли у Јерусалим раних 50-их година 20. века, био је да докуче до које мере 2000 година стари свици са Мртвог мора потврђују масоретске текстове и, на основу тога, тачност Старог завета којег хришћани и Јевреји тако дуго прихватају.

“Светилиште књиге” у Јерусалиму

Фрагмент списка пронађених у пећинама крај Мртвог мора

Олбрајт је био међу првима који су разумели важност свитака. У пролеће 1948. године, он је рекао својим студентима да проналасци код Мртвог мора представљају “највеће откриће манускрипата у модерно доба”. У месецима и годинама који су уследили, он, и многи други, уложили су

хиљаде часова стрпљивог рада над детаљним фотографијама свитака.

Свици су идентификовани, сврстани и спојени у целине. Неки научници су нарочито били заинтересовани за небиблијске свитке – шта они могу да нам кажу о есенима и веку у којем су живели. Други, као што је Олбрајт, били су заокупљени веома важним упоређивањем садржаја свитака и хебрејског Старог завета заснованог на масоретским текстовима из 900. године (које су током два века многи стручњаци одбацивали као искварене копије Писма из Христовог времена).

У игри није био само углед Масорета као преписивача. Под знаком питања је била поузданост старозаветних текстова, једног важног извора на којем се заснивала хришћанска доктрина, Писмо које дубоко поштују Јевреји и хришћани.

До 1952. године завршено је пажљиво упоређивање садржаја Пећине I (датираног на Христово време) са масоретским

Чак и овако мали фрагменти текста представљају непроцењиво археолошко благо

текстом (датираног на десети век). *Текст је, што се тиче практичне употребе, био идентичан.* Разлике су се готово искључиво састојале од неправилног писања речи или од грешака граматичке природе. Ни на једном месту оне нису утицале на смисао библијског текста који се тада користио. Показало се да је јеврејска Библија која је постојала у Ису-совим данима била иста као масоретски текст са којег је био преведен Стари завет двадесетог века. Исаијин свитак из Пећине I садржи текст који је практично идентичан са оним у штампаним јеврејским Библијама које се данас употребљавају.

Како су године пролазиле, и садржај других пећина био испитиван и упоређиван, много се сазнало. Било је неколико мањих пропуста и додавања, али је масоретски текст сасвим верно одражавао текст на кумранским свицима.

На неким местима садржај свитака је био ближи Септуагинти (грчком преводу Старог завета) него масоретском тексту. Ово је показивало да су преводиоци Септуагинте следили јеврејску “ревидирану верзију” која се разликује од ревизије којој су били наклоњени Масорети. Ипак, ако узмемо све у обзир, порука свитака са Мртвог мора је била ова: *текст Старог завета је очуван непромењен током векова!*

Али шта је било са стручњацима који су, од осамнаестог века, мислили да је библијски текст током векова доживео кварење “више него што можемо да замислимо”? И шта је било са хиљадама оних који су им веровали?

Већина од њих није више била жива у време откривања свитака са Мртвог мора. Остали су били збуњени. Многи су признали да је масоретска Библија била суштински иста као Библија из времена Исуса и апостола. Неки су се, међутим, spremали за борбу која ће уследити...

СПОР ОКО СВИТАКА

Пошто се показао склад између манускрипата са Мртвог мора и јеврејске Библије, критичари су почели да нападају аутентичност самих свитака.

Кад год се талас критике и супротних ставова појављивао у Јерусалиму и са унуверзитетских кампова западних земаља, спор је био саопштаван преко светских медија. Ретко кад су изјаве старомодних академика биле у ударним насловима.

У Европи и Сједињеним Државама је датирање свитака – од трећег века п.н.е. (у највећем броју) до 70. године н.е. – било ватрено оспоравано. Међутим, након сваког новог научног истраживања и теста, старост и истинитост свитака је све више потврђивана.

Када је откопан кумрански манастир, пронађена грнчарија, кованице и друге рукотворине потврђивале су чињеницу да су есени заузимали то подручје током три последња века пре Христа, а до 70. године н.е. Пронађени су и докази краткотрајне римске окупације те локације. Коначно, стручњаци су пронашли рукотворине које указују на наредни период у којем су Јевреји заузимали то место, у време другог устанка Јевреја 135. године п.н.е. Археолошки налази су потврдили тачност датирања манускрипата.

Било је и других научних доказа. Ланени омотачи свитака су били подвргнути тестовима датирања. Велика већина свитака је датирана на три века пре Христовог времена, а неколико на век након Христа, веома мало њих на други век н.е. (подударно са заузимањем локације током другог устанка Јевреја).

Поново су критичари ућуткани. Показало се да су старост и аутентичност свитака неоспорни.

Битка за Стари завет добијена је уз помоћ онога што је пронашао бедуински пастир. Битка за Нови завет добијена је уз помоћ проналаска немачког професора Константина Тишендорфа (Konstantin von Tischendorf).

Бедуиново откриће се десило случајно и то за само неколико секунди. Професоровом открићу је претходило дуггодишње истраживање, које обухвата већи део његове каријере.

ПРОФЕСОРОВА МИСИЈА

Школован на Теолошком факултету Универзитета у Лајпцигу, Тишендорф са таквим темељима није био очигледан кандидат који би стао у одбрану Новог завета. Године 1838., када је стекао докторат, међу немачким научницима је било уобичајено жестоко противљење поузданости Новог завета. Међутим, Тишендорф је био спреман да се одупре томе. Његова проучавања су га водила до закључка да јеванђеља не само да су написали очевици догађаја који су записани,

него управо Матеј, Марко, Лука и Јован, и да се тексту може у потпуности веровати. Док су остали немачки теолози тврдили да је Павле написао само четири од посланица које му се приписују – Римљанима, 1. и 2. Коринћанима и Галатима – Тишендорфова пажљива испитивања језика и стила навела су га на закључак да је Павле аутор свих посаница које су вековима сматране његовим.

Ускоро се Тишендорф нашао у средишту дебате о томе да ли је Нови завет поуздан. Едвард Гибон (Edward Gibbon), у свом делу *Опадање и пропаст Римског царства* – написаном у 18. веку – покренуо је дебату својом тврдњом да су ране хришћанске вође “брзоплетим и светогрдним рукама” поквариле првобитне новозаветне манускрипте. Ричард Порсон (Richard Porson) са Кембриџа критику Новог завета претворио је у лични крсташки рат.

Хајнрих Паулус (Heinrich Paulus) из Хајделберга и Давид Штраус (David Strauss) из Цириха, нападали су све описе чуда у Новом завету. Тишендорфов рад “није дошао нимало прерано”.³⁵

Тишендорфа је љутило то што су библијски критичари били у стању да тако лако откривају нетачности у Библијама на народном језику. Био је љут што су библијски преводиоци, од Мартина Лутера па све до преводилаца његовог времена, тако некритично користили Еразмов грчки Нови завет (1516. год.). Веровао је да је рад холандског ренесансног научника био урађен “на брзу руку” и са доста грешака. Оно што је потребно, закључио је, био је један тачан текст Новог завета заснован на најстаријим манускриптима. Одлучио је да посвети свој живот настојању да открије један такав манускрипт. То би, писао је, збунило “сјајне умове и генијалну софистику” оних који “изобличавају и изврћу чињенице

³⁵ James Bentley, *Secrets of Mount Sinai*, p. 29.

које су се догодиле пре 1800 година”. “Ја сам саучен са светим задатком”, писао је Тишендорф својој супрузи Анђелики, “са борбом за поновно успостављање првобитне форме Новог завета.”

ПРВИ ПОКУШАЈ

Када је Тишендорф започео своје трагање, постојала су четири стара манускрипта Новог завета. Први, *Кодекс Александринус*, био је 1300 година стар и био је у власништву Британског музеја. Други, *Кодекс Кларамонтанус*, био је скоро исто толико стар и налазио се у власништву Националне библиотеке у Паризу. Оба манускрипта су била некомплетна.

Остала два манускрипта су била *Кодекс Ватиканус* и *Кодекс Ефреми*. Први, који је датиран на средину четвртог века, био је у поседу Ватикана и није био на располагању протестантским стручњацима. Други је био доступан у Паризу, али је био нечитак. Његов текст из петог века био је мање или више избрисан неколико векова након настанка, а записи сиријског учењака Јефрема били су исписани преко њега.

Тешкоће са којима се сусрео Тишендорф у тражењу новог, коначног издања грчког Новог завета биле су веома велике!

Он их је прихватио као изазов.

Константин Тишендорф
(1815-1874)

Говорио је да ће свој коначни грчки текст Новог завета сачинити за годину дана!

Отишао је у Париз. Тамо је месецима напрезао своје очи пажљиво проучавајући избледели Кодекс Кларамонтанус и увелико избрисан Кодекс Ефреми. Надљудским напором је успео да препише 64 избледела новозаветна листа и 145 у великој мери избрисаних новозаветних страна.

У Британском музеју му је, као многим пре њега, дат неограничен приступ Кодексу Александринусу.

У Риму је наишао на одуговлачење. Иако му је одбијена молба да добије дозволу да приступи Кодексу Ватиканусу, он је наставио да инсистира. На крају му је допуштено да проведе само шест часова с њим.

Као што је и обећао, његов грчки текст Новог завета је био завршен за годину дана! Али он није био задовољан. У свом срцу је знао да је то било само мало боље од онога што је 1831. године урадио берлински професор Карл Лахман (Karl Lachmann). Чак и најбољи манускрипти до којих је имао ограничени приступ, садржали су само делове Новог завета.

Одлучио је: Још неоткривени манускрипти на којима би се заснивао аутентични текст Новог завета – морају бити пронађени.

ГЛАСИНЕ СА ИСТОКА

Амерички археолог др Едвард Робинсон (Edward Robinson) је 1838. године предузео једно од својих чувених путовања на Блиски исток. У исто време је Тишендорф записао своје веровање да “у неком забитом месту грчких или коптских, сиријских или јерменских манастира, мора да постоји неки прецизан манускрипт који дрема вековима у прашини и тами”. Робинсон је потврдио његов предосећај, кад је известио да је у манастиру Свете Катарине на планини Синај

Манастир Света Катарина

била велика недирнута библиотека најстаријих манускрипта који се могу замислити!

Тишендорф то није знао, али манастир Свете Катарине је – из разлога који су utkани у његову јединствену историју, а непознатих било коме – поседовао највећу збирку најстаријих библијских манускрипта на свету. А међу њима је био “непроцењиви драгуљ”.

Манастир Свете Катарине је најстарији непрекидно насељен манастир у хришћанском свету. Основан је наредбом цара Јустинијана 527. године, а име је добио у част Катарине, хришћанске мученице коју су разапели³⁶ и одрубili јој главу 307. године.

³⁶ Катарину Александријску је римски цар Максенције осудио на разапинање на точку за мучење, али се чудом, по предању, точак сломио, после чега јој је одрубљена глава. - прим. прев.

Огроман број манастира је основан за време византијског периода. У годинама након оснивања, као што је случај са Светом Катарином, сакупљали су библиотеке манускрипта. Већина, ако не и сви, постали су плен освајача који су повремено пустошили Блиски исток.

Оно што је библиотеку Свете Катарине сачувало од пљачки у којима су многе друге самостанске библиотеке уништене, била је политичка традиција која је постојала у њему. То је била устаљена пракса политичког несврставања, али и активног улагивања сваком успешном освајачу. У 19. веку, сви монаси Свете Катарине били су Грци. У ранијим вековима ту је била мешавина Грка, Сиријаца, Грузијаца и Етиопљана. Мултинационална природа ове групе помогла је да се очува политичка флексибилност која је њих и њихову библиотеку сачувала од уништења.

Монаси су 625. године послали делегацију самом Мухамеду, молећи за његову заштиту. То је био почетак њихових јединствених толерантних односа са исламом. Једном годишње они су подносили молбу Константинопољу, тражећи да се заштита настави. Са друге стране, 1115. године упутили су молбу крсташком краљу Болдвину Јерусалимском (Baldwin) да им *не долази* у посету! Желели су изнад свега да избегну губитак наклоности султана.

Тишендорф и хришћански свет имали су разлога да буду захвални монасима чија је опрезна дипломатија сачувала манускрипте током многих векова крвопролића и уништавања.

НА ТРАГУ

Планина Синај је планински троугао, стеновита преграда између Азије и Африке. Са врха, који се налази 2260 метара изнад нивоа мора, поглед на пуне гребене и стеновите врхове одише дахом Старог завета. Површина налик на Месечеву је плавичаста у сенци, а боје лављег крзна на местима

где продиру зраци Сунца; понекад намрешкана, а понекад спирално издубљена.

Овде је смештен манастир Свете Катарине.

Марта 1844. године Тишендорф је запловио бродом из Италије за Александрију. Из Александрије је отпутовао за Каиро. Монаси који су заступали Свету Катарину били су тамо да се сретну са њим. Рекли су му да имају непроцењиве манускрипте у манастиру, али нешто у њиховом тону је говорило Тишендорфу да они нису довољно свесни *колико* непроцењиве.

Путовање из Каира на планину Синај било је опасно. Било је потребно дванаест дана да стигну до равнице Раха са које се уздизао северни део планине Синај.

Пред манастир је спуштена једна корпа. Тишендорф је сместио у њу писмо са препоруком, које је донео са собом. Корпа је повучена у манастир. Када је поново спуштена доле, монаси су закачили попречну спојницу за њу. Тишендорф први, а онда и остатак његове дружине, извучени су горе један по један.

Манастирско књижевно благо је било у нартексу.³⁷ Да би дошао до великих дрвених врата нартекса, Тишендорф је требало да сиђе стрмим степеницама. Црква је била нижа од скоро сваког другог дела унутрашњости манастирских зидина, а нартекс је био као неки предњи брод цркве.

Нартекс, или библиотека, био је, према Тишендорфу, “бедно место на које нико у манастиру није обраћао много пажње”. Ипак, извесни библиотекар Кирилос био је од помоћи. Док је Тишендорф истраживао манускрипте један по један, у току маја 1844. године, Кирилос је према њему исказивао учтивост коју би мало који професионални библиотекар

³⁷ Нартекс је затворени део између главног улаза и брода цркве (главног дужинског простора цркве од нартекса до ограђеног простора пред олтаром.) - прим. прев.

показао. Тишендорфу је допуштено да узме непроцењиве манускрипте из нартекса и прегледа их у своје слободно време у својој соби.

Крајем маја је осетио да је пронашао “бисер свих дотадашњих истраживања”. “Приметио сам у средини великог хола велику и широку корпу пуну старих пергамената; а библиотекар, који је био човек пун информација, рекао ми је да су две такве хрпе докумената, која су се распала током времена, биле бачене у пламен. Изненадило ме је да се усред ове гомиле докумената налази знатан број листова копија Старог завета на грчком, за које ми се чинило да су међу најстаријим које сам икада видео.”

Од 129 пергамената које је Тишендорф прегледао, Кирилос му је дозволио да четрдесет и три понесе са собом кући. Са тим пергаментима вратио се у Каиро.

Тишендорф је 1846. године објавио сјајно издање од четрдесет и три пергамената под насловом *Кодекс Фредерико-Августанус*. Саксонски краљ је платио његове трошкове; Тишендорф је сматрао да је право да његови налази понесу краљево име.

ОТКРИЋЕ

Међутим, Тишендорф није нашао оно за чим је трагао: стари и комплетан манускрипт Новог завета. Кренуо је поново 1853. године, посећујући манастире у Лилији, Каиру, Александрији, Јерусалиму, Лаодикији, Смирни и Константинопољу, као и Свету Катарину на Синају.

У Светој Катарини је затражио од монаха да му покажу осамдесет и седам пергамената које је видео девет година раније. Из разлога који су њима најбоље познати, одбили су да му допусте приступ и, заправо, негирали да знају нешто о постојању било каквих пергамената. Ипак, Тишендорф се вратио са налазима из других манастира и био у стању да

објави, засновано на њима, побољшано издање грчког Новог завета.

Како су месеци пролазили, прашњава дубина Свете Катарине окупирала је Тишендорфову машту. Осећао је да је тамо било још много неоткривеног блага и да га монаси можда намерно спречавају да му приступи.

Ускоро је одлучио да трећи пут посети Свету Катарину. Овога пута је новац за експедицију стигао од руског цара. Царев услов је био да било какво откриће које начини Тишендорф постане његово власништво.

У почетку се чинило да ће трећа посета бити још веће разочарење од друге. После неколико дана трагања међу обласцима прашине у нартексу Свете Катарине, Тишендорф је почео да губи стрпљење. Рекао је својим пријатељима да ће остати још три дана, а онда се вратити у Каиро.

Показало се да је тај тродневни период био кључан. За то време је открио 346 пергамената (сви су били писани истим рукописом) – укључујући кодекс који садржи цео Стари и Нови завет. Био је невероватно стар.

Тишендорф је открио бисер велике вредности; постигао је животни циљ.

Писао је својој супрузи: “То је једини такав манускрипт у свету. Нити Кодекс Ватиканус нити лондонски Александринус не садрже цео Нови завет, а Синајски кодекс је очигледно старији од оба. Откриће је изванредан догађај и велики за хришћанску науку.”

Тишендорф није претеривао.

Тишендорф је начинио своје велико откриће 1859. године у манастиру на планини Синај.

*Кодекс Синаитикус*³⁸ – комплетан Стари и Нови завет у облику књиге за разлику од свитака – био је старији од најстаријег постојећег манускрипта. Тишендорф је био сигуран да је настао у веома рано хришћанско доба. “Био сам изван себе од радости”, писао је.

Жалосно је за његов углед да је Тишендорф у том тренутку дозволио свом одушевљењу да га надвлада.

РУСКА ВЕЗА

Сећајући се свог обећања цару – услова са којим се сложио у журби да обезбеди финансије за свој трећи подухват – Тишендорф је почео да прави планове како да склони овај кодекс из манастира на Синају. Иако је дао обећање,

³⁸ Презентација Кодекса Синаитикуса доступна је на Интернету, на адреси www.codex-sinaiticus.net - прим. уред.

вероватно је његово размишљање изгледало овако: Једино уклањањем овог непроцењивог манускрипта с места на којем је био тако дуго заборављен, свет ће добити једно изванредно обогаћење хришћанске науке.

Са осталима, Тишендорф је извршио дуготрајан задатак преписивања овог кодекса. Истовремено је настојао да у улове монаха усади замисао да кодекс представе цару.

Али умови монаха су се много променили од његове прве посете 1842. године. Нерадо су дозвољавали да било који манускрипт изађе из манастира. Највише што је Тишендорф могао да уради било је да им обећа да кодекс неће поклонити, већ посудити цару.

Са овим лукавством, изнео је кодекс из манастира и пренео га у Санкт Петербург. Монаси никада више нису видели свој кодекс.

“Дана 19. новембра 1859. године”, писао је Тишендорф, “представио сам Његовом Царском Височанству, у Зимском дворцу, своју богату колекцију грчких, сиријских, коптских, арапских и других рукописа усред којих је Синаитикус Библија сијала као круна.” Свакако, Синаитикус Библија није била његова да би је неком дао.

Ускоро су цар и патријарх Руске православне цркве извршили притисак на Тишендорфа да објави Кодекс Синаитикус. То је био неизмерно сложен задатак. Као и други веома рани манускрипти – а и оригинали – Кодекс Синаитикус није садржао поделу на пасусе, размак између речи, а ни знакове интерпункције. Свакако, није садржао ни поделу на стихове или поглавља.

Тишендорф се латио задатка с великим еланом. Цар је 1862. године поклатио 223 копије великим библиотекама света. Без намере да буде ироничан, цар је поклатио једну копију и манастиру на планини Синај. Тамо је изложена на месту оригинала. На крају су монаси власништво над својим

*Кодекс Синаитикус,
комплетан Стари и Нови завет у облику књиге.*

драгоценим рукописом пренели на цара, у замену за поклон од 9000 рубаља и извесне политичке уступке.

КАКО ЈЕ КОДЕКС ДОСПЕО У БРИТАНИЈУ

Кодекс Синаитикус је остао у Санкт Петербургу (који је преименован у Петроград, па у Лењинград) током Бољшевичке револуције. Финансијски притисак који је пратио револуцију довео је до тога да вође Совјетског Савеза одлуче да продају непроцењиви манускрипт. До сер Фредерика Кењона из Британског музеја је 1933. године допрла информација да Совјетска влада планира да прода Кодекс Синаитикус за 200.000 фунти. Он је одмах почео да сакупља подршку за овај пројекат, али је био у стању да понуди само 40.000 фунти. Совјети су онда спустили цену на 100.000 фунти. Сер Фредерик је осећао да је то прилика која се не сме пропустити. Уговорио је консултације са премијером Ремзијем Мекдоналдом (Ramsy McDonald) и надбискупом Кантерберија. Обојица су били скоро исто толико узбуђени око овог пројекта колико и сам сер Фредерик. Сер Фредерику је

дато овлашћење да подигне своју понуду на 60.000 фунти. Али Руси су и даље захтевали 100.000 фунти.

Непосредно пре Божића 1933. године, на врхунцу Велике депресије,³⁹ влада је изнела пред нацију пројекат Кодекс Синаитикус. Гарантовали су плаћање половине цене ако би британски грађани поклонили другу половину.

Сакупљања су спровођена од врата до врата. Упркос огромној стопи незапослености и великој оскудици, тражена сума новца је сакупљена.

Кодекс Синаитикус стигао је у Британски музеј у таксију – у друштву новинара *Дејли Експреса* (Daily Express).

ЗНАЧАЈ КОДЕКСА

Тишендорф је умро у 59. години живота у уверењу да је постигао свој животни циљ. Прибавио је свету сведока да је текст Писма неискварен и чист; пре свега текст Новог завета.

Исте године у којој је кодекс објављен – 1862. – Тишендорф је објавио књигу у којој је изложио његов значај. Са Кодексом Ватиканусом, тврдио је он (и то исправно), Кодекс Синаитикус је био једна од две најстарије копије целе грчке Библије. Мада су постојале неке расправе око датирања Синајске Библије, сви стручњаци су били спремни да прихвате Тишендорфово гледиште да је написана између почетка и средине четвртог века (око 300-350. године).

После Тишендорфове смрти делови мозаика су се сложили. Цар Константин је 331. године наложио Јевсевију Кесаријском да надгледа преписивање педесет тачних манускрипата Библије. Константин је чак одредио тип пергаментна на којем је требало да буду написани. Јевсевије је обезбедио услуге најпрофесионалнијих писара који су тада били на располагању.

³⁹ Светска економска криза 30-их година прошлог века - прим. прев.

Педесет копија је начињено по највишим могућим стандардима.

Сматра се да су и Кодекс Синаитикус и Кодекс Ватиканус били међу тих педесет копија.

Нико засигурно не зна како је Кодекс Синаитикус дошао у посед манастира Свете Катарине. Био је написан вековима пре него што је основана Света Катарина. Познато је, међутим, да је некада био чуван у библиотеци Цезареје. Приликом своје прве посете Светој Катарини, Тишендорф је донео четрдесет и три манускрипта; међу њима су биле белешке писара. Из њих је сазнао да су скоро сви манускрипти потицали из Цезареје.

Пошто су Цезареју 638. године заузели Арапи, логично је претпоставити да је Кодекс Синаитикус – са многим другим манускриптима – сачуван и да су га избеглице из Цезареје однеле у удаљени манастир на планини Синај.

Откада је Тишендорф открио Кодекс Синаитикус и објавио свој коментар, није било озбиљне ревизије Библије на основу ових докумената.

Енглеска ауторизована верзија (верзија Кинг Џејмс) објављена је 1611. године и заснована је на преводу који је раније, између осталих, урадио Вилијам Тиндал. Манускрипти са којих је овај преводац радио настали су много после Кодекса Синаитикуса. Због тога су многи стручњаци са краја деветнаестог века желели да критички испитају Кинг Џејмс Библију у односу на Кодекс Синаитикус као референцу. Међу тим стручњацима су били Б. Ф. Весткот (B. F. Westcott) и Ф. Џ. А. Хорт (F. J. A. Hort).

Оно што су пронашли није било од великог значаја, али је ипак било занимљиво. Они који су, кроз векове, руком преписивали књиге Новог завета били су, показало се, криви за бројне незнатне грешке. У енглеским преводима Новог завета урађеним до тада, варијације између текстова су биле

означаване у фуснотама, на пример – “не налази се у старијим манускриптима”.

Следи приказ примера знатнијих варијација:

У другој половини стиха Матеј 6:13 (KJV)⁴⁰ читамо: “*Јер је твоје царство, и сила, и слава вавек. Амин.*” Ово недостаје и у Кодексу Ватиканусу и у Кодексу Синаитикусу.⁴¹

Јован 8:1-11 (KJV) извештава о жени коју су ухватили у прељуби. Догађај недостаје и у Кодексу Ватиканусу и у Кодексу Синаитикусу.

Марко 9:43 (други део) и 44 износи слику пакла, омиљену међу проповедницима пакленог огња у пређашњим вековима; “*у огањ који се никада неће угасити: где црв њихов не умире, и огањ се не гаси*”⁴². Ово недостаје у Кодексу Синаитикусу.

Јован 4:9 (последњи део): “*Јер се Јевреји не мешају са Самарјанима.*”⁴³ Овог помоћног историјског коментара нема у Кодексу Синаитикусу.

Јован 5:4 (KJV) гласи: “*Јер анђео Господњи силажаше у одређено време у бању и мућаше воду; и који најприје улажаше, пошто се замути вода, оздрављаше, макар каква болест да је на њему.*”⁴⁴ Овај прилично чудан додатак причи о човеку у бањи Витезди недостаје у Кодексу Синаитикусу.⁴⁵

Као што су Тишендорф, Весткот и Хорт веровали, ови незнатни додаци/промене или су се догодили случајно или

⁴⁰ KJV је скраћена ознака Кинг Џејмс верзије, од *King James Version* - прим. прев.

⁴¹ У нашем преводу Даничић-Караџић такође постоји овај део текста - прим. прев.

⁴² Наш превод на овом месту гласи: “*у огањ вјечни, гдје црв њихов не умире, и огањ се не гаси*” - прим. прев.

⁴³ Наш превод је идентичан - прим. прев.

⁴⁴ Наш превод је идентичан - прим. прев.

⁴⁵ Sir Frederic Kenyon, *Our Bible and the Ancient Manuscripts*, даје детаљан опис варијација текста. Види стр. 16 и даље; Appendix 1, p. 247-256.

када су делови коментара са маргина били убачени у текст. Они су веровали да су писари повремено погрешно прочитали или погрешно чули речи; или су их, још ређе, погрешно превели.

У уводу њихове књиге *Нови завет и оригинални грчки текст*, Весткот и Хорт су написали: “Неће бити неподесно да овде додамо да је наше лично уверење да чак и међу бројним деловима текста који првобитно нису били део Новог завета нема знакова намерног фалсификовања текста у догматске сврхе... Чести додаци тексту који су пронађени у каснијим документима, а не и у Синаитикусу, су сасвим нешкодљиви, и понекад чак и корисни додаци.”

Едвард Гибон и други стручњаци осамнаестог и раног деветнаестог века су веровали да су ране хришћанске вође “са светогрдним рукама” начинили значајне промене у новозаветном тексту. Тишендорфова открића и пажљиво изучавање осталих стручњака откривају само незнатне, тривијалне разлике. Захваљујући Кодексу Синаитикусу можемо са сигурношћу рећи да у Новом завету наше Библије из двадесет и првог века, имамо текст који су написали аутори из првог века – текст који преноси све њихове намере и циљеве.

После разматрања малих разлика између дела Новог завета Кодекса Синаитикуса и каснијих манускрипата, на којима је савремена Библија заснована, сер Фредерик Кењон је 1933. године написао: “Библија коју имамо данас је верна речима које су користили аутори светих књига – колико је год то било могуће.”⁴⁶

⁴⁶ Ibid, p. 18.

Битка за Нови завет била је најжешћа средином деветнаестог века. Ф. Х. Баур (F. C. Baur) са Универзитета у Тибингену изјавио је да готово ниједна књига Новог завета није аутентична. Под “није аутентична” Баур и његови следбеници су подразумевали да новозаветне књиге нису могле бити написане у време у које се тврдило да јесу или да их нису написали аутори који су им приписани. Једини изузетак који су били спремни да признају биле су посланице Римљанима, Коринћанима и Галатима.

Холандска школа ван Манена отишла је још даље. Њихова порука је била: *Ниједна* од новозаветних књига није била написана у првом веку, нити од стране било кога ко је из прве руке имао знање о Исусовом животу.

У Енглеској је врхунац покрета скептицизма био у делу В. Р. Каселса (W. R. Cassels). Његова књига *Натприродна религија* (1871-1877) била је темељан напад на веровање у чуда и на датирање и аутентичност књига Новог завета.⁴⁷

⁴⁷ Sir Frederic Kenyon, *The Bible and Modern Scholarship*, pp. 4-8.

Важна открића Костантина Тишендорфа представљала су тежак ударац немачкој, холандској и енглеској школи критике. Откривањем рукописа грчке верзије Библије у синајском манастиру, обелодањивањем историјских чињеница које су датирале рукопис између 300. и 350. године и његовим повезивањем са Кодексом Ватиканусом (који је Ватикан држао недоступним током многих векова, и за који је доказано да је из приближно истог периода као и Кодекс Синаитикус), Тишендорф је критичаре нагнао на повлачење. Међутим, они нису одустали.

“НАЈЧИСТИЈИ ФРАГМЕНТ”

Критичари су поново били спремни за борбу.

Остао је, говорили су, значајан период између првог века у којем су, како се тврди, написане новозаветне књиге, и времена у којем су настали преписи Кодекс Синаитикус и Кодекс Ватиканус. Конзервативни хришћански стручњаци су били изазвани да пронађу “најчистији фрагмент” манускрипта насталог између првог века (када се претпостављало да су новозаветне књиге написане) и почетка четвртог века, када су написани Синаитикус и Ватиканус.

То је био огроман изазов!

Критичари су имали разлога да верују да је ово изазов који никада неће бити досегнут, а конзервативни библијски стручњаци страховали су да су критичари у праву.

Синаитикус и Ватиканус су датирани на период када је главни материјал за прављење књига био *велум*. Велум је био издржљив и, како се показало, могао је да траје много векова. Али критичари и конзервативни библијски стручњаци су врло добро знали да је материјал за књиге који се користио у грчко-римском свету пре четвртог века био *папирус*. А знали су исто тако добро да је папирус био распадљив материјал.

Чак и најхрабрији хришћански стручњаци осећали су да јаз између 100. и 300. године никада неће бити премошћен.

Међутим, нису били у праву.

ЈОШ БЛАГА НА СИНАЈУ

Године 1891. документи од папируса почели су да пристижу са врућег египатског песка у библиотеке и музеје Европе и Сједињених Америчких Држава.⁴⁸

Требало је да Света Катарина донесе још блага. Монаси у изолованој тврђави на Синају били су, најблаже речено, прилично подозриви према спољашњем свету од када им је Тишендорф однео њихов драгоцен кодекс. Да би се растопила њихова ледена резервисаност, било је потребно много срачунатог такта и шарма двеју близнакиња, вичних оријенталисткиња са Кембриџа, госпође Луис (Lewis) и госпође Гибсон (Gibson). Након много месеци истраживања и проучавања, оне су откриле примерак са делимично избрисаним текстом јеванђеља на сиријском. Овај примерак је временски претходио свим откривеним до тог времена и био је, по општем слагању, начињен пре 200. године н.е.

Пре него што је било ко имао прилику да анализира огроман значај онога што су ове две даме откриле на Синају, др Езра Абот (Ezra Abbot) скренуо је пажњу на један коментар четири јеванђеља на арамејском, који је проучавао већ више од једне деценије. Овај коментар, на грчком назван *Диатесарон*, датиран је на време пре 170. године. Али његов значај није био само у великој старости. Он је показивао да су до 170. године јеванђеља по Матеју, Марку, Луки и Јовану “имала неоспорну надмоћност над свим другим приповедањима о Христовом животу”. Укратко: Већ 170. године јеванђеља су

сматрана светим списима; за то није било потребно велико временско раздобље.⁴⁹

Од тада су велики батаљони критичара почели да се повлаче на свим фронтовима.

ВРУЋ ЕГИПАТСКИ ПЕСАК

Документи на папирусу, откривени у врућем песку Египта који их је сачувао, садржали су текстове и из Старог и из Новог завета. Тамо је било делова 1. књиге Мојсијевој и Књиге псалама, и они су датирани на четврти век. Тамо је била збирка Исусових изрека – од којих се већина налази у јеванђељима – која је датирана на трећи век. Тамо је био један значајан део Посланице Јеврејима који је датиран на трећи век.⁵⁰

У Дури, на обалама Еуфрата, група официра Британске армије начинила је 1920. године случајно откриће. Довели су археологе. Оно што је пронађено они су идентификовали као римско утврђење и, у годинама које су следиле, потпуно га ископали. Оно што су пронашли омогућило им је да стекну целовиту слику његове историје. На пример, Персијанци су га освојили 256. године. Пре његовог пада, зидови утврђења су били ојачани материјалом који је остао након рушења многих кућа, синагоге и хришћанске цркве. У рушевинама су пронађени бројни манускрипти на папирусу и велуму, који су били заштићени од влаге на сличан начин као они који су опстали у египатском песку. Међу њима је био фрагмент већ откривеног Диатесарона – коментара четири јеванђеља на грчком – “писан руком у првој половини трећег века”.⁵¹ Као и са Диатесароном др Абота, стручњаци су били снабдевени мозаиком одломака из сва четири јеванђеља. Сложили су се да је овим доказано да је Диатесарон постојао на грчком пре

⁴⁹ Ibid, p. 95.

⁵⁰ Sir Frederic Kenyon, *The Bible and Modern Scholarship*, pp. 16, 17.

⁵¹ Sir Frederic Kenyon, *The Story of the Bible*, pp. 96, 97.

⁴⁸ Ibid, pp. 16-23; Sir Frederic Kenyon, *The Story of the Bible*, pp. 1-110.

150. године и да је овај “Коментар” јеванђеља био у оптицају много пре времена у којем су јеванђеља, по веровању скептика, била написана!⁵²

ПРЕМОШЋАВАЊЕ ЈАЗА

Припадници најраније генерације немачких, холандских и енглеских критичара одавно нису били међу живима. Сметеност оних који су прихватили, а касније и сами популаризовали њихова гледишта, расла је са сваким новим открићем. Али оно најгоре за њих је тек требало да дође. Конзервативне библијске стручњаке⁵³ је чекао највећи успех од открића Кодекса Синаитикуса. Ново откриће названо је *Честер-Бити библијски папируси* (Chester-Beatty).

Откриће се догодило 1930. године. Тачна прича о овом проналаску позната је само локалном становништву које је учествовало у њему, на једном коптском гробљу близу Нила. Као и свици са Мртвог мора (који су у ово време лежали неоткривени у пећинама), ови папируси су били затворени у бројним глиненим ћуповима. Највећи део налаза спровео је А. Честер-Бити (Chester-Beatty), амерички колекционар који је живео у Енглеској. Мањи број фрагмената откупио је Мичигенски универзитет. Откриће је први пут објављено у *Тајмсу* 17.11.1931. године. У извештају је писало да је откривена велика библиотека папируса и да је она састављена од делова дванаест манускрипата, од којих осам садрже књиге Старог завета, а три манускрипта садрже књиге Новог завета. Сви су се сложили са куратором Британског музеја сер Фредериком Кењоном да су папируси “старији за један век или више од тада најстаријих познатих манускрипата (који нису били само мали фрагменти)”.

⁵² Ibid.

⁵³ Под конзервативним библијским стручњацима се сматрају они који се доследно држе библијског текста, мада у нашем језику реч конзервативан често има негативну конотацију - прим. прев.

У Честер-Бити колекцији налазе се и два важна манускрипта 1. књиге Мојсијеве, један из трећег, а други из раног четвртог века. Они обухватају већи део ове књиге. Тамо су пронађени и манускрипти из 4. и 5. књиге Мојсијеве – датирани на прву половину другог века (између 100. и 150. године)! Ту је и фрагментирани манускрипт Књиге пророка Исаије који је датиран на трећи век, један део Књиге пророка Јеремије датиран на касни други или рани трећи век и манускрипти Књиге пророка Језекиља, Књиге пророка Данила и Књиге о Јестири, из истог периода.

Највеће интересовање будили су папируси са текстовима књига Новог завета. Један од њих је започињао са четири јеванђеља и књигом Дела апостолска. Њега су научници датирали на прву половину трећег века. Другим речима, био је цео век старији од Синаитикуса или Ватикануса. Од укупно 110 листова оригиналног текста, сачувани су фрагменти њих тридесет. Делови Јеванђеља по Матеју налазили су се на два листа, Јеванђеља по Марку на шест, Јеванђеља по Луки на седам, Јеванђеља по Јовану на два, а делови Дела апостолских на тринаест листова. Делови Павлових посланица Римљанима, Филибљанима, Колошанима и 1. посланице Солуњанима пронађени су у ранијој фази. Касније је откривено да су све Павлове посланице у одличном стању. Један од најистакнутијих ауторитета за проучавање папируса, професор В. Вилкен (V. Wilcken), датирао их је на око 200. годину.⁵⁴

Трећи новозаветни манускрипт у Честер-Бити колекцији садржи отприлике једну трећину текста књиге Откривење. Он је датиран на трећи век.

СВЕТЛОСТ ПАДА НА ЗАГОНЕТКУ ВАСКРСЕЊА

У међувремену је почео да се цени значај једног ранијег открића. Чарлс Фрир (Charles Freer) из Детроита, путујући

⁵⁴ Sir Frederic Kenyon, *The Story of the Bible*, pp. 113-116.

у Египат, пронашао је делове манускрипта од велума у којем је препознао библијски садржај. Манускрипти су били у поседу једног трговца из Каира. Фрир их је купио за Сједињене Државе. Међу њима је био један од најранијих примерака јеванђеља на грчком. Поред тога, била су ту и два старозаветна манускрипта која су обухватала 5. књигу Мојсијеву и Књигу Исуса Навина, датирана на пети или рани шести век, као и фрагменти првих Мојсијевих књига заједно са Књигом о Рути. Био је тамо и оштећени примерак Књиге псалама датиран на шести век. Међу њима је био један новозаветни манускрипт који је укључивао јеванђеља и посланице, датиран на четврти или пети век. Збирно, Фриров налаз је постао познат као *Вашингтонски кодекс*.

Вашингтонски кодекс је био занимљив из више разлога. Он није представљао само још један значајан проналазак старих библијских манускрипата, већ је и помогао стручњацима да разумеју нешто што их је збуњивало од открића Кодекса Синаитикуса. Један од недостатака Кодекса Синаитикуса били су последњих дванаест стихова Јеванђеља по Марку. Док садржи детаљан опис васкрсења из остала три јеванђеља, Јеванђеље по Марку из Кодекса Синаитикуса завршава објављивањем васкрсења, али изоставља детаље који следе, укључујући поруку коју је васкрсли Христос наменио ученицима. Једна нарочита особина Вашингтонског кодекса одмах је привукла пажњу стручњака. У њему је постојало оспораваних дванаест стихова Јеванђеља по Марку. То је омогућило стручњацима да то означе недостатком Синаитикуса. У Синаитикусу недостаје последњих неколико стихова Јеванђеља по Марку; у Ватиканусу недостаје последњи део Посланице Јеврејима. Међутим, *Вашингтонски кодекс садржи ове делове текста*.

Овим пропустима је престао да се придаје већи значај. Многи стручњаци су за њих окривили људску подложност грешкама или умор.

Сер Фредерик Кењон је 1948. године написао: “Честер-Бити папируси су ојачали – већ веома јаку – материјалну основу нашег поверења у текст Новог завета којег данас имамо.”⁵⁵

НАЈСТАРИЈИ ОД СВИХ ФРАГМЕНАТА

У борби за Нови завет начињено је још једно крајње драматично откриће. Ради се о налазу из 1920. године, који је тек 1936. године продат Британији, и тада су стручњаци казали шта је тачно у питању.

Најстарији од свих библијских фрагмената – сада се налази у Џон Рилендс универзитетској библиотеци у Манчестеру (John Rylands University Library) – био је један исцепани фрагмент који је вековима умотавао једну египатску мумију. Неки од оваквих фрагмената су из другог века *пре* Христа и садрже стихове на хебрејском из 5. књиге Мојсијеве. Ипак, најстарији фрагмент Новог завета, сада познат као “Рилендсов фрагмент”, потиче из прве половине другог века. Овај фрагмент папируса није већи од човечије шаке и, са обе стране, садржи стихове из осамнаестог поглавља Јеванђеља по Јовану (стихови 31-33, 37, 38).

Критичари из 19. века били су једногласни у оцени да је Јеванђеље по Јовану писано веома касно и тврдили су да је немогуће да је Јован аутор. Значај Рилендсовог фрагмента за стручњаке који се баве папирусима је у томе што је писан у првој половини другог века, другим речима *непосредно након Јованове смрти* (око 100. године). Стога хришћански стручњаци имају разлога да буду захвални Египћанима који су користили овај фрагмент јеванђеља за умотавање тела мумије, и тако заједно са телом одржали фрагмент у стању у ком је сачуван кроз векове. Фрагмент је довољан да докаже да је манускрипт Јеванђеља по Јовану био у оптицају у

⁵⁵ Sir Frederic Kenyon, *The Bible and Modern Scholarship*, pp. 18-21.

египатаској провинцији у којој је пронађен, у периоду око 130. до 150. године. Коментаришући ово, сер Фредерик Кењон тврди: “Чак и ако узмемо да је било потребно минимално време да ово дело пристигне од места његовог настанка, то нас враћа уназад до времена састављања које је тако близу традиционалном датирању на последњу декаду првог века, да више не постоји разлог да се поставља питање тачности те традиције.” То традиционално веровање је, наравно, било да је Јован написао јеванђеље које носи његово име и да је он то учинио у касним деведесетим годинама првог века.

У истој години када је схваћен значај Рилендсовог фрагмента, др Х. И. Бел (H. I. Bell) и Т. К. Скит (T. C. Skeat) купили су три листа папирусног кодекса за Британски музеј. Ова три листа садрже делове описа Христовог живота који се, мада нису преписани из било ког од четири јеванђеља, нису разликовали од њих. Листови такође садрже изводе из сваког од четири јеванђеља. Цитати из Јеванђеља по Јовану (5:39, 45; 9:29; 7:30; 10:39) су прихваћени као још један доказ да је тачно традиционално датирање Јеванђеља по Јовану и веровање да је Јован аутор. Ова три листа папирусног кодекса, као и Рилендсов фрагмент, датирани су на прву половину другог века.⁵⁶

Због открића библијских манускрипата у протеклих пола века, сер Фредерик Кењон је 1948. године изјавио да су тврдње критичких школа Баура и ван Манена “разбијене у комаде”. Дошло је време, рекао је, да се преиспита вредност критика Светог писма које су биле интензивне у претходних 150 година, у односу на “аутентичност и ауторство књига од којих је Библија сачињена”. Скорашња открића, рекао је Кењон, ојачала су позицију конзервативних изучавалаца Библије, пруживши им јаке материјалне доказе. Време је,

⁵⁶ Ibid, pp. 21-23. Кењон је изнео још неоспорних доказа за Јованово ауторство јеванђеља које носи његово име. Видети стране 23-26.

сматра он, да се “отресе прекомерни скептицизам карактеристичан за многе библијске школе у другом делу 19. века и да се поново успостави поверење у Библију као водич ка истини и као основу за владање у животу.”⁵⁷

Висока критика деветнаестог века изазвала је хришћанску науку да пронађе “најчистији фрагмент” манускрипта, који потиче из времена између првог и четвртог века. Они су тада били сигурни да овај јаз, између времена када су хришћани веровали да су књиге Новог завета завршене (око 100. године) и 300-350. године (време настанка Кодекса Синаитикуса), никада неће бити премошћен.

Насупрот веома малим изгледима за успех, битка за Нови завет је добијена. Надмени критичари су потучени до ногу.

Пронађени манускрипти, као материјални докази у прилог аутентичности Новог завета, далеко су бројнији и убедљивији од доказа за било који други стари документ. Сада је на располагању преко 5300 грчких манускрипата Новог завета, 8000 латинске Вулгате⁵⁸ и више од 9300 манускрипата других раних верзија. Ово тако одудара од другог по реду најаутентичнијег дела старог доба: Хомерове *Илијаде*. До данас је сачувано 643 манускрипта Хомерове *Илијаде*.

А шта је са разликама у тексту код хиљада старих ново-заветних манускрипата? Ко би могао боље да објасни овај проблем од професора Весткота и професора Хорта, који су провели четрдесет година проучавајући их:

“Ако изузмемо тривијалности као што су промена реда речи, убацивање или изостављање члана властитих имена и слично, речи које по нашем мишљењу могу бити предмет за сумњу представљају једва хиљадити део Новог завета.”⁵⁹

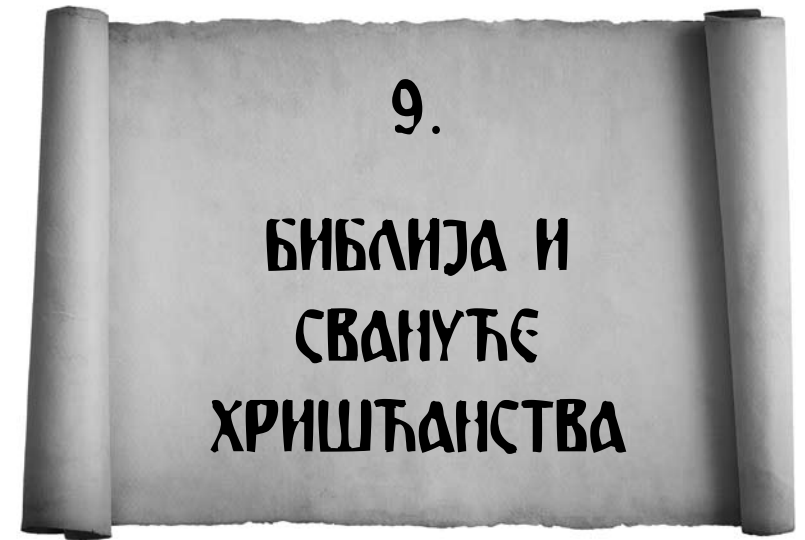
⁵⁷ Ibid, pp. vii, 23.

⁵⁸ Вулгата је рани латински превод Библије - прим. прев.

⁵⁹ B. F. Westcott and F. J. A. Hort, *The New Testament in the Original Greek*, vol. 1, p. 2.

3. ДЕО

ПРИЧА О
БИБЛИЈИ НА
ЕНГЛЕСКОМ
ЈЕЗИКУ

Предводници хришћанства носили су са собом непоколебљиву веру у Христово васкрсење. Ма где одлазили, они су носили са собом списе Старог завета из којих су доказивали да је све то било проречено. Текст књиге Дела апостолска и теолошке дискусије Павла, Петра, Јакова и Јована у њиховим посланицама, били су изграђени на основама списка Старог завета. Сви видови месијанских пророчанстава били су испуњени у Исусовом животу.

ПОМЕРАЊЕ ГРАНИЦА ХРИШЋАНСТВА: ПРЕВОДИОЦИ

Како су први хришћани померали границе све даље и даље, откривали су да јеврејско Писмо, које им је служило за проповедање Јеврејима, и Писмо на грчком, које им је омогућавало да проповедају и Јеврејима и незнабошцима – нису више довољни. Сусретали су групе које нису могле да разумеју ниједан од ова два језика.

Због тога – можда на крају првога века, а сигурно у другом веку – превод Писма (оба Завета) је следио одмах након

представљања хришћанства неком народу на њиховом језику. Како се јеванђеље ширило на исток, сиријски Нови завет био је један од првих споменика његовог утицаја. Због ширења на запад уследио је превод на латински језик. Улфила, други епископ Гота, подарио им је Писмо на њиховом језику. Месроб, који је саставио јерменску азбуку, превео је Библију на јерменски.⁶⁰

Нови завет је преведен на сиријски и латински око 150. године, а на египатски око 200. године. Постоје сачувани папируси ових раних превода. То су копије које потичу директно од ових оригиналних превода. Док су стручњаци за језике испитивали сиријске, египатске и латинске текстове, тачно су открили са ког грчког текста су преводиоци радили. Зато је могуће знати, из сиријских, латинских и египатских превода, које су се речи налазиле у грчким текстовима који су постојали између 100. и 150. године. То је друга, независна линија дуж које је било могуће реконструисати оригиналне текстове Библије.⁶¹

Сиријска верзија је отворила још узбудљивије линије истраживања. Сиријски није био само језик Месопотамије и Сирије, него, са варијацијама у дијалекту, један од свакодневних језика у Палестини у Исусовим данима. Сиријски превод са грчког је начинио Тацијан (рођен око 110. године, а умро око 165. године). Велики део Тацијанове сиријске Библије је пронађен у Ватиканској библиотеци, тако да је било могуће објавити је 1888. године. Ово је водило стручњаке узбудљиво близу не само грчком тексту Јеванђеља тог времена, већ и говору из прве три и по деценије хришћанске ере.⁶²

⁶⁰ B. F. Westcott, *A General View of the History of the English Bible* (third edition), p. 3.

⁶¹ Sir Frederic Kenyon, *Our Bible and the Ancient Manuscripts*, p. 155.

⁶² Ibid, pp. 156-159.

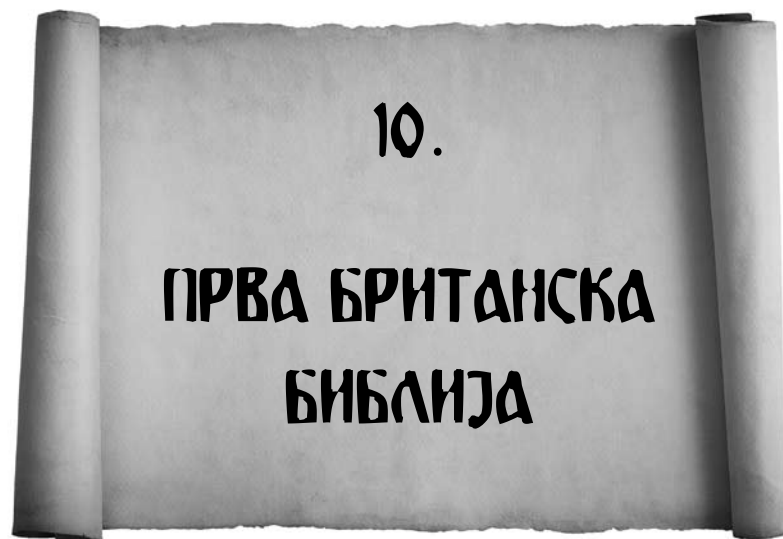
ВУЛГАТА

Значај Рима, долазак хришћанства у Римско царство и ширење хришћанства у земљама које су освојили Римљани, учинили су латинску Библију веома значајном. Први превод је познат као “старолатински”. Међутим, он је био замењен Јеронимовом латинском Вулгатом, након Константинове христијанизације Римског царства.

“Старолатински” превод, начињен око 150. године, драгоцен је показатељ – можда *најдрагоценији* – стања Новог завета у “најранија времена”.⁶³ Стручњаци на њега гледају као на последњу карик у ланцу који од наших модерних Нових завета води уназад до пера апостола који су написали двадесет седам оригиналних новозаветних књига.

На Британска острва је прва стигла латинска верзија Библије. Британска острва су, међутим, произвела свој сопствени сој поборника хришћанства. А ови поборници, тако удаљени од дома Латина, усвојили су библијска правила на свој сопствени начин и преносили их на говорном језику народа са ових удаљених острва. Ипак, било је потребно око хиљаду година освајања и унутрашњих раздора пре него што је јужни део ових острва која називамо Британијом начинио комплетну писану Библију на језику којим се тада говорило у широким народним масама.

⁶³ Ibid, pp. 170, 171.

Не знамо тачно када је Библија дошла у Британију или ко ју је донео. Не знамо тачно када је хришћанство у њу стигло, осим да је то било давно пре него што се Августин⁶⁴ искрцао близу Кента 597. године.

Давно пре Августина ту су живели келтски хришћани. Били су познати по својој привржености Писму. Бид (Свети Бид или Часни Беда, *Bede*, око 672-735.) веровао је да су током прогона за време цара Диоклецијана (284-305) “верни хришћани” страдали у Британији.⁶⁵ Гилда (*Gildas*), још један британски историчар, потврдио је да су у време Диоклецијановог јуриша на Библију, када је натпис “*Extincto nomine Christianorum*” (име хришћанства је уништено) стављен изнад пепела једног библијског кодекса, “делови Писма горели на улицама британских градова”.⁶⁶

⁶⁴ Мисли се на Августина Кантерберијског - прим. прев.

⁶⁵ Bede, *A History of the English Church and People* (Penguin Classics), p. 48; о Келтској цркви видети ауторово дело *The Celtic Connection* (Autumn House).

⁶⁶ Цитирано у: Charles Gulston, *No Greater Heritage*, p. 17.

Познато је да су три представника из Британије присуствовала сабору у Арлу 314. године. Од Константинове владавине и хришћанство је било фаворизована религија. Као што је раније изнето, 332. године је цар наручио од епископа Јевсевија Кесаријског педесет примерака Писма (од којих два вероватно постоје и данас као Кодекс Синаитикус и Кодекс Ватиканус).

БИБЛИЈА ИЗ ВИТЛЕЈЕМА

Ипак, ово су биле грчке Библије, а прве британске Библије биле су на латинском. Да будемо прецизни – на “старолатинском”. Папа Дамас I одредио је 382. године Јеронима (око 347-420.) да начини прецизнију, ауторитативну латинску Библију. Јероним је изучавао грчки и хебрејски, али је по инстинкту био конзервативан. Стога је Нови завет који је он приредио био само ревизија постојећег латинског превода. Постоје одређени докази да је користио и грчке манускрипте, али су преправке начињене једино када их је сматрао крајње неопходним. За разлику од овога, његов Стари завет био је “сасвим нови превод са хебрејског”.⁶⁷ Његов посао је завршен око 404. године, у Витлејему, а трајао је двадесетак година.

Јеронимова Библија постала је позната као *Вулгата*. Била је то, у периоду од око хиљаду година, Библија западног хришћанства. Сиријци, Египћани, Јермени и Персијанци имали су Библију на својим говорним језицима, али Западна Европа се задовољила једном Библијом на међународном језику. Није било велике библиотеке без неког манускрипта. Они су преписивани небројено пута па су постојале мале варијације од једног манускрипта до другог. Још увек постоји осам хиљада манускрипата. Током Вулгатине хиљадугодишње доминације, све књиге су писане на латинском.

⁶⁷ Sir Frederic Kenyon, *Our Bible and the Ancient Manuscripts*, p. 174.

Латински је био језик манастира, који су били главни центри учености, а сви учени људи су говорили латински.

КЕЛТСКА ЦРКВА

Ипак, ако је онај који је говорио латински био као код куће у Италији, Галији или јужној Британији, постојале су границе – као што су Ирска и северна Британија – где латинска култура није била одомаћена и где се хришћанство развило у другачијој варијанти.

Век пре него што се Августин искрцао у Кенту представља славан период историје Ирске цркве. За њега је у великој мери заслужан Патрик. Пошто је постао хришћанин, запловио је у Ирску и почео са ширењем јеванђеља у земљи у којој је некада био роб. Патриково проповедање запазили су први од “великих краљева” Ирске. Ускоро је Патрик крстио краљевог сина, Конала. Хиљаде су следиле његов пример. Коналов праунук Колумба био је мисионар Келтске цркве на копну. Јона, насеље на западној обали Шкотске, била је његова мисионарска база.

Келтска црква је веровала у првенство Писма. Пошто су нашли да су одређене ствари у вери и пракси Римске цркве небиблијске, Келтска црква их је одбацила. У Риму се говорило о “шизматичним Келтима”⁶⁸, а папа је начинио план да пошаље Августина да “коригује јогунасте келтске хришћане”.⁶⁹

Колумбина смрт и долазак Августина десили су се у размаку од дванаест месеци једно од другог. Међу Саксонцима јужно од Темзе Августин је наишао на значајан отпор својим покушајима да наметне римски поредак; а постојао је још

⁶⁸ Шизматик је особа која уноси раздор, расколник - прим. прев.

⁶⁹ Bede, *op cit*, p. 146-148. Веровање Келтске цркве детаљно разматра: Leslie Hardinge, *The Celtic Chyrch in Britain* (SPCK). Ова књига представља извод из др Хардингове докторске тезе (University of London).

већи отпор даље на северу.⁷⁰ Но, чак је и тај отпор био минималан у поређењу са оним на шта је наишао у Нортамбријском краљевству северно од Хамбера (Humber).⁷¹ Тамо је црквени центар био Линдисфарн.⁷² Линдисфарнски епископ је био Ајден, а његов учитељ је био Колумба, кога је краљ Освалд позвао да шири јеванђеље по Нортамбрији.⁷³

Сукоб између Келтске цркве и римског поретка, који је представљао Августин, био је предмет сабора у Витбију 664. године. Римски модел је тријумфовао. “Шкотски епископ Колман напустио је Британију”, известио је Бид, “водећи са собом Шкоте које је окупио у Линдисфарну, заједно са око тридесет Енглеза које је исто тако обучавао монашком животу”⁷⁴ Они су нашли ново уточиште близу обале Ирске. Неки су гледали на одлуку сабора у Витбију као на одступање од Библије и хришћанства које је засновано на њој.

ЛИНДИСФАРНСКО ЈЕВАНЂЕЉЕ

Линдисфарн и црква коју он представља имају трајно место у историји енглеске Библије. Тамо су начињена Линдисфарнска јеванђеља. Ови изванредно надахнути манускрипти, који се сада налазе у Британском музеју, најлепша су рукотворина која је остала од Келтске цркве. Они су начињени у част светог Катберта (St. Cuthbert) који је умро 687. године. “Главни текст је онај из латинске Вулгате, али је између редова касније дописан парафразиран латински текст на примитивном енглеском који обично зовемо англосаксонски.”⁷⁵

⁷⁰ Bede, *op cit*, pp. 68-107.

⁷¹ Ibid, p. 107.

⁷² Линдисфарн или Свето острво је мало острво близу источне обале Енглеске, мање од 5 км дугачко - прим. прев.

⁷³ Ibid, p. 144.

⁷⁴ Ibid, pp. 185-192, 193, 213; Sir Frederic Kenyon, *op cit*, p. 183.

⁷⁵ Kenyon, *op cit*, p. 184.

КЕДМОН ОД ВИТБИЈА

Нови значајни развој у историји Библије на енглеском језику десио се у Витбију. Језичка баријера одвајала је народе Британије од Јеронимове латинске Вулгате. Први напор да се она превазиђе начинио је Кедмон у Витбијској опатији само пет година после чувеног сабора.

Кедмон, који је већ био “у поодмаклим годинама”,⁷⁶ стигао је у опатију Витбија са оближњег пољопривредног добра. Открио је дар за поезију и музику, сасвим случајно. Он је скромно известио управу опатије да је стекао нов дар. “Сви они су се сложили да је Кедмону Господ дао дар”, пише Бид. “Они су му објаснили један пасус библијске историје или доктрине и тражили од њега да то ако може изрази у стиху. Он је обећао да ће то урадити и вратио се следећег јутра са одличним стиховима, као што је било наручено.” Тако је Кедмон постао најпонижнији од опатијске лаичке браће.

Опевао је стварање света, постанак људске врсте и целу историју 1. књиге Мојсијеве. Опевао је излазак Јевреја из Египта, улазак у обећану земљу...”⁷⁷ Најважније је било што је то урадио на англосаксонском, језику обичног народа, а не на латинском, језику учених. Кедмон је учинио први познати покушај парафразирања Библије, тј. најпознатијих библијских догађаја, на говорном језику.

Кедмонов рукопис на 229 страна још увек се чува у библиотеци Бодлијан (Bodleian) у Оксфорду. Критичко испитивање овог манускрипта износи на светлост доказе о снажном дару за састављање. Не може бити сумње да је речити кравар који се појавио у Витбијској опатији у свом раду показивао Богом дани дар, који је признала и опатица Хилда. То је било 670. године. Он је умро унутар опатијских зидова само десет година касније.

⁷⁶ Bede, *op cit*, p. 251.

⁷⁷ Ibid, p. 252.

АЛДХЕЛМ И БИД

Алдхелм, епископ Шерборна, који је умро 709. године, био је први преводилац дела Библије на народни језик Енглеске. Манускрипт псалама на англосаксонском чува се у Паризу. За њега се верује да је Алдхелмов рад.⁷⁸

Бид, рођен 674. године, учио је латински, грчки и хебрејски и познат је као аутор *Историје Енглеске цркве и народа*. У манастиру у Џероу (Jarrow) превео је на језик народа оно што је сматрао основама хришћанске вере.⁷⁹ Ове основе укључују апостолско исповедање вере⁸⁰ и молитву Оченаш. Пред крај свог живота Бид је почео да преводи Јеванђеље по Јовану и завршио га на самртничкој постељи.

КРАЉ АЛФРЕД – ПРЕВОДИЛАЦ

Четврта карика у ланцу – Кедмон, Алдхелм и Бид – представља изненађење: у питању је краљ Алфред Велики.

Алфред је постао краљ Весекса⁸¹ са 22. године, 865. године, а владао је краљевством до своје смрти у 50. години живота. Велики део своје владавине провео је у заустављању данске инвазије.

Међутим, Алфред је био учењак. Свестан да краљ Карло Велики⁸² подстиче ревизију Вулгате, на почетку деветог века (подухват који је сама црква игнорисала до шеснаестог века), Алфред је обратио посебну пажњу на превођење делова Вулгате на обичан језик. Док су Викинзи палили све на свом путу кроз Енглеску, остављајући велике библиотеке и

⁷⁸ Kenyon, *op cit*, p. 195.; B. F. Westcott, *A General View of the History of the English Bible* (third edition), p. 4.

⁷⁹ Kenyon, *op cit*, p. 195; Charles Gulston, *op cit*, pp. 35-40.

⁸⁰ Код нас се каже *Символ вере* - прим. прев.

⁸¹ Старо англосаксонско краљевство, касније грофовија у јужној Енглеској - прим. прев.

⁸² Франачки краљ који је владао од 768. до 814. године, био је и први цар Светог римског царства (800-814. године) - прим. прев.

манастире у пепелу, Алфред је радио на новом систему закона. Он је сјединио ово са преводом Десет заповести и других извода из Мојсијевог закона. Осим тога, он је “превео или иницирао превођење неколико делова Библије”.⁸³ Као и Бид, био је заузет превођењем све до своје смрти; у Алфредовом случају, последња је била Књига псалама.

ДОБА ПРОМЕНА И МЕТЕЖА

Век и по пре Норманског освајања 1066. године, приметно је опадао ниво учености међу свештеницима. Не само да обичан народ није могао да разуме Вулгату која је на латинском, већ је ни велики део клера није разумео.

То објашњава појаву *глоса* у том периоду. Глосе су биле преводи “реч за реч” на рани енглески језик, написане између редова латинских манускрипата. Први познати пример је Линдисфарнско јеванђеље. Али глосе нису постале уобичајене све до 10. века. Глосе јеванђеља које су датиране на око 950. годину чувају се у Оксфорду и у Британском музеју. Мора да су биле од користи свештеницима када су поучавали заједницу.

Рад на глосама је, природно, водио обнављању занимања за стварање једног стварног превода, независног од латинског текста. Комплетан енглески превод јеванђеља појавио се у 10. веку, очигледно за јавну употребу. Још постоји шест примерака. Најранији – у библиотеци Корпус Кристи колеџа (Corpus Christi College) у Кембриџу – дело је Елфрика (Elfric) из Бата и настао је око 1000. године. Постоји доказ да је велики део Старог завета неко други превео отприлике у исто време.⁸⁴

Норманско освајање сасвим је зауставило књижевни развој код енглеза у следећа три века. Англосаксонска јеванђеља

⁸³ Kenyon, *op cit*, p. 196; Westcott, *op cit*, p. 5.

⁸⁴ Kenyon, *op cit*, pp. 197-199; Westcott, *op cit*, p. 6; Gulston, *op cit*, pp. 53-72.

су избачена из употребе. Приступ обичног народа већем делу Библије сведен је на грубо римујуће парафразе.

Међутим, 14. век донео је са собом велике промене.

Од 1348. до 1349. године харала је куга, због које је помрла трећина становништва. Од 1344. до 1350. године владали су глад и рат. Овакви догађаји наводе људе да тумаче догађаје у пророчким и апокалиптичким терминима.

Слични преокрети у Француској довели су до сељачких устанака 1358. године⁸⁵ – и до заокупљености апокалиптичким питањима. То је било време “враћања Библији”. Французи су прво начинили ревидирано издање Вулгате, а онда и прву потпуну верзију Библије на француском.

Моћ папства била је у опадању. Поквареност је захватила високо свештенство. Црква је постала предмет исмевања и срамоте у Енглеској. Поквареност и пропадање допрли су до манастира.

Исквареност у цркви ишла је упоредо са немиром у народу. Енглеска култура је поново цветала. Започета активност је водила до рада Ленгланда (Langland)⁸⁶ и Чосера (Chaucer).

Постојала је неодређена свест да је хришћанство угрожено са истока и југа силама ислама.

У Енглеској су се људи “са великом тежњом окренули Библији”.⁸⁷

Исквареност цркве. Друштво у метежу. Неодређено схватање угрожености самог хришћанства. Ово су били услови у којима је Џон Виклиф (John Wyclif) дао свој велики допринос историји Библије на енглеском језику и историји Енглеске цркве.

⁸⁵ *Jacquerie* (Жакерија) је сељачка буна коју су 1358. године подигли сељаци против племића на северу Француске. Назив је добила по речи Жак (Jacques), имену које је типично за сељака. - прим. прев.

⁸⁶ Вилијам Ленгланд, такође познат као Ленгли (Langley) - прим. прев.

⁸⁷ Westcott, *op cit*, p. 11.

Суморно црквено двориште у Лутерворту, у Лестерширу. Мрачан, хладан дан на почетку 1385. године. Мала група људи стоји око отвореног гроба – неки у мантијама црне или црвенкастомрке боје, а остали са отрцаним шаловима чврсто припијеним око рамена. Бујица речи на латинском прати спуштање ковчега. Џон Виклиф је најзад сигуран од својих непријатеља...

Виклиф је умро последњег дана 1384. године. Више година након његове сахране примитивне руке су откопале његов ковчег, спалиле његов садржај и, по заповестима бискупа у Линколну, расејали његов пепео у реку Свифт.

ФОРМИРАЊЕ ВИКЛИФА

Виклифов двоструки злочин било је обелодањивање искварености цркве његовог времена и то што је, са групом учењака, превео Јеронимову 1000 година стару латинску Библију на енглески језик.

Џон од Виклифа је био рођен у селу Виклиф у Јоркширу око 1320. године. Био је властелински син.

Изгледа да је Џон Виклиф напустио своје родно село у 14. години, за разлику од његовог старијег брата који је био задовољан местом парохијског свештеника.

Џон Виклиф је постао студент на Балиол колеџу у Оксфорду и, више година касније, изабран за декана на њему. Истакао се као научник и стекао је неке угледне пријатеље, међу њима и Џона од Гонта, краљевог сина. Постоји извештај да је постављен за краљевог капелана и да му је додељена титула доктора теологије.

Од тада се, међутим, његово пријатељство са Џоном од Гонта (који је управљао феудима у северним покрајинама) показало за њега као ствар живота и смрти. Џон од Гонта је владао из замка у Ричмонду, недалеко од места Виклифовог рођења. Међутим, његова моћ се проширила на југ до села Филингам (Линколншир) и Лутерворт (Лестершир), где ће Виклиф постати свештеник, као и до Оксфорда, где је он, практично, провео највећи део свог радног века. Виклифов једини излазак ван његове домовине, 1374. године, био је у друштву Џона од Гонта. Обојица су посетили Бриж у Фландрији, данашњој Белгији. Џон од Гонта је тамо са Французима преговарао о миру. Џон од Виклифа је био део истражне комисије коју је Парламент поставио да се распита за број плаћених свештеничких позиција у Енглеској које заузимају странци. Виклифово разочарање црквом и папством датира од његове посете Брижу. Из Брижа се вратио као реформатор. Ускоро је постао обележен човек и мета папских була.⁸⁸ Само су му интервенције Џона од Гонта омогућиле да мирно умре.

Мада је проводио највећи део свог времена у Оксфорду, до пролећа 1381. године, године 1361. му је одређено да

⁸⁸ Папска була је званични документ, наредба или изјава папе која носи његов печат. Назив је добила по речи *бул* која значи печат. - прим. прев.

живи у Филлингаму. У Филлингаму је почела његова завада са монасима просјацима.⁸⁹ Монаси просјаци, који су започели реформе монашког система, постали су, до тог времена, много искваренији него систем који су желели да мењају. Вероватно је у току своје борбе са монасима просјацима Виклиф добио идеју о превођењу Библије, да би разоткрио превару и похлепу монаха просјака, као и система који су они представљали.

ЈАВНЕ РАСПРАВЕ

Виклифове средње године живота биле су обележене учешћима у јавним расправама. Огромни финансијски трошкови дугих ратова са Француском, папски захтеви за новцем и разметљива имућност високих достојанственика цркве који су подупирали ове папске захтеве – распиривали су незадовољство у енглеском друштву. Виклифове расправе и проповеди против овог нереда нису биле оно што га је обележило као прворазредног реформатора. Оно што га је држало ван те квалификације биле су његове аристократске везе и чињеница да му је Оксфорд отворио пут до многих јавних трибина са којих је проповедао. Његов утицај је био такав да је до 1371. године доспео у први план верских и друштвених немира.

Оксфорд је подржавао Џона Виклифа до 1380. године, када је због својих оштрих иступања ту постао непожељан. Чак се и Џон од Гонта, који је из својих разлога желео да обузда цркву, осећао обавезним да на крају одступи.

⁸⁹ Монаси просјаци су били чланови религијског реда Римске католичке цркве који су се заветовали на сиромаштво, одрицали од сваке својине и живели од милостиње. У пракси, то је био добар начин да се не ради ништа а ипак угодно живи. - прим. прев.

⁹⁰ Индулгенције или опроштајнице су повеље о делимичном или потпуном опроштају прошлих и будућих грехова, које је продавала Римокатоличка црква. - прим. уред.

У својој расправи *Приговори монасима*, Виклиф је пружио јаке аргументе против продаје индулгенција⁹⁰, онако како ће то чинити Лутер век и по касније.

Из истих разлога којима је на себе навучао непријатељство црквених ауторитета, Виклиф је стекао присталице у обичном народу. Ускоро су почели да га доживљавају као заштитника. За време последњих пет година свог живота привукао је знатан број присталица међу “сиромашним свештеницима”. Ови “лоларди” су ишли наоколо и проповедали обичном народу.⁹¹

Ускоро је папа упутио три буле против Виклифа. Једна је била послана надбискупу Кантерберија, друга Оксфордском универзитету, а трећа краљу. Све су Џона Виклифа оптуживале за “најпорочније и најгнусније јереси”. Уствари, бискупи су покренули судске поступке и пре него што су стигле папске буле. Фебруара 1377. године, Виклифу је наређено да се појави у Богородичиној капели цркве Светог Павла, да би се суочио са последицама својих речи и дела.

Начин на који је Виклифа примило становништво Лондона мора да је подигло његов дух. Само уз велики труд, он и његови заштитници – Џон од Гонта, војвода од Ланкастера, као и лорд Перси – успели су да прокрче пут кроз ово велико мноштво које је окруживало здање Светог Павла.

И Виклифу и његовим заштитницима било је јасно да је пред њим суђење.

Убрзо, међутим, суђење је био прекинуто.

Маса људи је провалила унутра. Настао је метеж.

Виклиф није чекао друго саслушање, него се вратио у Оксфорд.

Недуго затим је омиљеност његових становишта поново постала очигледна. Његови аргументи подстакли су Парламент да оконча отицање прихода у касе папског система.

⁹¹ К. В. McFarlane, *Wyclif and English Nonconformity*, pp. 78, 79.

Међутим, након искуства у цркви Светог Павла, бискупи су били још одлучнији да реформатора позову на одговорност. Овога пута је Виклиф позван у палату Ламбет. Отишао је сам; његова “јеретичка” иступања збуњивала су чак и Џона од Гонта. То, међутим, није сметало мноштву које је, поново, у великом броју стало на страну свог заштитника. Капела у којој су га испитивали била је крцата. Пре него што је поступак одмакао, стигао је изасланик са двора. Носио је гарантно писмо које је потписала Краљица мајка. Она је забрањивала сваку осуду Виклифа.

Бискупи су знали да су побеђени.

Гомила је била усхићена док је Виклиф победоносно излазио на слободу.

Када се вратио у Лутерворт, написао је и објавио дело *О папској шизми* у којем је отворено изнео своје противљење папском ауторитету. У другом памфлету *О истини и значењу Писма* доказивао је да је ауторитет Светог писма неприкосновен у стварима које се тичу доктрине.

ВИКЛИФ ПРЕВОДИЛАЦ

Још увек се не зна тачно када је Виклиф започео превођење Библије. Међутим, сигурно је да је до времена папске шизме – 1378. године – већ био урадио добар део посла.

На врхунцу полемике око реформације у 16. веку, сер Томас Мор (Sir Thomas More), у спору са Вилијамом Тиндалом, рећи ће да је видео енглеску Библију старију од Виклифове. Овај учењак *можда* упућује на делимичан превод који је начинио Ричард Рол (Richard Roll) који је умро 1349. године. Још вероватније је, међутим, да Мор није био свестан да су два превода била везана за име Џона Виклифа. Ако је ово тачно, очигледно је да је видео онај старији.

Виклиф је прво превео последњу књигу Библије, Откривење. Следила је *Хармонија јеванђеља*, опис Христовог

живота начињен вештим спајањем текстова из сва четири јеванђеља.

Виклифов први Нови завет био је завршен 1380. године. Цела Библија је била довршена 1384. године. То је оно што је постало познато као “прва Виклифова Библија”. У сталној вези и са Оксфордом и са Лондоном, Виклиф је са латинског на енглески преводио у Лутерврту. Без сумње, имао је помоћ других стручњака. Чак ни Нови завет није у потпуности његов рад, а сигурно је да је већи део Старог завета превео Николас Хирфорд (Nicholas Hereford), колега и пријатељ са Оксфорда.

Изгледа да је у овом периоду Виклиф био ван домаћаја црквених моћника. Хирфорд није. Хирфорд је 1382. године позван у Лондон; био је екскомунициран.⁹² Да би сачувао свој живот, побегао је у континентални део Европе.

У време Хирфордовог бекства, Стари завет није био потпуно завршен. Један од Виклифових помоћника завршио је овај посао. Тако је цела Библија била завршена баш пре Виклифове смрти, крајем 1384. године.

Проучавање текста овог превода Библије јасно показује где се Виклифов превод прекида, а Хирфордов почиње. Хирфорд је користио педантан, преводачки енглески. Виклифов стил је, насупрот томе, био слободан и говорни. “Не може бити сумње”, пише сер Фредерик Кењон, “да је имао на уму обичан народ, коме је његова верзија посебно била намењена.”⁹³

“Друга Виклифова Библија” појављује се након његове смрти. Она представља ревизију ранијег превода. Ова Библија је довршена 1388. године. Општа је претпоставка да је

⁹² Екскомуникација је црквена осуда којом се члан цркве лишава привилегије чланства или заједништва. У временима у којима је црква имала и велику световну моћ, ову осуду су неретко пратила оштра прогонства, изгнанства или чак смртне казне. - прим. уред.

⁹³ Sir Frederic Kenyon, *Our Bible and the Ancient Manuscripts*, p. 204.

Џон Парвеј (John Purvey), један од Виклифових најближих пријатеља, начинио ову ревизију. Још увек постоји око 170 примерака ове верзије.

На овим Библијама нису постојали било какви украси. На првом месту оне су биле за личну употребу, намењене онима који нису могли да читају латински. Нико није помишљао да Виклифова Библија може заменити Вулгату за стручну употребу. У настанку овог превода нису консултовани оригинални библијски језици, грчки и хебрејски.

Упркос покушајима бискупа да заплене и спале Виклифове Библије, оне су умножаване током петнаестог века. Виклифова реформаторска гледишта такође су га надживела током многих година. Уствари, након његове смрти сиромашни проповедници (лоларди) чак су постали активнији него раније. Виклифове идеје су подстакле друге реформаторске покрете на другим местима; и Јероним из Прага и Јан Хус из Чешке одали су захвалност енглеском реформатору.

ПРЕПОРОД

Средином петнаестог века збила су се два догађаја чије су последице револуционарно промениле историју Библије. Први је био пад Константинопоља, маја 1453. године, који су заузели Турци. Други је био проналазак штампарске машине, новембра 1454. године.

Пад Источног римског царства присилио је многе учењаке Западног царства да науче и грчки и хебрејски. Ови језици су били скоро заборављени у Западној Европи. Када су се константинопољски учењаци сместили у Италију и на другим местима, подстакли су ренесансни дух истраживања и одушевљење за читање класичних дела – укључујући Библију – на њиховим оригиналним језицима. Ускоро, на универзитетима у Италији, Фландрији и Енглеској, грчки и хебрејски су поново оживели. Отворио се пут за настанак

тачних превода Библије на говорним језицима, заснованих на најстаријим манускриптиме који су били доступни на оригиналним библијским језицима.

Јохан Гутенберг из Мајнца (око 1398. до 1468.) изумео је технику штампања. Августа 1456. године објавио је своју прву Библију: Јеронимову латинску Вулгату.

Проналазак штампања није само учинио могућим ширење Писма, већ је помогао да се обезбеди његова тачност. Остварење Виклифове визије, могућност да сваки човек поседује Библију, постало је могуће.

Најраније штампане Библије на народним језицима претходиле су реформацији. Немачка Библија штампана је у Стразбургу 1466. године. Осамнаест осталих биће објављено пре појаве првих Лутерових превода 1522. године. Италијанска Библија штампана је у Венецији 1471. године, холандска Библија 1477. године, француска Библија у Лиону 1478. године и друга око 1487. године. Какстонова (Caxton) *Златна легенда* (1483. године) била је енглеска Библија најближа говорном језику објављена током петнаестог века; обухватала је делове библијских извештаја на енглеском језику. Међутим, она није бацила у заснак дело Џона Виклифа.

УОЧИ РЕФОРМАЦИЈЕ

Идеје Џона Виклифа и његових истомишљеника најављују многе кључне доктрине реформације, 150 година раније. “Доследни ум Северне земље обдарен суптилношћу оксфордских школа”⁹⁴ установио је начело које се све више усвајало: свима доступна Библија као једини темељ и пут до истине. Такође, Виклиф је одговорност за реформу цркве ставио на плећа световних владара. Неколико година после његове смрти, његова учења су постала “свеопшти позив

⁹⁴ A. G. Dickens, *The English Reformation*, p. 41.

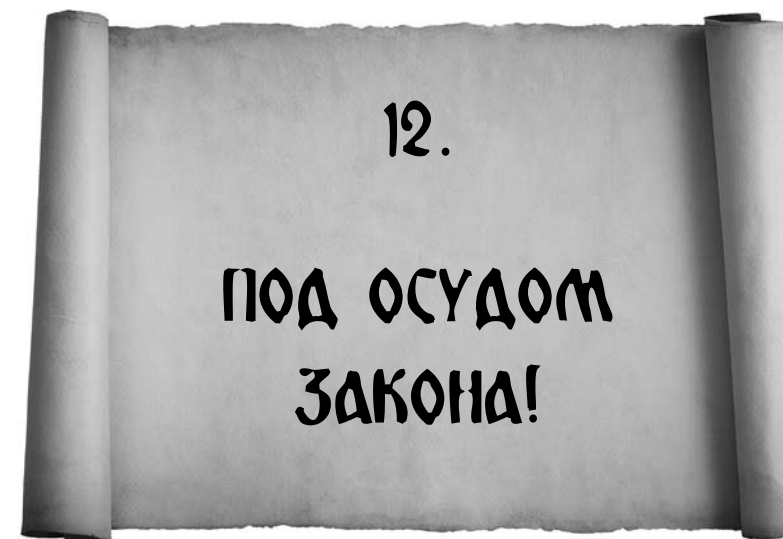
становницима градова, трговцима, господском сталежу, па и онима међу нижим свештенством”.⁹⁵

У току петнаестог века, прогонства су натерала лоларде да делују тајно. Током свог живота, Виклиф је имао моћне заштитнике, али после његове смрти његови заштитници су се оградили од покрета који је он зачео. Поред свега, “духовни вођа енглеске ‘јереси’ био је првенствено Виклиф, бар негде до 1530. године”.⁹⁶ Мноштво лоларда и лолардских Библија биће спаљивано све до енглеске реформације.⁹⁷

⁹⁵ Ibid, p. 42.

⁹⁶ Ibid, p. 47.

⁹⁷ Ibid, pp. 48-62.

Оно што је превод Билије учинило и потребним и спорним јесте реформација.

Реформатори су веровали да је најделотворнији начин да се сломи ауторитет Римске цркве – да људима дају Библију коју ће моћи да читају сами. У Немачкој – колевци реформног покрета – Лутер је припремио верзију Библије на народном језику, уз прећутни пристанак локалног кнеза. У Енглеској ће превођење Библије бити предузето упркос отпору и цркве и кнеза. То је требало да буде дело многих руку, али изнад свега: Вилијема Тиндала.

ЗАБРАЊЕНА КЊИГА

Више од једног века раније (1408. године), реагујући на омиљеност Виклифове Библије, власти су издале забрану “да нико на своју сопствену иницијативу не сме да преводи на енглески језик било какав текст Светих списа”.

Виклиф је Енглезима дао представу о Писму коју ни забрана ни време нису могли умањити. Ипак, Виклифова Библија

је имала два недостатка. Први: пошто је настала на основу латинског превода, није била сасвим тачна. Други: због своје незаконитости, никада није била штампана. Покрет реформације створио је потребу за једним новим енглеским преводом који би искористио науку и технологију ренесансе.

Превод Вилијема Тиндала заснива се на грчком Новом завету који је 1516. године објавио ренесансни учењак Еразмо.

Међутим, шта му је дало визију?

Тиндалова прича има све особине једног узбудљивог трилера. Страст једног човека према Забрањеној књизи. Агенти и двоструки агенти. Краљеви, папе и кардинали. Стална опасност и прогонство. Спасовање у задњи час под окриљем таме. Зликовци и издајници. И јунак са бескрајном храброшћу.

ОДЛУКА У ВЕЛИКОМ ХОЛУ

Тиндал је рођен у Глостерширу. Упркос улози коју му је живот наменио, он је био, по инстинкту, скроман и тих учењак. Пошто је провео пет година на Оксфорду и три на Кембриџу, оставио је универзитет и упутио се у једно село које је било смештено уз косине костволдских брежуљака, близу његовог родног места. Наредних осамнаест месеци провео је код властелина Литл Содберија, сер Џона Волша (John Walsh). Радио је као кућни учитељ његове деце. У великом холу племићке куће у Литл Содберију начинио је коначни избор свог животног пута.

Сер Џон је био локални достојанственик. Велики хол његове племићке куће примао је многе истакнуте госте. У дугим зимским вечерима, разни значајни људи седели су за дугачким храстовим столом сер Џона, укључујући и једног чудног бискупа. Ови важни људи дискутовали су о значајним темама тог времена. Револуционарно проповедање Лутера из Витенберга је било у центру расправе.

Као школован човек, Тиндал је узео учешћа у њиховим дискусијама. Уствари, он је често био у самом средишту расправе. У религиозним питањима био је склон да се супротстави осталим гостима. Познавао је Библију толико добро да је често побијао њихове ставове својим аргументима.

Једне вечери када се дискусија нарочито усијала, један учењак, надвладан Тиндаловим аргументима, повикао је: “Боље је да будемо без Божјих закона, него без папских!” Полако и обазриво, Тиндал је одговорио судбоносном изјавом: “Изазивам папу и све његове законе. Ако Бог поштеди мој живот, за не тако много година, учинићу да дечак за плутом зна више о Светом писму него што ви знате!”

Вилијам Тиндал
(1494-1536)

ЗА ЛОНДОН

Неколико дана касније, Тиндал се по први пут сукобио са властима. Проповедао је у Колеџ Грину, у Бристолу, и изазвао бес локалних свештеника. Пред локалним судом је оптужен за јерес. Да би испунио своју амбицију да преведе Нови завет на енглески, а схватајући да не би дуго могао да остане слободан човек у том делу земље, Тиндал је кренуо на своје дугачко путовање у далеки Лондон.

Лондон је имао штампарске машине. Такође је имао, како је Тиндал веровао, једног просвећеног бискупа. Катберт

Танстол (Cuthbert Tunstall) био је учењак и Еразмов пријатељ. “Тада сам мислио: када бих могао да добијем службу код тог човека, био бих срећан”, писао је Тиндал касније. “Тако сам отишао у Лондон.”

Стигао је средином лета 1523. године. У свом џепу је носио препоруку од сера Џона Волша намењену надзорнику Краљевске куће. У свом срцу носио је наду да би некако могао да удеси разговор са бискупом Танстолом и осигура његову подршку за свој план превођења Новог завета, а на крају и целе Библије, на енглески језик којим се тада говорило. Новчана и морална подршка лондонског бискупа могла је да подржи његове планове.

НЕПОЖЕЉАН У ЦЕЛОЈ ЕНГЛЕСКОЈ!

Након много седмица добио је прилику да разговара са бискупом. Ушао је у двориште бискупове палате и повукао звоно. Ускоро је седео у одаји за пријем. Светлост залазећег сунца пролазила је кроз решеткасте прозоре правећи квадрате на тамној одећи лондонског бискупа. Ускоро се тама заувек надвила над Тиндаловом срећом у Енглеској.

Бискуп није много говорио. Имао је велику наклоност на двору. Подухват је био ризикантан. Тиндал је схватио да су његове наде осујећене. У Немачкој је Мартин Лутер стварањем немачке Библије предводио отпор Католичкој цркви. Бискуп се плашио да Тиндал намерава да учини исто у Енглеској. И тако, писао је Тиндал: “Одговорио ми је да је његова кућа пуна и посаветовао ме да се распитам у Лондону, где ћу, рекао је, сигурно пронаћи службу.” Танстол је био, по Тиндаловој процени, “лицемер који је избегавао проблеме”.

Како су сенке ноћи постајале дубље, мучно је ходао тамним улицама, а његове наде и снови били су срушени. Новац који је добио од сер Џона био је потрошен. Остао је без

пребијене паре. Ипак, Тиндал је веровао да му је Бог дао задатак који треба да обави. Стога се усудио да верује да ће му Бог дати и средства да то оствари. То је и нашао у дому Хамфрија Монмута (Humphrey Monmouth), богатог трговца текстилом у Баркингу, али и искусног и широкогрудог човека.

Када га је чуо како проповеда, Монмут је примио Тиндала. Касније ће посведочити: “Живео је у мојој кући пола године, и ту је радио као добар свештеник... Бавио се изучавањем у току већег дела дана и ноћи.”

Тиндал је, заправо, радио на првом нацрту свог Новог завета. Знао је, међутим, да мора да тражи другу државу ако жели да његов рад икада буде објављен. У кући Монмута срео је многе богате трговце који су обезбедили кључну помоћ за будуће дане. Они су били део међународног лутеранског покрета и, према А. Г. Дикенсу, “били су повезани са људима лолардског опредељења”. На једном од њихових бродова, ускоро је за собом оставио обале Енглеске. Да би његов посао превођења могао да буде завршен и објављен, морао је да тражи друге обале, више наклоњене његовој замисли. У мају 1524. године пловио је према Хамбургу.

“Не само да за превођење Писма није било места у лондонској палати мога господара”, рекао је, “него ни у целој Енглеској!”

СКРИВАЊЕ

Трговачки брод је пристао у Хамбургу; Тиндал се искрцао. Кретао се у тајности. Његова прича је још више почела да поприма изглед модерног шпијунског трилера: тајни доласци и одласци, тајни састанци, бекства у последњи час, шпијуни, агенти и издајник на вратима. Тиндал и његови сарадници били су у сталном страху да ће бити откривени и убијени. Чудно, нарочито када се узме у обзир шта су покушавали да ураде – да преведу и објаве Библију на енглеском језику.

Тиндалови непријатељи су тврдили да се он уписао на Витенбершки универзитет 27. маја 1524. године. Упркос чињеници да је сврха ове тврдње било довођење у везу Тиндала и Лутера, било је за очекивати да Тиндал оде у Витенберг. Лутерова Библија на немачком већ је била објављена. Витенбершки професор грчког језика био је Филип Меланхтон (Philip Melanchthon), а професор хебрејског језика Ауругалус (Aurogallus). Мада је Тиндал већ познавао оба језика, савет таквих стручњака и приступ њиховим библиотекама били би од огромног значаја. Сигурно ће Тиндал у Витенбергу наћи одговарајућу атмосферу за посао превођења.

Док је био у Витенбергу, упослио је одбеглог монаха Вилијама Роја (William Roye) као секретара и “менаџера”. По Тиндаловом опису, Рој је био нека врста пробисвета, али му је његова способност дала преимућство.

До пролећа 1525. године, Нови завет је био преведен на енглески језик. Први део посла био је завршен. Следио је други део: Где да се штампа и ко би га штампао? Све што је долазило из Витенберга било је сумњиво. Келн је, с друге стране, имао доста штампара и био је у далеко бољем положају за отпремање штампаног материјала за Енглеску. Уз огњиште Хамфрија Монмута у Баркингу, Тиндал је сковао план са симпатичним трговцима. Његове Библије, скривене у балама штофа и у другој роби, биће прокријумчарене у Енглеску. Келн је био као створен за примену овог плана.

Августа 1525. године стигао је у Келн, и даље праћен својим корисним, иако не сасвим часним сарадником Ројем. У овом граду високих торњева и купола, који се спушта према Рајни, имали су мале потешкоће у проналажењу штампара. Петер Квентел (Peter Quentel) био је вољан да у строгој тајности предузме овај опасан подухват. Слог је постављен и извршене су припреме за штампање 3000 примерака.

ИЗДАЈНИК

Током овог периода припрема, Тиндал је био у сталној напетости. Ово је била кључна етапа. Било је довољно да неко извести власти, и живот и дело би били изгубљени. Из Енглеске су стигле вести о новим ломачама. Цар Карло V био је жељан да сузбије “јерес” у Немачкој. Његови агенти били су свуда.

Био је то велики ризик. Хоће ли се исплатити? Срца су снажно лупала када су прве странице излазиле из машине. Прва два јеванђеља су била скоро завршена када су се зачуле речи: “Зауставите посао!”

Громки глас је припадао официру који се појавио на улазу штампарије. Иза њега се могло видети светлуцање челика.

Сила од које је Тиндал побегао из Енглеске није спавала. Дојављивач је био Јоханес Кохлеус (Johannes Cochläus), фанатик који се заветовао да ће уништити све што је звучало као реформација, не бирајући средства. Он је пратио Тиндала и Роја од Витенберга до Келна и нашао је начин да се убаци у Квентелову штампарију и задобије поверење штампара. На послу су мало причали о пројекту на којем су радили, али би им се увече у келнским пивницама језици развезали. Без обзира да ли краљ Хенри (Henry) и кардинал Вулзи (Wolsey) желе то или не, Енглеска ће ускоро имати реформацију! Он је слушао све пажљивије. Како је вече пролазило и тајна шапутања се претварала у гласан жагор, он је сазнао још. Два Енглеца вична језику... Нови завет на енглеском...! Он је желео да сазна још више. “Ти Енглези, ко су они?” Али онда су се уста затворила као менгеле. Жагор се стишао; зурили су у њега с неповерењем. Шпијун је нестао у тамној ноћи.

Међутим, Кохлеус се није предавао. Претварајући се да надгледа други штампарски посао, он је опет приступио Квентеловој штампарији. Упознао се са неким главним мајсторима и позвао их у свој стан. Попило се много пива и

језици су се развезали. По Кохлеусовим речима, “један од њих открио ми је у приватном разговору тајну како се Енглеска може придобити за Лутерову страну.” Библије на енглеском језику су већ одштампане. Трошкове су покривали богати лондонски трговци који су намеравали да их потом прокријумчаре у Енглеску и рашире их по целој земљи пре него што их краљ и кардинал открију или забране. Немајући више користи од својих гостију, Кохлеус их је оставио и одмах обавестио градског сенатора Хермана Ринка (Herman Rinck). Ринк је био добро познат Цару и енглеском краљу. Међутим, како Ринк није имао поверења у Кохлеуса, убацио је другог шпијуна у штампарију и од њега добио информације које су потврђивале причу. И тако се, по наредби Сената града Келна, зачуо онај громки глас који је заповедио да се заустави посао штампања.

БЕКСТВО

Тиндал и Рој су одмах схватили опасност. Нису само штампане стране биле оно чега је сенатор желео да се домогне! Журно, пре него што су војници ушли, Тиндал је зграбио већ одштампаних десет страница, а пар испустио крај задњег излаза који је водио према реци. Фрагмент Тиндаловог Новог завета одштампан у Квентеловој штампарији (из Јеванђеља по Матеју, поглавља 1-22) налази се у Британском музеју.

По други пут су Тиндалове наде срушене, а његови планови осујећени. Издајник је урадио свој посао. Требало је да брзо направи нове планове! Ако желе да сачувају животе и рукописе, морају да беже!

У међувремену, Ринк и Кохлеус су саставили писма Хенрију VIII и кардиналу Вулзију. “Порочни подухват” Тиндала и његових пријатеља је откривен, а енглеским лукама је дато упозорење да предузму мере предострожности против уласка ове “опасне робе”.

Тиндал и Рој су у складиштима на Келнском пристаништу чекали да падне ноћ. Затим су изашли из свог скровишта и укрцали се на брод који је пловио уз Рајну.

КРИЈУМЧАРЕЊЕ У ЕНГЛЕСКУ

Путовали су реком вероватно неколико дана. Прошли су Бон, Кобленц и Мајнц, док је Рајна вијугала кроз стрме теснаце прекривене виноградима и брежуљке пуне замкова.

Тиндал се искрцао у Вормсу, протестантском граду. Био је октобар. Тамо је пронашао штампара Петера Шефера (Peter Schoeffer) и убрзо су његове машине почеле да штампају енглеске Нове завете.

Спалатин, секретар изборног кнеза Саксоније, ручао је са Бусхиусом (Buschius), добро познатим ренесансним учењаком, након чега је у свом дневнику записао следеће: “Бусхиус нам је рекао да је одштампано 6000 примерака Новог завета на енглеском. Преводаца је Енглеz и борави овде са два друга Британца. Он познаје седам језика – хебрејски,

грчки, латински, италијански, шпански, енглески и француски – толико добро да бисте за сваки помислили да му је матерњи.”⁹⁸

Тиндал је остао у Немачкој две године. За то време је 6000 примерака Новог завета на енглеском било одштампано на машинама у Вормсу. Било је време да Монмут и његови пријатељи трговци одиграју своју улогу и у енглеске луке отпреме Нове завете сакривене у њиховом товару. Сакривени под балама платна, брашном и другом робом, на хиљаде Нових завета прокријумчарено је у Енглеску.

Два примерка из Вормса, штампани на осмини табака, сачувани су до данас: један се налази у Баптистичком колеџу у Бристолу, а други у библиотеци катедрале Светог Павла.

Упркос највећим напорима кардинала Вулзија, ова трговина је цветала. У Енглеској су “агенције за дистрибуцију” већ биле спремне да се активирају. Нови завети на енглеском, пристигли преко Ламанша, ускоро су нашли жељне купце.

СПАЉИВАЊЕ БИБЛИЈЕ

Танстол и његове колеге бискупи били су разјарени. Покренута је нова хајка на Тиндала и Роја. Потребно је да се прикрију. У августу 1526. године, у Енглеској, бискупи су на тајном састанку одлучили да “спале све неистините преводе Писма”, и поставили Танстола да удари у средиште дистрибуције – Лондон.

Ускоро је Танстол, уз хуку пламенова који су прождирали прве примерке, грмео своје чувене проповеди из цркве Крста светог Павла. Мало је њих слушало проповед, али су пламенови брзо гутали папир.

Док је Танстол био заузет спаљивањем Библија код Крста светог Павла, остали бискупи су откупљивали све примерке

које су могли да набаве. У једном случају је 70 фунти било потрошено само на једну испоруку. Ова ревна потражња непријатеља Библије и њихова спремност да плате добру цену, покретала је штампаре да уложе нове напоре, и ускоро су Библије у још већим количинама преплавиле енглеску обалу. Тиндалов превод је неколико пута био бесправно штампан у Холандији, што је допринело повећању количина које су стизале у Енглеску.

Енглеска је 1529. године потписала уговор у Антверпену. Танстол је био послан да представља владу. Знајући да је Антверпен био важан центар дистрибуције Тиндалових Нових завета, покренуо је тајну истрагу међу трговцима који су били извори снабдевања. Тамо се сусрео са лондонским трговцем Августинотом Пекингтоном (Augustin Packington). Пекингтон је био спреман да склопи посао и Танстол је открио свој план да откупи Завете. Чинило се да је Пекингтон у одличној прилици да откупи Тиндалове Нове завете; тврдио је да жели и може да се упозна са бискуповим плановима “уколико буде имао средстава”. Бискуп је ликовао. Коначно ће “јеретички” Завети бити уклоњени из оптицаја. Мање би ликовао да је знао да је Пекингтон, Тиндалов добар пријатељ, кључна личност у плану кријумчарења Нових завета у Енглеску.

Пекингтон није губио време и одмах је Тиндала упознао са својом “погодбом са бискупом”. “Довео сам ти трговца”, рекао је, “који ће готовим новцем откупити све залихе!”

“Ко је тај трговац”, питао је Тиндал.

“Лондонски бискуп!”

“Лондонски бискуп?!”

Тиндал је био усхићен. Његови дугови ће бити плаћени, а рад на ревидираном издању Новог завета покренут. Погодба је склопљена.

Када се, касније, Танстол жалио оштроумном Пекингтону да прилив Библија у Енглеску не престаје, Пекингтон је рекао

⁹⁸ Цитирано у: J. Isaacs, “The Sixteenth Century English Version”, H. W. Robinson (ed), *The Bible, its Ancient and English Versions*, p. 153.

да је он урадио свој део, али ако бискуп хоће да заустави тај прилив, мораће да откупи машине за штампање. Танстол је схватио да је погодба имала најгори могући крај.

Нови канцелар Енглеске, сер Томас Мор, коначно је извукао истину од човека који се звао Џорџ Константин (George Constantine). “Господару мој”, рекао је Константин, “желите ли да вам кажем истину? Лондонски бискуп је тај који нам је помогао, јер нам је он дао много новца...”

У БЕКСТВУ

Док је Тиндалов опасан подухват напредовао, његови непријатељи су схватили да су били изазвани и надмудрени; зато је рад на његовом хапшењу убрзан.

Између 1527. и 1530. године, његово место боравка скривано је у великој тајности. У мају 1527. године, Вулзијев агент у Антверпену, Хекет (Hackett), извештавао је да неко преводи Стари завет на енглески језик. Након објављивања Новог завета, вероватно је Тиндал остао неко време у Вормсу где је имао приступ хебрејским манускриптима. Током овог периода он се одвојио коначно, и вољно, од свог сарадника Роја. Због обнављања прогона у Енглеској требало је да остане скривен.

Било је опасно бити протестант, а камоли протестант реформистичких схватања, па још и преводилац Библије. У Енглеској је сер Томас Мор запалио ватре Смитфилда, и много протестаната је било спаљено. Тиндал је живео са сталном свешћу да би сваког дана, сваког тренутка, његово пребивалиште и идентитет могао открити неки енглески или царски агент, што би додало још људског горива пламену.⁹⁹

⁹⁹ За више детаља о односу између Вилијама Тиндала и сер Томаса Мора видети у: Brian Moynahan, *If God Spare my Life: William Tyndale, The English Bible and Sir Thomas More – A Story of Martyrdom and Betrayal* (Little, Brown. 2002).

БРОДОЛОМ

У том периоду Тиндал је преживео још једну велику опасност. У Марбургу је наставио превођење првих пет књига Старог завета. Када је постало очигледно да га непријатељски агенти прате у Марбургу, једне ноћи је побегао у Антверпен. Отишао је пешке, сам, носећи једино своје књиге и рукописе. Могао је да путује једино ноћу, а чак и тада је избегавао главне путеве и пограничне градове кад год је то било могуће.

Дуго пре тога није био у Антверпену; ни тамо за њега није било безбедно. Овога пута укрцао се на брод за Хамбург, где се надао да ће објавити свој превод Петокњижја. Међутим, близу холандске обале брод је потонуо и он је изгубио све своје књиге, списе и рукописе, и тако био присиљен да почне изнова! Више од годину дана рада било је уништено! Али, он је остао жив. Како, не знамо. Знамо само да је након свог повратка у Антверпен одмах поново отпловио за Хамбург. Са тешкоћама се суочавао и раније. Ово није било време за очајање.

У Хамбургу је срео Мајлса Ковердејла (Miles Coverdale), који је недавно стигао из Кембриџа. Са Ковердејловом помоћи почео је посао поновног превођења првих пет књига Библије. Рад је био најзад готов, а објављен је у Антверпену 17. јануара 1530. године.

Наредних месеци превео је Књигу пророка Јоне, веома омиљену у то време. Такође је превео, али није објавио, историјске књиге Старог завета (од Књиге Исуса Навина до 2. књиге Дневника). У току наредне године, поново је у Антверпену објавио Петокњижје.

СИГУРАН ПРОЛАЗ ЗА ЕНГЛЕСКУ?

У међувремену су у Енглеској наступиле промене. Да би добио развод од Катарине Арагонске (Catherina of Aragon),

и да би могао да се ожени са Аном Болен (Anne Boleyn), Хенри VIII је одвојио Енглеску цркву од Римске. Чинећи то, он је себе прогласио главом Енглеске цркве. Ова промена у Енглеској такође је променила став Енглеске према Тиндалу. Да ли је његово моћно перо поново могло да послужи? Упркос Тиндаловој осуди развода, Томас Кромвел (Thomas Cromwell) је наговорио краља Хенрија да му понуди писмену гаранцију за долазак у Енглеску.¹⁰⁰

Деликатан задатак успостављања везе са Тиндалом поверен је трговцу Стивену Вону (Stephen Vaughan). Покушаји су поновљени, али без успеха. И даље се није знало где је.

Тиндалови пријатељи говорили су му о Воновој мисији. После кратког времена Вону се на улици приближио један човек и обавестио га да је неко вољан да се сретне са њим. Вон је одговорио: “Ко је тај ваш пријатељ и где је он?”

“Његово име не знам, али, ако желите да одете до њега, мени ће бити драго да вас тамо одведем”, одговорио је весник.

Вон је био вођен кроз један од најгорих делова Антверпена, и на крају су стигли до ивице града. Изван градске капије Вонов водич је отишао. Гледајући око себе Вон није видео никога, док се, када је све постало тихо, мршав лик није појавио из сенки градског зида.

“Моје име је Тиндал...”

Тиндал је одмахивао главом на причу о гаранцијама за улазак у Енглеску. Његов посао још није био завршен, а тренутне прилике у Енглеској још су биле сувише нестабилне. Мршава Тиндалова фигура нестала је у мраку. Вону је остала само порука за краља Хенрија:

“Ако би било по вољи Његовог Величанства да одобри да се само мали део текста Писма изнесе међу његов народ... и то буде превод било које особе која ће се свидети Његовом Величанству, ја ћу одмах свечано обећати да никада више

нећу да пишем, нити ћу остати два дана у овом послу; него ћу се одмах упутити његовом краљевству и понизно се поклонити пред ногама Његовог Краљевског Величанства, нудећи своје тело да трпи било какав бол или мучење; о да, какву год смрт би његова милост пожелела, да би се ово остварило.”

Вон је отишао са сцене. Убеђивање је опет замењено силом, а енглески амбасадор у Холандији иступио је са упутством које је требало спровести: “Ухватити Тиндала, мртвог или живог!”

ЗАТВАРАЊЕ МРЕЖЕ

Међутим, Тиндал је нестало. Негде је радио на ревизији свог превода Новог завета, али где – нико није знао. Његова ревидирана издања објављена су 1534. и 1535. године. Ватре Смитфилда жестоко су гореле. У њиховом пламену Тиндал је изгубио неке од својих најбољих пријатеља.

На крају 1534. године, Тиндал је живео у кући једног енглеског трговца у Антверпену чије име је било Томас Поинц (Thomas Poyntz). Привео је крају своју коначну верзију Новог завета. Напољу су се скупљали олујни облаци. Цар Карло V одлучио је да уништи “јерес” у Холандији.

Тиндалов крај наступио је након серије догађаја коју је покренуо Танстолов наследник на месту лондонског бискупа. Усмртиле су га руке царске власти.

На Тиндалов пут је у лето 1535. године пала тамна сенка човека који се знао Хенри Филиппс (Henry Phillips). Коцкар, нашао се у Лондону у тешким временима. Да би повратио своје благостање, постао је тајни агент. Његова мисија је била да омогући хапшење Тиндала.

Тиндал је био потпуно обманут када се Филиппс први пут представио у кући Томаса Поинца. Позвао га је у кућу и чак му омогућио преноћиште и показао му свој превод. Али

¹⁰⁰ A. G. Dickens, *The English Reformation*, p. 111.

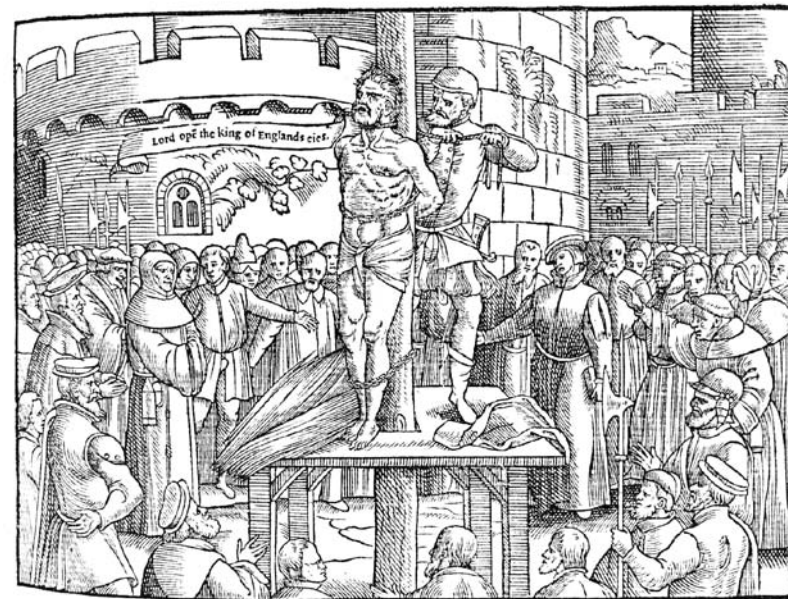
Поинца није било тако лако обманути и Филипс је ускоро схватио.

Филипсова шанса се указала када је Поинц отишао на шестонедељно пословно путовање. Позвао је Тиндала на вечеру. Тиндал је прихватио. Филипс је кућу опколио стражарима, по двојцим са сваке стране. Требало је да ухвате Тиндала, који ништа није сумњао, чим се појави. Пролаз који је водио до врата Поинцове куће био је тако узан да два човека нису могла да се мимоиђу, и Филипс је Тиндала пустио напред. Пошто је био виши од Тиндала, Филипс је, како тврди један очевидца, “са висине показао прстом на Тиндала да би војници могли да ухвате правог човека”. На неколико корака од врата, Тиндал је видео шпанске војнике и стао, али било је прекасно. Филипс је изгурао овог ниског човека према вратима.

ВИЛВОРД

Касније тог дана покретни мост замка Вилворд затворио се за Тиндалом. Због огромних зидина Вилворда, слобода се чинила хиљадама миља далеко. Споља су им се супротстављале слабе Поинцове руке. Чињени су очајнички покушаји да се помогне Тиндалу, али зли дух Хенри Филипс умешао се у поступак па је Поинц једва избегао хапшење.

Тиндал је ухапшен маја 1535. године. Наредних осамнаест месеци потрошено је на писање његове одбране, али се, заправо, покретни мост затворио заувек. Од октобра 1535. године, хладноћа је почела да се осећа у ваздуху. Ђелије Вилворда су постале још тамније и суморније. Пред крај године Тиндал је написао писмо надлежнима молећи за “топлију капу”. Писао је: “До крајности патим због хладноће по глави, мучен сталним назебом”. Такође је тражио и топлији капут, закрпе за гамашне и, изнад свега, Библију на хебрејском и хебрејску граматику да може да преводи. Не знамо да ли их је добио.

*Погубљење Вилијема Тиндала. Његове последње речи биле су:
“Господе, отвори очи краљу Енглеске!”*

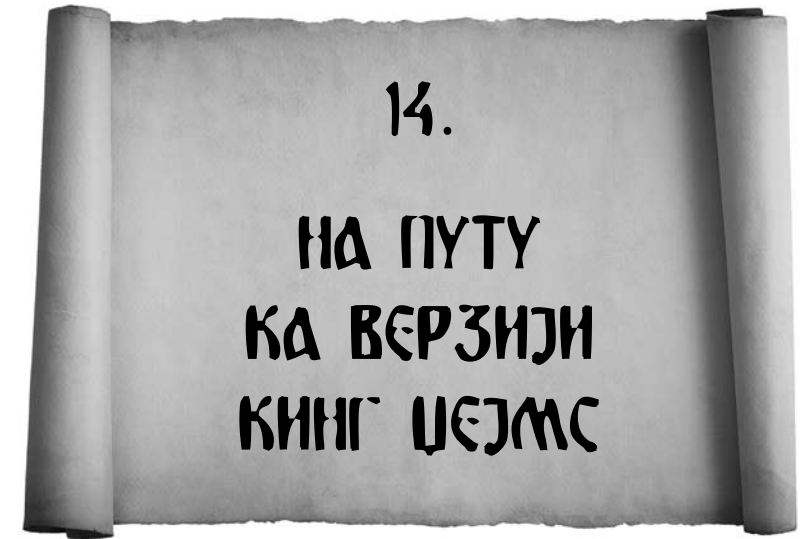
Његове молбе биле су сличне молбама из писма које је Павле послао Тимотију из своје римске тамнице. Он је, такође, желео своје “свитке и пергаменте” – и тешки зимски капут да издржи зиму. Као и Тиндал, Павле је за собом имао живот испуњен бекствима, хапшењима и бродоломима.

Када се Тиндал следећи пут појавио на светлу дана, био је 6. октобар 1536. године. Водили су га до центра ограђеног простора у Вилворду, мале платформе на којој је био масивни дрвени крст. Око његовог грла висила је омча, а око његовог врата и стопала били су гвоздени окови. На сигнал који је дао официр конопац је затегнут.

Када су пламенови почели да лижу његову одећу, Тиндал је већ био мртав. Његове последње речи биле су: “Господе, отвори очи краљу Енглеске!”

Ако Тиндалов самртни поклич одражава његову молбу упућену Хенрију VIII преко Вона, одговор је стигао пре него што га је изустео. Пре краја 1535. године, Библија, коју је Тиндал толико волео, доживела је своје прво полузванично појављивање у Енглеској. Ускоро је она добила потпис “Хенри Тјудор”.¹⁰¹ Стил ове Библије, као и многих после ње, био је Тиндалов стил. Успомена на Тиндала: Библија на енглеском.

¹⁰¹ Енглеска краљевска породица Тјудор (Tudor) је владала Енглеском од 1485. до 1603. године. - прим. прев.

Пре него што је Тиндал удављен и спаљен, његовом некадашњем непријатељу, сер Томасу Мору, одсечена је глава. Његова савест му није дозволила да следи краља у политици развода од своје краљице и одвајања од Рима. Мор и Тиндал, дивови свог времена, провели су године у расправи, нападајући и бранећи се у рату памфлетима. Сада су обојица били мртви.¹⁰²

На положају канцелара, Мора је заменио Томас Кромвел. Био је творац тјудорске државе, вешт политичар, и наклоњен реформацији. Енглеска Библија добила је своје полузванично издање, а саставио ју је Тиндалов ученик, Мајлс Ковердејл. Ковердејла је непосредно штитио Томас Кромвел.

КОВЕРДЕЈЛОВА БИБЛИЈА

Децембра 1534. године Томас Кранмер (Thomas Cranmer), кантерберијски надбискуп, за време сабора у Кантерберију

¹⁰² О односу између Тиндала и Мора видети: Brian Moynahan, *If God Spare My Life: William Tyndale, The English Bible and Sir Thomas More – a Story of Martyrdom and Betrayal* (Little Brown, 2002).

поднео је петицију краљу да донесе декрет “да Свете списе на народни енглески језик преведе поуздано честит и учен човек који ће бити именован по наредби најславнијег Краља”.

Ковердејлова Библија се појавила само дванаест месеци након Кранмерове петиције. Била је то прва потпуна енглеска Библија и, иако није потпуно “одобрена”, посвећена је Хенрију VIII. Штампана је у Цириху.

Ковердејл је завршио Библију у журби. Мајлс Ковердејл (1488-1568) био је много попустљивија личност од Тиндала. У свом уводу он наводи преводиоце којима дугује захвалност, али све до издања из 1550. године није имао храбрости да именује Вилијама Тиндала као једног од њих. Ипак, свима је било јасно. Тиндалов стил је био тако карактеристичан. Ковердејл је користио сав Тиндалов рад који му је дошао до руку, а остало је допунио својим преводом из немачке и латинске Библије.

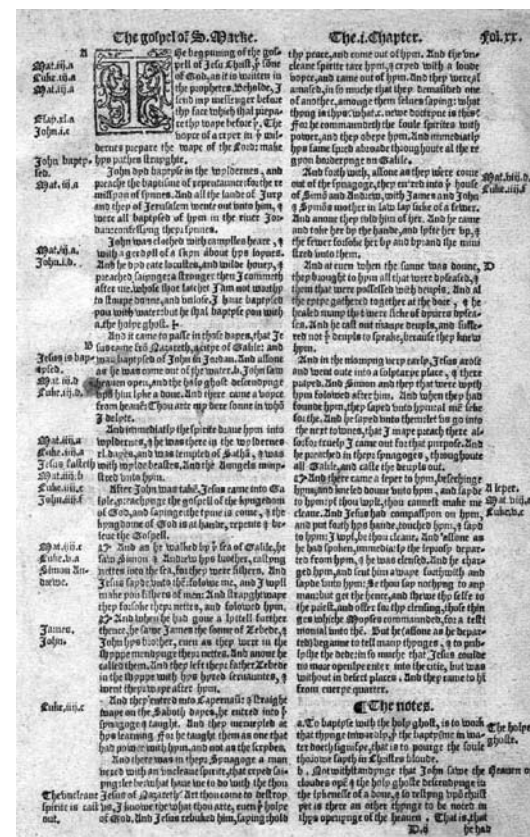
Друго издање Ковердејлове Библије појавило се 1537. године. Штампано је у Енглеској, а краљ га је одобрио. Током следећих седамдесет пет година није се престајало са послом. “Тиндалов рад је створио основу. У ауторизованој верзији Библије, много више него било ко други, Тиндал је утврдио ритам и обликовао језик који нам је тако близак.”¹⁰³

“МЕТЈУОВА БИБЛИЈА”

Као што је било са првим издањем Ковердејлове Библије из 1535. године, “Метјуова Библија” из 1537. године појавила се као резултат удружених напора Томаса Кромвела и Томаса Кранмера. Добила је краљевску дозволу.

Њен народни назив изведен је из чињенице да се име Томаса Метјуа (Thomas Matthew) појављује у предговору. Вероватно је да таква особа није ни постојала и да је Џон Роџерс (John Rogers), који је објавио “Метјуову Библију”,

¹⁰³ Sir Frederic Kenyon, *The Story of the Bible*, p. 49.

Страница из Метјуове Библије, штампане 1549. године

користио лажно име да прикрије своје трагове у случају да краљ још једном промени своје мишљење о Библији на народном језику.¹⁰⁴ По једној другој теорији, име Томас Метју било је Тиндалов псеудоним, јер је Тиндалово име на двору још увек било под анатемом. Извесно је да је Метјуова Библија била најближе повезана са Тиндалом. У њу је прећутно

¹⁰⁴ B. F. Westcott, *A General View of the History of the English Bible* (third edition), pp. 67, 68.

убачен Тиндалов необјављени превод историјских књига Старог завета. Убачено је и више Тиндалових провокативних предговора и коментара, што можда није било мудро.

Уствари, Роџерс је начинио синтезу. Петокњижје, историјске књиге од Књиге Исуса Навина до 2. Дневника и цео Нови завет су били Тиндалови; остатак текста је углавном био Ковердејлово дело.

Ниједно од два издања из 1537. године није потпуно задовољавало. Ковердејлова Библија била је читљиво штиво, али делови које је он сам превео били су прилично удаљени од оригиналних текстова. “Метјуова Библија”, са Тиндаловим провокативним коментарима, била је превише контроверзна.

ВЕЛИКА БИБЛИЈА

Крајем 1537. године Томас Кромвел је дао задатак Ковердејлу да “очисти” и ревидира “Метјуову Библију”. Тако је почео рад на Великој Библији која се појавила 1539. године и истиснула раније верзије.

С циљем отварања пута за њено објављивање, свештенству је 5. септембра 1538. године наложено: “Обезбедите до следећег празника Свих светих¹⁰⁵ једну целокупну Библију највећег формата на енглеском језику, и исту поставите на неко погодно место унутар цркве која је у вашој надлежности, тако да ваши парохијани могу веома једноставно да дођу до ње и читају је.”

Стога, када се велика Библија појавила 1539. године, била је то прва службено одобрена Библија за јавну употребу. Томас Кранмер је написао предговор, али се у основи радило о Ковердејловој ревизији Метјуове Библије која је пак била Роџерова прерађена верзија Тиндалове Библије.

¹⁰⁵ Празник Свих светих је 1. новембра. - прим. прев.

Одмах је доживела успех. Велике масе су се окупиле око шест примерака који су постављени у Катедрали светог Павла. За две године штампано је седам издања.¹⁰⁶

Последњих година своје владавине – од 1540. до 1547. – Хенри VIII деловао је против кретања у смеру реформације. Томас Кромвел је погубљен. Ипак, у Енглеској се више није могло угушити одушевљење за Библију. Неки су сматрали да је Велика Библија тако дивна да су је наглас читали током богослужења. Краљ је издао проглас против ове праксе да би свештеник могао да чује самог себе!

Под влашћу Едварда VI, издања Тиндалове, Ковердејлове и Велике Библије су непрестано излазила из штампарских машина. Када је 1553. године на власт дошла краљица Мери, прекинула је ово. Томас Кранмер, Хју Латимер (Hugh Latimer) и Џон Роџерс платили су пуну цену за своје одушевљење реформисаном вером и Библијом на енглеском језику.

ЖЕНЕВСКА БИБЛИЈА

За време владавине краљице Мери, многи заљубљеници у енглеску Библију пронашли су уточиште у Женеви. Тамо је настављено превођење Библије. Женевски преводиоци били су задовољни Тиндаловим преводом Новог завета и дела Старог завета. Зато су преводили онај део Старог завета који Тиндал, због хапшења и утамничења, није стигао да уради. Женевски Нови завет објављен је 1557. године, а потпуна Женевска Библија 1560. године. Највећи допринос Женевске Библије је Стари завет потпуно преведен са хебрејског језика.

Са савремене тачке гледишта, највећи недостатак Женевске Библије је мноштво белешки које су биле отворено калвинистичке и које су иритирале, између осталих, будућег Џејмса I. Ипак, током пола века народ Енглеске и Шкотске

¹⁰⁶ A. G. Dickens, *The English Reformation*, p. 190.

читао је Женевску Библију више него било коју другу верзију и учио теологију из додатих белешки.

Текст Женевске Библије био је подељен на стихове. Хебрејски Стари завет је први пут поделио на стихове рабин Натан (Rabbi Nathan) 1448. године. Прва Библија која је имала садашњу поделу на стихове у оба Завета била је Стефанусова Вулгата из 1555. године. Женевска Библија је једноставно следила ову поделу стихова.

Женевска Библија постала је кућна Библија протестаната који су говорили енглеским језиком и у Шкотској и у Енглеској. Како је Џон Нокс (John Knox) био један од женевских изгнаника пре него што је повео шкотску реформацију, било је природно да Женевска Библија буде одређена да се чита у шкотским црквама.

Чак и када су дошле друге Библије, укључујући Кинг Џејмс верзију из 1611. године, Женевска Библија је сачувала наклоност многих и у Енглеској и у Шкотској. Када је “Нови војни модел” Оливера Кромвела (Oliver Cromwell) заживео у биткама енглеских грађанских ратова четрдесетих година 17. века, сваки војник је код себе имао примерак *Војничке цепенне Библије* (Женевске Библије под новим називом).

БИСКУПСКА БИБЛИЈА

До времена погубљења Томаса Кромвела 1540. године, био је у току пројекат за припрему Библије на народном језику под непосредним надзором енглеских бискупа. Међутим, од тога није било ништа. Кантерберијски надбискуп Елизабете I, Метју Паркер (Matthew Parker), оживео је ову идеју 1561. године. Он је бискупима изнео предлог да би требало ревидирати Велику Библију.

Као учењак знатног угледа, Паркер је био овлашћен за главног уредника. Међутим, сам посао превођења уговорен је са бројним учењацима, бискупима или будућим бискупима.

“Бискупска Библија” била је завршена за седам година, а примерци су послати краљици 22. септембра 1568. године. Сабор у Кантерберију поручио је да се, колико је то могуће, користи у свим катедралама и црквама.

КИНГ ЏЕЈМС ВЕРЗИЈА

Џејмс I, који је ступио на власт 1603. године, тежио је до-некле да постане библијски стручњак. Док је још био краљ Шкотске Џејмс VI, написао је *Парафразу Откривења светог Јована* и превео псалме користећи метричке структуре.¹⁰⁷

Ипак, Џејмс је имао предрасуде према женевској верзији. То је била прва Библија штампана у Шкотској (1579. године), била је њему посвећена, а то је такође била и верзија коју је наводио у својим списима; стога ове његове предрасуде изненађују. Готово је сигурно да су разлог томе коментари на маргинама.

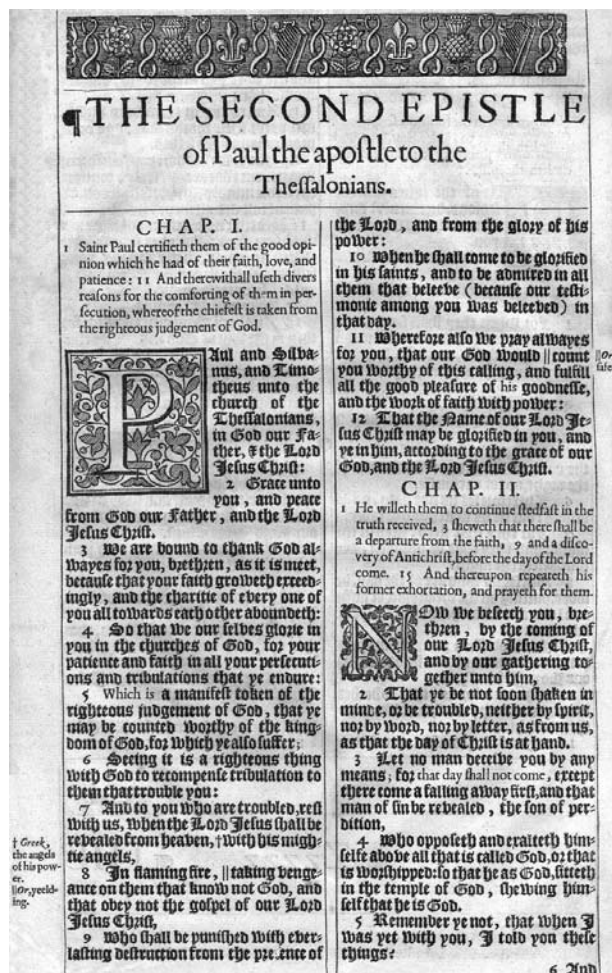
Јануара 1604. године, убрзо након преузимања краљевске власти, сазван је скуп у Хемптон Корту.¹⁰⁸ Др Џон Рејнолдс (John Reynolds), председник Корпус Кристи колеџа у Оксфорду и вођа пуританског крила¹⁰⁹ Енглеске цркве, предложио је да се начини нови превод Библије.

Предлог који је прошао био је “да се начини превод целе Библије, што сагласније оригиналном хебрејском и грчком; да буде без икаквих бележака на маргинама и да се

¹⁰⁷ J. Isaacs, “The Authorised Version and After”, H. W. Robinson (ed), *The Bible in its Ancient and English Versions*, p. 197.

¹⁰⁸ Hampton Court саграђен је недалеко од Лондона почетком 16. века и ускоро постао резиденција Хенрија VIII. Остаће краљевска резиденција преко два века. - прим. прев.

¹⁰⁹ Пуританци су били протестантска група која је настала крајем 16. века унутар Англиканске цркве. Залагали су се за упрошћавање доктрине и службе и већу строгост у верској дисциплини. Била је то нека врста средњег курса између римског католицизма и идеја реформације. - прим. прев.

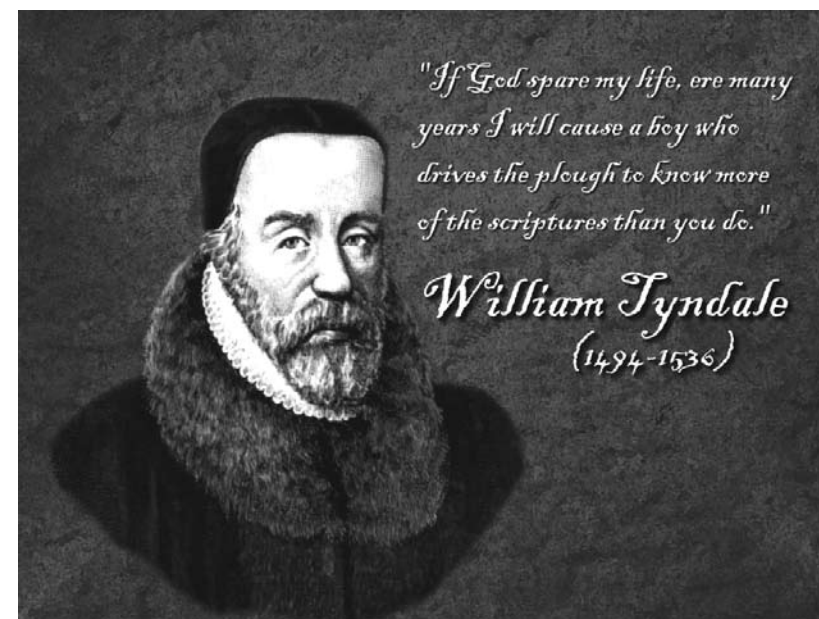
Страница из Библије Кинг Џејмс из 1611. године

једино та Библија користи у свим црквама Енглеске за време богослужења”.

Краљ је био одушевљен. Одредба која се тицала бележака на маргинама несумњиво је додата на његово инсистирање. “Желим да се уложе посебни напори за настанак једног

једнообразног превода”, казао је, “да га ураде најученији људи са оба универзитета, онда да га размотре бискупи, да се представи државном савету, и на крају да га ратификује краљевска власт – да би био читан у целој цркви, он и ниједан други.”

Сам краљ је узео водећу улогу у организовању посла превођења. Шест група преводаца (четрдесет седам људи укупно) поделили су посао међу собом. Три групе су биле одговорне за Стари завет, две за Нови и једна за апокрифе. Две групе су се састале у Оксфорду, две у Кембриџу, а две у Вестминстеру. Када су групе завршиле свој рад, нацрт превода је прегледала мања група од дванаест људи, по двојица из сваке групе, пре него што је дело однето у штампарију.

Вилијам Тиндал је живео само 42 године, али довољно да се остваре његове речи које је упутио својим савременицима: “Ако Бог поштеди мој живот, за не тако много година, учинићу да дечак за плугом зна више о Светом писму него што ви знате!”

Новчана награда коју су добили преводиоци била је веома мала, али им је Џејмс обећао свештеничке повластице.

Краљ је сам саставио процедурална правила за преводиоце. Бискупска Библија је служила као основа за нови превод. Белешке на маргинама су коришћене само да би објасниле хебрејске и грчке речи, да скрену пажњу на паралелне стихове и да смисао учине јаснијим. Речи које су биле неопходне да употпуне смисао, штампане су косим словима. Задржана је постојећа подела на поглавља и стихове.

Ова Ауторизована (“овлашћена”) верзија појавила се 1611. године и доживела три издања у току те године. У одређеном смислу, она је представљала остварење Тиндаловог сна. Професор Џ. Исакс (J. Isaacs) је написао: “Тиндалово поштење, искреност и велика честитост, његова непосредност, његова магична једноставност фразе, његова скромна мелодија – дали су важност његовом начину изражавања који се наметао свим каснијим верзијама. И поред свих ‘дотеривања’ којима је подвргнут енглески Нови завет, Тиндалова верзија је остала основа за формулисање, изражавање, речник и ритам... Девет десетина Ауторизованог Новог завета Тиндалово је дело; оно најбоље је његово.”¹¹⁰

¹¹⁰ J. Isaacs, *op cit*, pp. 160, 204, 205.

КИНГ ЏЕЈМС БИБЛИЈА

“Кинг Џејмс Библија може с правом бити поштована као један одличан превод, по стандардима из 1611. године, а и каснијим. Ипак, преводи на крају увек захтевају ревизије, не обавезно зато што су неисправни, него због тога што се језик на који су преведени мења током времена. Превођење је као гађање у покретну мету, која се све брже креће током векова.”¹¹¹

Чим се појавила, Кинг Џејмс Библија била је нападнута из свих кругова. Неки су били наклоњени Бискупској Библији; много више њих Женевској Библији. Постојала је нетрпељивост.

Преводиоци нису били изненађени.

У ранијим издањима превода Кинг Џејмс, на почетку је постојао предговор под насловом “Преводиоци читаоцу”. Предговор је био скроман позив преводиоца да се да прилика новој верзији. Њихов рад је, рекли су преводиоци, “дочекаан са подозрењем уместо са љубављу”.

¹¹¹ Alister McGrath, *In the Beginning: the Story of the King James Bible* (Hodder and Stoughton, 2001), pp. 308, 309.

Преводиоци Кинг Џејмс верзије имали су доста похвалних речи за претходне преводе.

То је занимљиво.

У последњих пола века, ситуација се променила. Присталице Кинг Џејмс Библије непрестано критикују многе модерне верзије. Такво понашање супротно је духу оних људи који су превели Библију коју бране.

“Превођење је попут циљања у покретне мете, које се током векова све брже крећу. Енглески се данас много брже развија него било када у својој историји. Неке речи престају да се користе; друге мењају своје значење. Када и самом преводу треба превод, он онда престаје да служи својој првобитној сврси.”¹¹²

Преводиоци Кинг Џејмс Библије превели су Божју реч *на живи енглески*. Укратко, учинили су је *доступном* обичним читаоцима. Приступачност је повећана убацивањем поделе на поглавља и стихове из ранијих верзија и уношењем интерпункције у текст.

“Прозни текст Кинг Џејмс Библије има моћ да покрене и обрати, и испољава снажан утицај на ментални склоп генерација људи које говоре енглеским језиком”, написао је у наше време један писац. Снага и утицај ове Библије “неће се завршити, осим ако се историја заврши или енглески престане да буде живи језик”.¹¹³ Поред свега тога, леп и снажан енглески Кинг Џејмс верзије никада није био *говорни* енглески – ни у које време. У великој мери увек је био нешто “вештачко”.

У 18. веку је Џон Весли (John Wesley) био свестан потребе, још једном, да се Реч учини доступном новој генерацији. Узвишени стил енглеског језика Кинг Џејмс верзије, заједно са огромним променама у употреби језика током претходног

¹¹² Ibid.

¹¹³ Ibid, pp. 303, 310.

века, учинили су да је била увелико неразумљива радничкој класи која је постала бројнија у индустријској револуцији.

КАТОЛИЧКЕ ВЕРЗИЈЕ

Пре објављивања Кинг Џејмс верзије, једна енглеска Библија начињена је за римокатоличке читаоце. Остале католичке Библије на енглеском састављене су у 20. веку.

Сабор у Тренту 1546. године наметнуо је да се “стара верзија Вулгате, која је призната својом дугом употребом током многих векова, сматра као аутентична у јавним поучавањима, расправама, проповедима и говорима...” На основу текста Вулгате настала је *Две Библија*¹¹⁴ из 1578. године.

Роналд Нокс (Ronald Knox) и двадесет осам других римокатоличких стручњака начинили су *Јерусалимску Библију* 1966. године. За разлику од претходних римокатоличких верзија, Јерусалимска Библија била је превод са оригиналних језика, не са Јеронимове Вулгате. Квалитет рада преводилаца Јерусалимске Библије добио је многе похвале од протестантских и јеврејских стручњака.

Нова америчка Библија и *Нова јерусалимска Библија*, наредни католички преводи, такође су примили многе похвале од неколико.

КИНГ ЏЕЈМС: ПОТРЕБА ЗА РЕВИЗИЈОМ

Почетком двадесетог века, Кинг Џејмс верзија била је једна од најкоришћенијих на енглеском говорном подручју. Захтеви за њеном ревизијом били су двојаки: 1. Жеља са Библијом на “енглеском језику обичног човека” коме је узвишена проза Кинг Џејмс верзије била неразумљива. 2. Жеља за већом тачношћу текста.

Оно што је подстицало захтеве за ревизијом Кинг Џејмс верзије било је откриће више од 4500 манускрипата грчког

¹¹⁴ По Француском граду Дуе (Douie)

Новог завета. Најзначајније од свих било је, наравно, откриће Кодекса Синаитикуса. “Постало је много јасније да је потребна прерада Ауторизоване верзије која би више одговарала грчком тексту Новог завета...”¹¹⁵

Ревидирана верзија (Revised Version) Новог завета објављена је у мају 1881. године, а Старог завета 1885. године. Амерички стручњаци су 1901. године створили *Америчку стандардну верзију*.

ВЕРЗИЈЕ НА МОДЕРНОМ ЕНГЛЕСКОМ

Педантност и прецизност са којом су радили аутори *Ревидиране верзије* учиниле су је омиљеном међу студентима. Разлике пронађене у Кодексу Синаитикусу и Кодексу Ватиканусу укључене су у текст Ревидиране верзије или у фусноте.

Ипак, још увек је постојао проблем старомодног језика.

А. М. Хантер (А. М. Hunter), пишући 1951. године, изражава осећања многих стручњака из тог времена:

“Од настанка Кинг Џејмс верзије 1611. године, прошло је близу три и по века. За то време наш говор се тако променио да је Ауторизована верзија, са својим славним језиком, све више и више израстала у један страни језик. Обичан човек не користи или правилно не разуме језички стил својих предака из доба Елизабете. Ако је хришћански учитељ или проповедник заинтересован само за књижевну вредност, он може бити задовољан Ауторизованом верзијом. Међутим, његов је задатак да проповеда или подучава реч Божју покољењу које је готово библијски неписмено и полако запада у паганство. Потребна је једна верзија Новог завета у одећи нашег обичног говора...”¹¹⁶

Нови завет није написан на класичном грчком, већ на *кои-не*, народном грчком језику. Ако су људи Павловог времена

могли читати Писмо на свом свакодневном језику, зашто људи данас не би имали исту предност?

Значајан али оспораван пробој извршио је сјајни шкотски стручњак др Џејмс Мофат (James Moffatt). Мофат је објавио свој Нови завет 1913. године, Стари завет 1924. године, а комплетну једнотомну Библију, *Нови превод Библије*, 1928. године. Његова верзија је уистину запрепастила верске ауторитете. Мофат је добро владао хебрејским, као и грчким. Оба језика је преточио у слободан и енергичан енглески. Мада академик, веома је добро познавао световни језик и није се устручавао да га користи уместо побожног језика који би читаоци очекивали да нађу у својим Библијама.

СКОРАШЊИ ПРЕВОДИ

Када се завршио Други светски рат, постојао је отпор спрам још једне пуке ревизије Ауторизоване верзије, у прилог потпуно новог превода на модерном говору.

Вероватно је ово расположење изазвао др Џ. Б. Филипс (J. B. Phillips) у ратним годинама. Као свештеник парохије која је често доживљавала тешка ноћна бомбардовања, Филипс је закључио да је хришћанство стекло нову важност међу његовим парохијанима. Његов идеал је био да улије исти осећај и младима у његовој заједници. Покушао је да их упозна са посланицама апостола Павла. Веровао је да стална претња прогоном под којом су ране цркве живе налик ује сталним претњама уништењем под којим су живели становници Лондона у време рата. У омладинским клубовима Филипс је читао стихове из Павлових посланица. “Мислио сам: велики део овог текста написао је један хришћанин у невољи другим хришћанима у невољи, па верујем је да ће се ови млади људи препознати у њиховој ситуацији.” Ипак, Филипс је био разочаран: “Сусрео сам се са скоро потпуним одсуством разумевања. Млади,

¹¹⁵ F. F. Bruce, *The English Bible*, p. 128.

¹¹⁶ А. М. Хантер, *Interpreting the New Testament 1900-1950*.

иако нису били неинтелигентни, једноставно нису схватали библијски језик.”¹¹⁷

Филипс је био врхунски стручњак на Кембриџу и одлично је познавао грчки језик. Током своје службе имао је “страствену тежњу да Библију учини разумљивом”. Такође је развио завидну способност комуникације са свим узрастима и социјалним групама на енглеском језику који је био уједно и разумљив и снажан. Био је упућен у друге модерне преводе настале у 20. веку и прилично је осуђивао уштогљени, “преводиначки енглески” на којем су они написани.

У свом заузетом ратном распореду, др Филипс је одвајао једно јутро сваке седмице за превођење Павлових посланица. Када је завршио Посланицу Колошанима, послао је примерак К. С. Луису (C. S. Lewis) на Магдален колеџ у Оксфорду. Добио је његов одговор августа 1943. године. Луис је писао: “Хвала ти хиљаду пута. Мислио сам да прилично добро познајем Колошанима посланицу, али твоје парафразе учиниле су је много значајнијом – то је као да гледаш познату слику након доброг чишћења.” Луис је охрабрио Филипса да заврши све Павлове посланице и да их објави под насловом: *Писма младим црквама*.

Док је радио на свом преводу, Филипс га је испробао на састанцима младих и наишао на тренутан и позитиван одговор. *Писма младим црквама* су коначно објављена 1947. године са предговором који је написао К. С. Луис. Дело је доживело тренутан успех. За кратко време Филипса су интервјуисали и на радију и на телевизији. Врло брзо се његова слава проширила преко Атлантика. Објавио је *Јеванђеља на модерном енглеском* 1952. године.

Нема сумње да је брзи успех Џ. Б. Филипса запалио одушевљење у црквама Енглеске и Шкотске да се начини потпуно нов превод енглеске Библије. Резултат је био настанак

¹¹⁷ J. B. Phillips, *The Price of Success: An Autobiography*, pp. 99, 100.

Нове енглеске Библије. Нови завет је објављен 1961. године, а цела Библија 1970. године.

У мноштву модерних верзија, Џ. Б. Филипсова се без сумње највише приближила потребама обичног човека. Он је 1972. године објавио ревидирано издање *Новог завета на модерном енглеском* у који је укључио више од 2000 измена.

Филипсов циљ да избегне теолошке термине и побожну фразеологију преузели су и преводиоци *Библије радосних вести*, која по читкости може да се упореди са Филипсовим преводом. Њу је први пут објавило Америчко библијско друштво 1976. године.

Нова међународна верзија (1977. год.) успешан је покушај спајања читљивости и тачности текста.

Ређали су се бројни нови преводи и ревизије превода, *Ревидирана енглеска Библија* (1989. год.), *Нова ревидирана стандардна верзија*, *Нова америчка стандардна Библија* (1995. год.) итд.

Верзија Кинг Џејмс још увек ужива велики углед. *Ревидирана Ауторизована верзија* Кинг Џејмс Библије – задржавајући величанственост свог језика, али уклањајући још очигледније архаизме – објављена је у Сједињеним Државама 1982. године.

Многи су збуњени великим бројем сада доступних превода и постављају питање, “Која верзија је најбоља?” Одговорио бих питањем: “Најбоља за шта?”

Најбољи начин да дознате која је верзија добра за вас је да посетите неку библиотеку или књижару, узмете различите верзије са полица – и упоредите их.

Да ли нека од ових верзија садржи теолошке предрасуде? Након година истраживања и упоређивања, удубљивања у грчки на којем је написан Нови завет, др А. Грејем Максвел (Graham Maxwell), пензионисани професор са универзитета Лома Линда, рекао је: “Прегледао сам мноштво верзија и

пронашао да су теолошке предрасуде тако ретке да се могу занемарити.” Библијски преводиоци, тврди Максвел, били су веома поштени људи, а значајна је и чињеница да “библијски стручњаци стално мотре једни на друге”.

Међутим, како је Алистер Мекграт (Alistair McGrath) написао: “Преводи су као циљање у покретне мете, које се све брже крећу током векова. Енглески се данас много брже развија него било када у својој историји.” То је суштина проблема за оне који још теже Тиндаловој визији досезања широких маса познатим, говорним верзијама.

Роб Лејси (Rob Lacey) је желео да Библију учини разумљивом нарочито омладини из урбаних средина. Када је Лејси први пут објавио *Урбану Библију* 2003. године (Zondervan), многи су били зачуђени Лејсијевим MTV стилом дијалога и доследним коришћењем савременог урбаног језика. Ево како Урбана Библија преводи Јован 11:25,26:

Исус рече, “Ја сам смрт смрти. Ја сам Живот са великим ‘Ж’. Уложите све што имате у мене и живећете, чак и ако умрете. Ставите све на црту за мене и никада нећете умрети.”

Даровити, креативни људи још увек циљају покретне мете!

4. ДЕО

**БИБЛИЈА
НА СРПСКОМ
ЈЕЗИКУ**

Из књиге Бранка Бјелајца
“Свето писмо у Срба”.
Текст је преузет с дозволом аутора.

БИБЛИЈА НА СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Свето писмо је међу Србима већ више од 11 векова; на њему су Срби градили своју писменост, књижевност, језик којим данас говоре, духовност, уметност, културу, морал и историју. Један од најстаријих рукописа везаних за српски језик и подручје је управо једно јеванђеље (Маријинско), најлепша српска средњовековна књига је јеванђеље (Миротислављево), најстарија позната штампана књига на српском је псалтир (Цетињски), прва књига штампана у Београду је јеванђеље (Београдско), итд.

ЋИРИЛО И МЕТОДИЈЕ

Први превод Светог писма на старословенски језик датиран је на 9. век и начинили су га Ћирило (826-869), познат још и као Константин¹¹⁸ Филозоф или Константин Солунски, и Методије (815-885). Синови Лава, богатог солунског официра и команданта града, имали су прилике да се сретну с дијалектом старословенског језика у том делу Македоније још током свога детињства. Осим тога, Методије је имао дипломатског искуства са Словенима јер је, као и отац, био управитељ провинције (Струмичке), а Ћирило је био учени монах и познавалац Словена.

За језик превода браћа су искористила говорни словенски, језик с којим су се упознали још у детињству. На тај начин је дијалект македонских Словена постао старословенски

Споменик Ћирилу и Методију у Београду

¹¹⁸ Ћирило или Кирил је име које је Константин узео када се замонашио у Риму, непосредно пред смрт.

језик, који се задржао све до данас у литургији Руске православне цркве, Српске православне цркве и неких других православних цркава. Овај догађај је од историјског значаја за хришћанску цркву. Словени (Пољаци, Моравци - Чеси и Словаци, Срби, Бугари и др.) тако су стекли посебну предност коју ниједан народ Западне Европе тада није уживао, слушали су Свето писмо и службу Божју на језику који су могли да разумеју.

Познато је да су браћа превела скоро читав Нови завет, а Методије је са ученицима наставио да преводи и до 884. године завршио Стари завет, прво у облику паримејника¹¹⁹, а касније као појединачне свеске. Зна се да није преводио апокрифне књиге.¹²⁰ Језик преведених књига Старога завета указује на то да је више ученика учествовало у раду и да није извршено уједначавање стилова и речника.

МЕТОДИЈЕВИ УЧЕНИЦИ

По повратку из Моравске у Бугарску 885. године, Методијеви ученици Горазд, Наум, Сава, Ангеларије и Климент донели су црквене књиге и преводе. Неки од њих желели су да помогну поновну евангелизацију Балкана с намером да се хришћанство на овим просторима још више учврсти када се у цркви проповеда на језику који је био близак народном. То је била намера и византијског цара, који је јужне Словене желео да одвоји од утицаја Рима. Србија се налазила на међи Истока и Запада, и повремено је долазило до колебања у вези приклањања источној и западној цркви. Међутим, убрзо је дошло до одлуке. Када су Методијеви ученици дошли у

¹¹⁹ Паримејник – зборник одабраних одломака старозаветних књига.

¹²⁰ Тихомир Д. Радовановић, *Историја превода Старог завета*, Београд, 1928. год.

¹²¹ Милан Кашанин, *Српска књижевност у средњем веку*, Просвета, Фототипско издање из 1975. године, Београд, 1990. године.

Србију, верује се да су донели превод читаве Библије.¹²¹ Народ је могао да слуша и разуме Божју реч. Са ученицима је стигла и глагољица, која ће тек касније бити замењена ћирилицом.

“Рад ученика словенских апостола... толико је утврдило хришћанство и међу Србима, да се може рећи: почетком 10. столећа је християнизирање Срба довршено...”¹²²

МАРИЈИНСКО ЈЕВАНЂЕЉЕ

Маријинско јеванђеље је један од најстаријих превода четворојеванђеља с грчког на старословенски језик, и представља најстарије познато јеванђеље – четворојеванђеље које се може сматрати и српским, а не само старословенским. Верује се да је то најстарије очувано дело српске књижевности. Писано је крајем 10. или почетком 11. века, на југу Србије, на граници с Македонијом. То је рукописна књига на старословенском језику, али се може сматрати да је српске редакције (старословенски језик који се говорио на територији Србије), писана глагољицом, али са српским ћирилским ознакама на белинама маргина. Рађена је на уштављеној животињској кожи – пергаменту, који је био веома скуп. Као и многи други споменици српске писмености и духовности, ово јеванђеље је однето у Русију, јер га је у 19. веку пронашао један руски славист у скиту манастира Рођење Богородице Марије (отуд Маријинско) на Атосу, на Светој Гори. Тако се данас 172 листа налазе у *Руској државној библиотеци* у Москви. Још два наконд пронађена листа однета су у Беч, у *Националну библиотеку*.

“Рука која пише трули и нестаје као прах, а писање, ако су и груба слова, али Божја су, заувек остају.”¹²³

¹²² Јевсевије Поповић, *Општа црквена историја*, књига I, стр. 716.

¹²³ Стари српски запис, под бројем: 10027 у Стојановић, Љ: *Стари српски записи и натписи*, VI, Краљевска српска академија, Београд, 1926. године.

МИРОСЛАВЉЕВО ЈЕВАНЂЕЉЕ

“Библијски текстови одиграли су пресудну улогу не само у евангелизацији српскога народа него и у формирању естетике, поетике и читавог погледа на уметност код Срба.”¹²⁴

Најстарије дело српске књижевности, споменик црквенословенске књижевности српске рецензије, Мирослављево јеванђеље, имало је бурну историју. Настало је негде у периоду од 1185-1190. године, а писано је за потребе Мирослава, брата Немањиног, сина Завидиног и жупана (кнеза) Захумског од 1171-1197. године, за његову задужбинску цркву св. Петра и Павла у Бијелом Пољу на Лиму.

Истраживачи се слажу да је Мирослављево јеванђеље вероватно уметнички најлепша књига српске књижевности.

Иако је ова књига најстарији ћирилични споменик на српском језику, занимљиво је приметити да употребљено писмо садржи већ доминантне одлике српског писма, односно да је веома развијено и зрело.

Разликује се од руског, бугарског и македонског писма тог времена и одговара развоју српског гласовног система. Може се, стога, претпоставити да су постојала и друга, ранија јеванђеља на српском језику, али да до данас нису сачувана, или да још увек нису пронађена. Тако је Мирослављевим јеванђељем формирана и “рана српскословенска ортографија” која се у науци о језику назива “зетско-хумском ортографијом”.¹²⁵

Фрагмент из
Мирослављевог
јеванђеља

¹²⁴ Димитрије Богдановић, *Историја старе српске књижевности*, Српска књижевна задруга, Београд, 1980. године.

¹²⁵ Зборник: *Пет векова српског штампарства 1494-1994*, САНУ (Народна библиотека Србије) Матица српска, Београд, 1994. године.

“Када је ... први Србин преписивач старих свештених књига, јамачно у неком манастиру радећи, узео при преписивању поправљати језик тих књига и уносити у њега особине свог матерњег језика; то је моменат када се српска књижевност родила.”¹²⁶

ШТАМПАЊЕ ПСАЛТИРА

У првом периоду штампарства појавила се 41 књига, од којих четири поновљена издања. Од свих тих књига само четири су четворојеванђеља, затим је урађено десетак Псалтира, а остало су црквено-службене књиге и молитвеници. С обзиром на популарност и значај који је придаван псалтирима у средњем веку, није необично што је толико пута штампан и прештампан.

РУЈАНСКО ЧЕТВОРОЈЕВАНЂЕЉЕ

Ово четворојеванђеље је најстарија штампана књига на територији Србије, и верује се да потиче из 1537. године. Штампар је био монах Теодосије. Иако се данас више не зна тачно место овога манастира, претпоставља се да је Рујно било у близини Ужица, у области која се од 1980. године налази под вештачким језером из кога се Ужице снабдева водом.

ГАВРИЛ

Гаврил Стефановић Венцловић (од оца Стефана, отуд Стефановић, а на грчком Стефан значи венац, па отуд Венцловић) био је свештеник, просветитељ, иконописац, преводилац и песник који је живео од 1680 до 1749. године. Др Павле Ивић за њега каже да је био “проповедник ђурски, коморански и даровит и неуморан писац... богослов, беседник и песник”. Рођен је у Срему, а већ је 1690. године из Срема прешао у Сент Андреју, где је похађао иконописачку и

¹²⁶ Павле Поповић, *Преглед српске књижевности*, Београд, 1921. године.

књижевну школу калуђера Кипријана Рачанина (по манастиру Рачи). Манастир Рача, крај Дрине, био је скоро једини преостали расадник српске писмености. Када су и њега Турци спалили 1688. године, Кипријан с великим бројем рукописа прелази у Угарску. Када је Гаврил 1717. године завршио школу, живео је као путујући црквени беседник (што је у оно доба било једно од занимања) по српским насељима у горњем Подунављу, у градовима Сент Андреји, Ђуру, Коморану и Острогону (у данашњој Мађарској). Док је био у Сент Андреји био је јеромонах, а у Ђуру око 1736. године је капелан. Године 1739. дошао је у Коморан, у доба верског прогонства Срба, и ту је био проповедник код Шајкаша. За њега коморански летопис каже: “Дође јеромонах Гаврило Стефанович, славни проповедник из Сент Андреје.”

За Гаврила Стефановића Венцловића слабо се зна. Још мање се зна да је он у српску азбуку увео слова *ћ*, *ђ* и *џ*, и радио на поправци правописа добрих 100 година пре Вука, па тако био претеча и Доситеја Обрадовића и Вука Караџића. Скоро да се не зна да је Гаврил за собом оставио 20.000 страница рукописа, од којих је 7000 на славено-србском, а 9000 на народном српском језику. Како су највећи део његове пастве чинили граничари – шајкаши и њихове породице, почео је да записује своје проповеди онако како их је и говорио. Тако су настале збирке проповеди *Мач духовни* од којих су сачуване две, од укупно три књиге.

“На крају 17. и почетком 18. века, наши ретки писци пишу србуљским језиком, као и Кипријан или Јеротеј Рачанин, као гроф Ђорђе Бранковић, или србуљским и чистим народним језиком као Гаврило Стефановић Венцловић... Он (Венцловић) је пре свега добар писац, с лаким, јасним и читким стилем... Но, што је од особитог значаја, то је да је он први српски писац који се служио чисто народним језиком.”

Гаврил Стефановић Венцловић је веома занимљива личност. Он је у својим проповедима прерачунавао римски новац о коме се говори у Светом писму у новац његовог времена, објашњавао је како су изгледале посуде које су се користиле у Палестини, давао је анализу корена речи, објашњавао је јеврејско рачунање времена у једном дану, јеврејске дужинске мере и друго. У Венцловићевим проповедима језик је веома близак народном, он уводи и турцизме и разне друге туђице.

“Да би им учинио разумљивијим и ближим старе теолошке и друге текстове, посрбљивао их је понекад, тако да је језик простих људи често био језик шајкашких паора пун турских речи и анахронизама; св. Петар је тако Јуду хтео ‘ханџарем’ да ‘пронузи’ или потезао ‘курђелу’, тако је Јуда ‘калаузио’ потери која тражи Христа, Христос је носио опанке...”¹²⁷

Значај Венцловићев огледа се и у многим питањима која он разматра у својим недељним проповедима, а која су била непримерена његовом времену:

1. Критички однос према калуђерима;
2. Непотребност празних цркава;
3. Важније је помоћи него празно богомољство;
4. Личне вредности човека изнад су наследних привилегија племства;
5. Трезвен став у односу на положај жене у друштву;
6. Трагичне последице народног примитивизма и незнања;
7. Значај просвећивања за спасавање душа, али и за рационалан однос према стварним животним потребама;
8. Проповеди с похвалама раду;
9. Нападање сујеверја, врачања и одржавања ружних погребних обичаја (даћа).

За свој рад он је 1732. године написао да је “писао србско простим језиком на службу сељаком некњижевном...”, што

¹²⁷ Стефановић Венцловић, Гаврил: *Црни биво у срицу*, Просвета, Београд, 1966, стр. 25.

је, заправо, парафраза апостола Павла. Венцловић је веровао да се језуитизму који се ширио у то доба може супротставити само просвећивањем народа.

У његовим проповедима постоји неколико циклуса, од којих су најзанимљивији они у којима су проповеди заправо слободно препричани догађаји из Светог писма. Тако постоје проповеди: Прича о Давидовом греху; Давид и Саул; Прича о прекрасном Јосифу; Милосрдни Самарјанин; Шетачи по мору; Кладенац Јаковљев (у којем он чини спој Старог и Новог завета); Прича о Сејачу; Војска ваздушна; Мојсеов (Мојсијев) штап; Мана с Неба; Змија од туча; Јонатанов мед; Авесалом дугокоси; Гедеонове тестије; Кћи Иродијадина, итд.

“Он је говорио с проповедаонице добрим слушаоцима, кметовима и кметовским синовима, и то језиком којим су они међу собом говорили... Он не само да је знао простонародни језик, но је умео и за апстрактне појмове и за научно и реторично изражавање да нађе врло згодне и тачне речи... И нигде се више не види колика је штета што је устављен природни развитак српског језика и што је народни језик замењен црквеним језиком но у списима Гаврила Стефановића Венцловића, првога и далеког претходника Вука Стефановића Караџића.”¹²⁸

Веома је важно рећи да је Венцловић, за потребе својих проповеди, преводио Свето писмо на народни језик. Тако је настао обимнији део његове заоставштине, који датира из периода од 1732. до 1746. године. Очигледно је да Венцловићев стил и језик у проповедима има своје порекло и да је то, у правом смислу речи, библијски стил. Поједини аутори чак праве разлику и у самом записивању језика:

¹²⁸ Јован Скерлић, *Српска књижевност у 18. веку*, Београд 1966. године, стр. 142.

“Народни и књижевни језик Венцловићевих рукописа не разликује се само фонетиком, морфологијом и синтаксом, дакле, читањем и праћењем текста, већ се разлика запажа и визуелно... Рукописи на народном језику, међутим, ретко су писани уставним писмом, већ више полууставом и брзописом. Венцловић је, значи, и графички разлучивао два језика.”

Више од сто година пре Вука Караџића и Ђуре Даничића, Венцловић је преводио, парафразирао, односно на народни језик преводио и препричавао библијске текстове, и користио их као потку за своје проповеди. Проповеди на том језику писао је брзописом.

“У Венцловићевом обимном делу налази се уствари један слободан, али ванредно песнички и успео превод готово целе Библије, и када би се ти одломци расути у виду цитата и парафраза скупили и систематизовали, ми бисмо схватили да смо имали један класичан превод Светог писма стотину и више година пре појаве Вуковог и Даничићевог, а на истом уметничком нивоу. И то на језику тачном и готово исто тако чистом као што је био језик двојице наших класичних преводилаца Библије...”¹²⁹

Како каже проф. Владимир Мошин у својој студији о Вуковом преводу Новог завета, поређење Венцловићевог и Вуковог превода у већини случајева показује тачност смисла у сличним реченицама уз више-мање различит ред речи. “Поред све неустаљености у правопису, несигурности у облицима и шаренила у речнику, задивљује Венцловићева смелост и слобода у односу на примену каснијег Вуковог начела – не преводити речи него смисао.”¹³⁰

Сав Гаврилов лични рад као и деловање других свештеника (Рајић) на крају 18. века, показују како је већ тада увелико

¹²⁹ Из предговора М. Павића књизи *Црни биво у срцу*.

¹³⁰ Владимир Мошин, *Вуков Нови завет*, Просвета, Београд, 1974. год.

била сазрела потреба за преводом Светога писма на српски народни језик.

ВУКОВ ПРЕВОД НОВОГА ЗАВЕТА: ГОДИНА 1847.

Вук Стефановић Караџић се родио 1787. године у Тршићу, а умро је јануара 1864. године у Бечу. Био је члан десет међународних учених друштава и академија наука, почасни доктор наука, почасни грађанин Загреба и Пореча, почасни члан више универзитета и института, и носилац три руска, два аустријска, једног пруског и једног црногорског ордена, као и других признања.

О Вуковом раду, животу и преводу Новог завета много је писано. Сам превод уско је повезан са Вуковом језичком реформом, тако да је Вук после превођења Новог завета имао више од једног непријатеља: осим што су му се супротстављали поборници старог правописа, превод није био по вољи

ни достојницима Српске цркве ни државе. Тадашња цензура није допуштала штампање без претходне сагласности црквених старешина, и мада је Вук имао сагласност једног епископа, то ипак није било довољно. Зато је превод чекао на издавање пуних 27 година, а у међувремену је доживео неколико рецензија од стране самога Вука.

Вук Стефановић Караџић
(1787-1864)

На наговор Јернеја Копитара (познатог и као Вартоломеј), са којим се упознао у Бечу 1815. године, и по савету Лукијана Мушицког, који је сматрао да ће народ и Српска црква прихватити само превод који подржава Руско библијско друштво, а не енглеско, или неко друго западно, Вук ступа у контакт са Руским библијским друштвом, путује у Петроград, и 1818. године склапа са њим уговор о превођењу Новог завета на српски језик. После само шест месеци рада, Вук је предао рукопис. Превод је начињен углавном са тзв. словенског превода, који је био потврђен од црквеног Синода, уз обимне и важне консултације са немачким Лутеровим преводом и руским. Вук у предговору каже да је, понекад, консултовао и десет различитих превода на европске језике. У превођењу су му помагали Копитар, и касније Франц Миклошић, нарочито саветима око тежих места.

Ипак, Руско друштво рукопис враћа 1823. године, незадовољно језиком Вуковог превода, а после негативне рецензије комисије у којој су се налазили митрополит Леонтије Ламбровић, тада бивши српски митрополит, архимандрит Филиповић и Атанасије Стојковић. Комисија је превод почела да исправља по старом правопису, и онда закључила да је то узалудан посао, па је предложила свој превод.

После одбијања Руског друштва да му штампа превод, Вук 1824. године објављује Огледе Светог писма на српском језику на двадесет пет страница, јер је желео да јавност види његов рад, као и да Британском друштву учини понуду за штампање његовог превода.

Огледи су штампани у Лајпцигу у 1000 примерака, а садржавали су одломке из Новог завета. Међутим, све је било узалуд. У Србији ни власт (кнез Милош), ни црква, као ни у Аустрији Српска црква, нису хтели да дају препоруку за штампање. Са друге стране, Библијско друштво без препоруке

НОВИ ЗАВЈЕТ

ГОСПОДА НАШЕГА

ИСУСА ХРИСТА.

ПРЕВЕО

ВУК СТЕФ. КАРАЦИЋ.

У Б Е Ч У

У ШТАМПАРИЈИ ЈЕРМЕНСКОГА МОНАСТИРА.

1847.

*Насловна страна Новог завета у преводу Вука Караџића,
штампаног 1847. године*

није желело да штампа, јер је аустријска цензура изричито захтевала препоруку српских црквених власти.

Зато 1831. године Вук излази са новим предлогом: да се његов превод штампа за “Србе Турскога закона (за Бошњаке)” којих је у Босни тада било више од милион људи. Међутим, све ово време Британско библијско друштво је штампало Стојковићев превод (за који исто тако није имало одобрење), па би објављивање Вуковог превода било штетно по овај други.

Вук се 1832. године обраћа Берлинском (пруском) библијском друштву са истим захтевом, али оно захтев враћа лондонској централи. Године 1833. Вук се обраћа Његошу, са којим је тада био у веома добрим односима. Његош му издаје писмену препоруку чија је тежина била у томе што је Његош већ био новопосвећени епископ црногорски и брдски. Према црквеном историчару Радославу Грујићу “владика Петар I носио се такође мишљу да народ свој просвети у хришћанском духу, те је 1826. изразио жељу да се Свето писмо Новог завета преведе на српски и у народ рашири”. Вук Његошеву препоруку одмах шаље Библијском друштву, али опет нема позитивног одговора. Следеће, 1834. године Вук одлази у Црну Гору са намером да тамо штампа Нови завет, али одустаје због лоших техничких могућности.

И поред многобројних одбијања, Вук и даље не одустаје. Преко пријатеља и познаника обраћа се Америчком библијском друштву, односно њиховим представницима који су тада били у Србији. Они су, разговарајући са људима, стекли утисак да је Вуков превод заиста пожељан и такву су препоруку послали у Лондон. Међутим, Библијско друштво 1840. године поново планира (неуспело) издавање Стојковићевог превода.

Зато се 1847. године Вук коначно одлучује да објави приватно издање. Година 1847. је и по другим књигама драгоцен

за српску књижевност. Исте године излазе и *Песме* Бранка Радичевића и *Горски вијенац* Петра Петровића Његоша.

После одобрења бечке цензуре, Вук рукопис предаје штампарији у Јерменском манастиру (мехитариста) у Бечу, са којима је и раније сарађивао. Први тираж је био две хиљаде примерака, а Вук је написао предговор и приложио лист са новом српском азбуком.

Реакција је била брза. По захтеву Српске цркве, кнежевска Попечитељства (министарства) просвете и финансија забранила су увоз Вуковог превода у Србију. У образложењу је стајало да је “друга страна” штампала Нови завет, при чему се очигледно мисли на јерменски манастир, што је протумачено као деловање римске папске Пропаганде. Међутим, Библијско друштво из Лондона 1850. године откупљује од Вука хиљаду примерака. Том приликом је склопљен уговор по којем Вук пристаје да из будућих издања Друштва уклони свој предговор, као и да се превод може даље штампати и у другом писму и величини – формату. Први тираж је распродат до 1953. године.

Према сачуваним рукописима, можемо да реконструишемо обим рада и ревизија које је Вук начинио на Новом завету од првог рукописа 1819. године до првог штампаног издања 1847. године. Затим је даље радио и преправљао га за издање *Огледа* 1824. године, исто тако на екавици. У рукопису из 1829. године приметно је враћање на славјаносерпску ортографију. Рукопис из 1835. године (вероватно припреман за штампање у Црној Гори) поново се враћа Вуковом правопису, али је на ијекавици. У рукопису из 1845. учињене су мање исправке, па је та верзија и предата у штампу 1847. године.

Први критичари Вуковог превода били су заслепљени страхом и мржњом. Књаз Милош је сматрао да представља напад на православну веру: “Он превиђа да ће тежње такове којима је Вук пристао, тежње реформизма, ако им се за

време не стане на пут у данашња наша згодна и незгодна времена, само раздор у наш народ уселити, јер он зна и то шта је крви Немачку стало док је превод Новог Завјета, док је реформација продрла куд је наумила.”¹³¹

Књажев саветник Петронијевић је написао да је књига штампана од стране Пропаганде, да је штетна за православље, а сличне ставове изнео је и секретар српскога митрополита и цензор књига и новина Василије Лазић, са којим је Даничић полемисао преко новина. Године 1850. владика Евгеније Јовановић (који је наследио Мушицког, после његове смрти) објавио је књигу *О преводу Новог Завјета Вука Караџића*, а други су у нападима говорили о томе да је Вук у вези са лутеранском црквом – вероватно због коришћења Лутеровог превода на немачки. Говорило се да је Вук плаћени агент католичке или протестантске пропаганде. Напади су стигли и из Русије, где је Вуков правопис схваћен као увођење латинског правописа, само привидно задржавајући спољни изглед руских слова, итд. Један од последњих напада догодио се само две године пре Вукове смрти у часопису *Световид*. Тада је оптужен како је од немачких лутерана примио паре, штампао Нови завет у Берлину (1857. године), а да је у Београд примерке донео човек “друге вере” – протестантски пастир, који је, уствари, био легитимни представник Библијског друштва. Вука је највише бранио његов ученик и следбеник Ђура Даничић, који је постао чувен по свом спису *Рат за српски језик и правопис*, у коме је бранио и одбранио Вуков правопис. Даничић је водио многе расправе са Вуковим критичарима, и углавном их је ућуткивао, користећи научни метод компарације и аналогije.

У међувремену, Вук се бранио, писао утуке на утуке, одговоре, молбе, жалбе и “љубезна писма”, и радио на ревизији

¹³¹ Писмо књаза Милоша о Вуку Караџићу, написано 29.12.1847. године у Бечу.

превода, припремајући друго издање. Оно је објављено 1857. године, штампано у Берлину, у тиражу од 5000 примерака.

“Ово издање представља Вукову задњу ревизију његова Новог завјета. У текст су унијете само неке мање измјене и исправци. Технички, издање је скоро сасвим истовјетно с оним из 1847. године.”¹³²

Вуков најозбиљнији и најбољи критичар у то време био је Никанор Грујић, владика пакрачки, члан Матице српске и Српског ученог друштва. Он је 1852. године у Земуну објавио књигу *Примјетве Никанора Грујића, архимандрита кувеждинског, на превод Новог Завјета, који је господин Вук С. Караџић писао*, у којој је набројао око три стотине примедби на превод. Вук је обратио пажњу на ове критике, иако се о њима у писму Платону Атанацковићу лоше изјаснио, и у издање из 1857. године унео је осам исправки.

Следеће, треће издање, штампано је после Вукове смрти, 1864. године, у тиражу од 5000 примерака, а редослед посланица је промењен у данашњи. Ово издање, као и остала до 1871. године, спадају у лошија, јер је исправке и корекције чинио Ђура Даничић, који је, уносећи их, учинио низ других грешака.

“И тако све хотимичне измјене у свијем издањима Вукова Новог Завјета од г. 1864. до г. 1871. иду на рачун Даничићев, као што на његов рачун иду и све нехотичне штампарске погрешке које су се у тијем издањима поткрале.”¹³³

Наука се о овим исправкама веома неповољно изразила, па је зато Просвета штампала критичко издање 1974. године, а 1987. године издавачке куће Просвета и Нолит штампале су издање из 1847. године у (за наше услове великом) тиражу од 14 хиљада примерака.

¹³² Петар Кузмич, *Вук-Даничићево Свето писмо и библијска друштва*, Загреб, 1983. год.

¹³³ Милан Решетар, према: Владимир Мошин, *Вуков Нови завјет*, Просвета, Београд, 1974. год.

Године 1868. Вуков правопис је званично прихваћен у Србији и уведен у школски систем. Те исте године први пут је објављено Свето писмо Старог и Новог завета на српском језику.

“Ја не знам да ли у свему народу нашем, осим цркава, педесет кућа имају Нови завјет; а осим свештенства, које чита у цркви и у другијем различнијем догађајима по служби својој, не знам да ли се могло наћи и пет људи који су Нови завјет сав редом прочитали... Ја се надам да ће књига ова бити на неисказану корист народу нашем. Из јеванђелија ће народ познати како је Христос на овај свијет дошао, шта је учио, и како је са свијета овога отишао...”¹³⁴

БИБЛИЈА НА НАРОДНОМ ЈЕЗИКУ: ГОДИНА 1868.

Када се појавило прво целовито издање Библије, у Београду је одмах продато завидних 1100 примерака, тако да су и новине забележиле тај случај.

Од првог издања на српском језику 1868. године до првог следећег прошле су само две године. А већ 1871. године у Београду се појављује треће издање у “којем су побиљежена једнака мјеста”, које је припремио Даничић, што заправо представља прву и до сада једину конкорданцију по првом преводу. У том облику Свето писмо имамо и данас.

Током 19. века штампано је:¹³⁵

на ћирилици:

Нових завета – више од 112.000 комада (у Београду, Бечу, Берлину и Пешти);

Псалтира – више од 92.000 комада (у Београду, Бечу и Будимпешти);

¹³⁴ Вук С. Караџић, Предговор издању Новог завета из 1847. године, Просвета/Нолит, Београд, 1985. године.

¹³⁵ Статистички преглед сачињен према подацима наведеним у књизи др Петра Кузмича, *Вук-Даничићево Свето писмо*.

Свето писмо – више од 35.000 комада (у Београду и др.); делова Светога писма – више од 72.000 комада (у Лајпцигу, Београду и Будимпешти);

на латиници:

Нових завета – 85.000 комада (у Будимпешти и Бечу); Псалтира – 82.000 комада (у Будимпешти и Бечу); Свето писмо – 14.000 комада (у Будимпешти и Београду); делова Светога писма – више од 25.000 комада (у Будимпешти, Бечу и Београду).

Извештаји представника Библијског друштва показују да је занимање за Свето писмо било огромно, што се може видети и по штампаним тиражима. Само 1871-1872. године продато је око 34.000 примерака Библије и делова, а следеће године више од 30.000.

“Преводи библијских књига доносе два велика добра свакоме народу. Прво је што народ боље познаје науку Христову, те се боље утврђује у вери Христовој, а друго што је Свето писмо Књига над књигама, па том својом важности ствара књижевност где је нема, или где је затекне даје јој нови живот. Прво се може посведочити с тим што се и незнабошци обраћају на веру Христову преводом Светога писма, као што и данашњи дан бива...”¹³⁶

ПРЕВОД НОВОГ ЗАВЕТА КОМИСИЈЕ СВЕТОГ АРХИЈЕРЕЈСКОГА СИНОДА СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ: ГОДИНА 1984.

Најновији превод Новог завета који имамо на српском језику објављен је 1984. године, после 22 године комисијског рада високих достојанственика Српске православне цркве, професора Богословског факултета и професора Београдског универзитета.

¹³⁶ Ђуро Даничић и Даничићев зборник: *ситнији списи*, Српска краљевска академија, Београд, 1925. године.

План да се приступи ревизији Вуковог превода одавно је постојао, још од средине друге деценије 20 века. Међутим, реализацији се приступило тек крајем 1962. године. Првобитна идеја је била да се уради ревизија Вуковог превода, али се од те идеје одустало нешто касније...

За основни текст – изворник – одлучено је да се узме рукопис који се налази у Истамбулу, у седишту Васељенске патријаршије, а који датира из 1904. године, уз консултације с новим критичким издањима на грчком: Нестл-Аландовим, Мерковим итд. За упоређивање су коришћени и стари рукописи српске језичке редакције, Вулгата, Руски синодални превод, као и савремени преводи на хрватски, италијански, бугарски, немачки, француски, енглески итд. Приликом израде превода највише је коришћен Вуков превод (као и критике и анализе његовог рада), преводи Д. Стефановића, Л. Бакотића и Е. Чарнића. Занимљиво је да су коришћена и три необјављена рада: Ревизија Вуковог превода коју је радио епископ Николај Велимировић за време интернације у манастиру Војловица код Панчева током Другог светског рата, затим делимичан ауторски превод који се појављује у књигама Јустина Поповића, као и необјављен рад Јанка Лукића, који је Јустину Поповићу био предат на рецензију.

“Од веома велике користи била је Комисији и исправка Вукова превода коју су за време рата и окупације извршили, налазећи се у интернацији у манастиру Војловици у јужном Банату, блаженопочивши епископ Николај Велимировић и тадашњи јеромонах Василије Костић, касније његов наследник на жичкој катедри.”¹³⁷

Нови завет, у преводу Комисије синода СПЦ, први пут је објављен 1984. године и званично промовисан на Београдском

¹³⁷ Иринеј Буловић, “Нови превод Светога писма Новог завета”, *Гласник службеног листа СПЦ*, књ. 66, Београд, 1985. године.

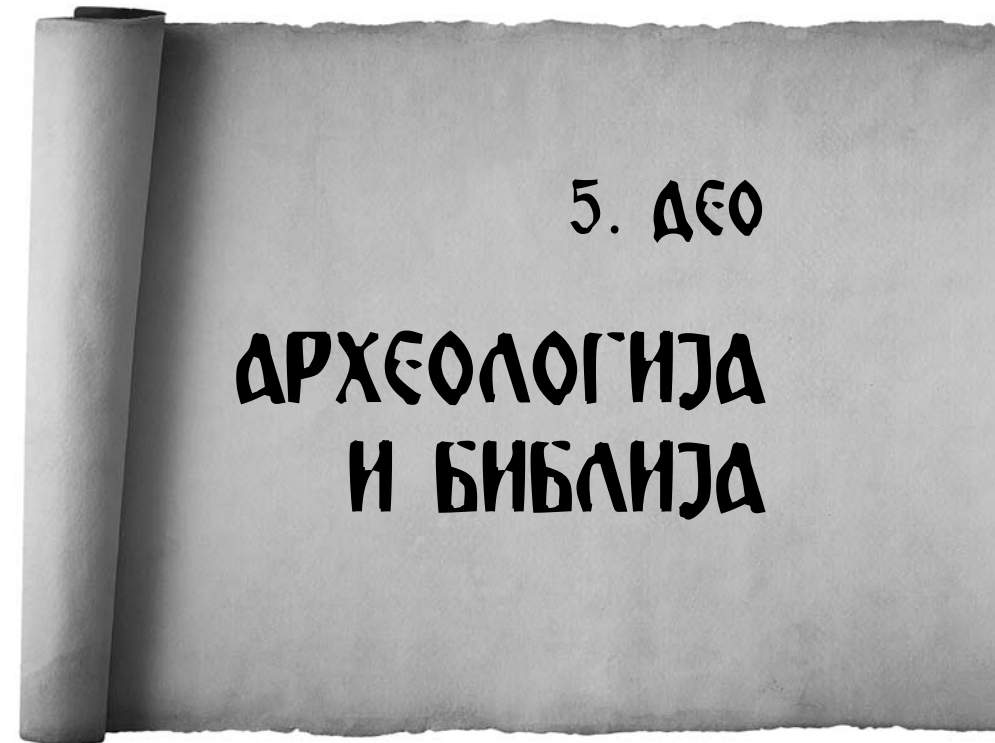
сајму књига, у 10.000 примерака, а у издању *Светог архијерејског синода СПЦ* у сарадњи с *Британским и иностраним библијским друштвом* из Београда. Штампан је у тврдом повезу са златотиском, малог формата, са “зачалима” и насловима у сваком поглављу. Међутим, убрзо је непродати тираж повучен, те се приступило ревизији још сасвим новог превода. Истине ради, треба рећи да је прво издање овога превода на званичној промоцији на сајму и представљено као пробно издање.

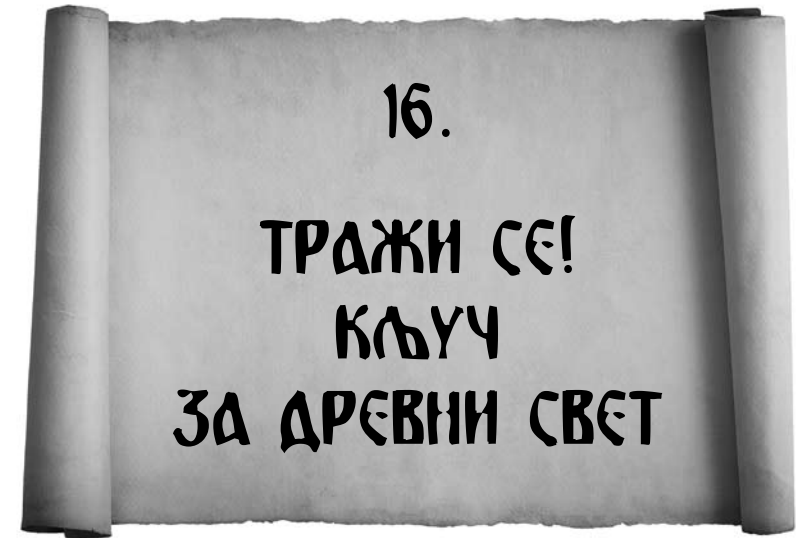
Године 1990. објављено је друго, исправљено издање, у 20.000 примерака, које је штампало сарајевско *Ослобођење* у скромнијој опреми.

Комисија се определила да превод остане у ијекавском изговору, иако већина српског народа данас говори екавицом. Можда је разлог томе сва лепота и епска висина овог дијалекта за који су се определили и Вук и Даничић.

“... Вуков превод је, због своје класичне лепоте и одомаћености у народу, од почетка до краја најозбиљније узиман у обзир. У пракси то значи да нови, црквени превод, где год је могуће, остаје лексички и стилски веран Вуковом преводу, а где то није могуће, онда бар близак њему, држећи се, између осталог, и ијекавскога наречја нашега језика, наречја на којем је говорио и писао Вук, а који данас својим епским призвуком и патином старине придодаје преводу ону особину ‘библијску боју’, ону чар свештене и узвишене лепоте...”¹³⁸

¹³⁸ Димитрије Богдановић, “Две нове ревизије Вуковог превода Новог завета”, *Ковчежић*, књ. 12, Вуков и Доситејев музеј, Београд, 1974. године.

Већ од трећег века земље Блиског и Средњег истока биле су магнет за ходочаснике.

У миленијуму пре Христа, цивилизације су оставиле трагове о свом постојању и исписале своје приче – на камену. Међутим, те приче нису прочитане вековима касније. Ипак, у 18. веку многи путолови са Запада су дошли на Исток у потрази за тајнама давно несталих цивилизација и почели да претражују – у жељи за новчаном добитком.

Међу узбудљивим открићима на која су случајно наишли били су градови Балбек, Палмира и Петра. У Египту су имали највише среће. Међутим, њихови фантастични извештаји о пирамидама, храмовима и осликаним гробницама често нису били ништа више од путоловних прича.

ТРАЖИ СЕ: КЉУЧ КОЈИ ЋЕ ОТКЉУЧАТИ ВРАТА ДРЕВНОГ СВЕТА, КЉУЧ ЗА РАЗУМЕВАЊЕ ЕГИПАТ-СКОГ СЛИКОВНОГ ЈЕЗИКА (ХИЈЕРОГЛИФА).

Многи су сумњали да такав кључ уопште постоји.

У међувремену, стручњаци из времена просветитељства

Египатска стела - плочица изрезбарена хијероглифским писмом

оспоравали су Библију. Њихове тврдње изгледале су отприлике овако:

Стари завет је потпуно непоуздан извор историјских података. Аврам и његова породица нису могли да започну лозу патријараха; они су живели у време израелских царева – или чак касније. Такозвани “Мојсијеви закони” немају везе са Мојсијем, него су их написали свештеници у време изгнанства... Хетитски народ који се толико много помиње у старозаветним причама никада није постојао; то је било скоро опште мишљење. У постојање асирских и вавилонских царева о којима говори Стари завет може се веровати са задршком. Не би било чудно да су сви они плод бујне маште јеврејских писаца.

“Експерти” су били дезинформисани и лоше су проценивали време. Убрзо након оваквог оспоравања Библије, откривен је први кључ за тајне древног света.

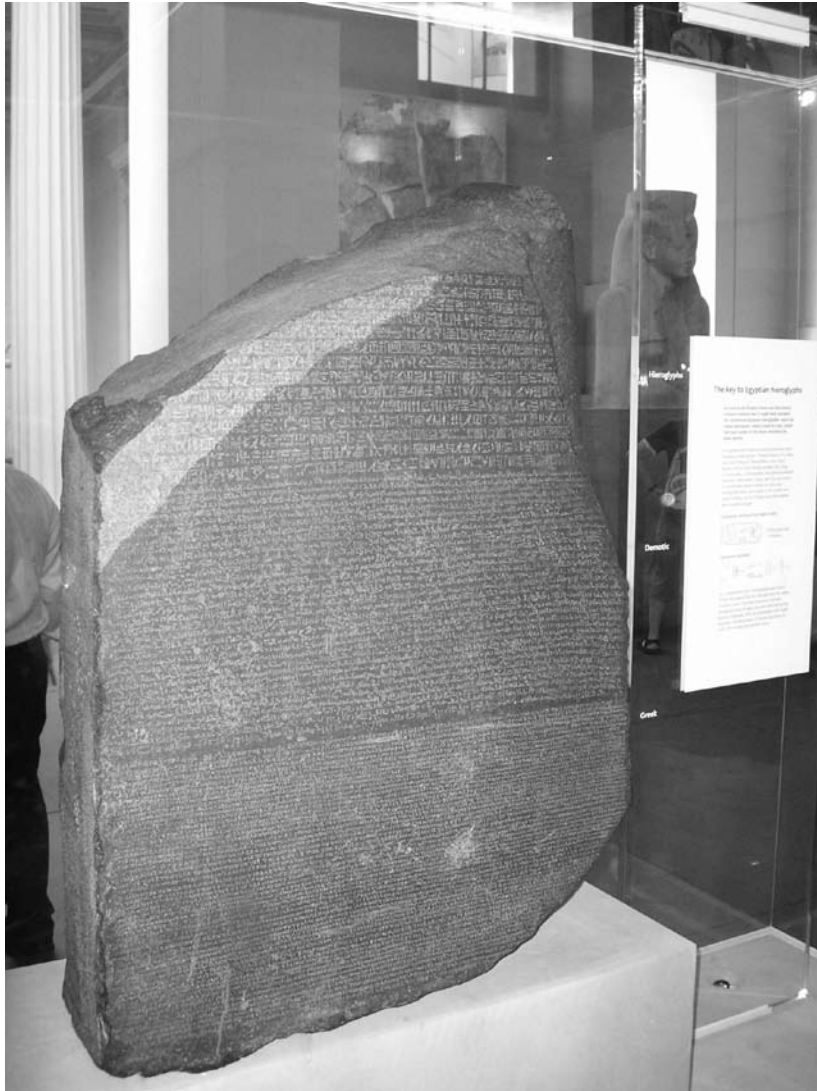
КАМЕН ИЗ РОЗЕТЕ

Камен из Розете био је кључ за тајне древног Египта, које су онда, једна за другом, бациле велику светлост на историју других нација – као и на библијски извештај.

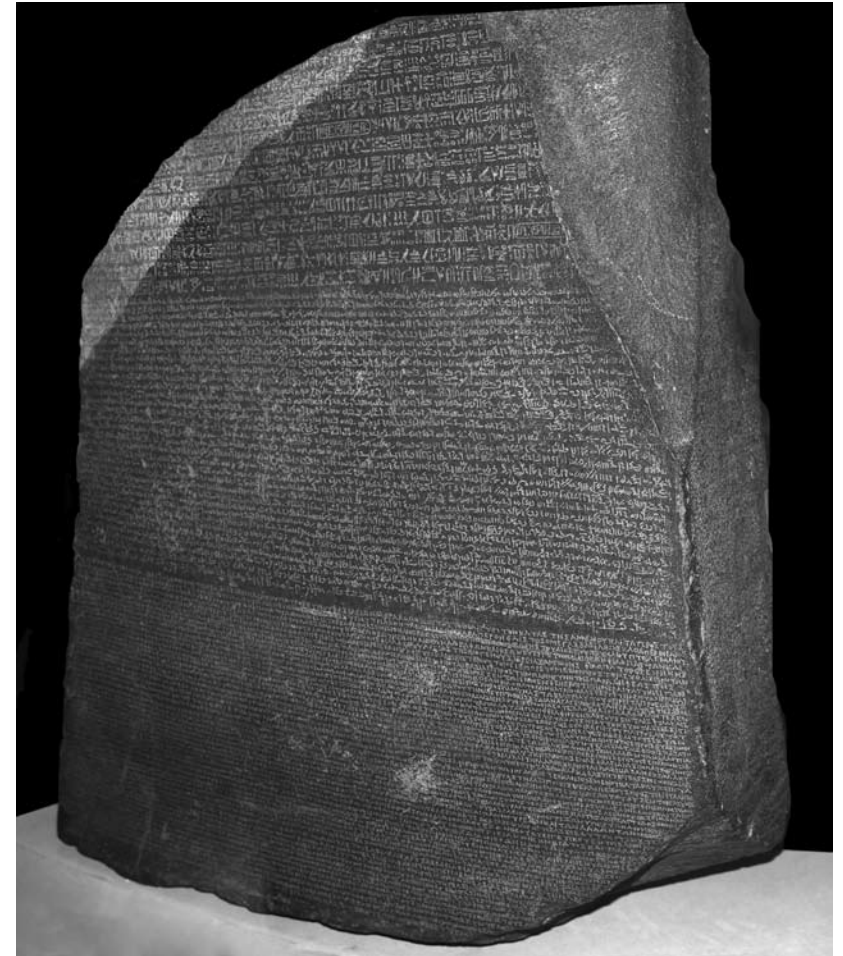
Када је Наполеон напао Египат 1798. године, повео је са собом 175 француских научника. Био је свестан да је Египат ризница остатака из прошлости. Пре битке за пирамиде он је рекао својим командирима: “Четрдесет векова гледају на вас!”

Наполеонови стручњаци су начинили мапе и кренули у потрагу за благом које ће бити пребачено у Француску. Близу Розете на Нилу пронађен је један очаравајући камен. Много касније откривено је да садржи запис декрета краља Птолемеја V на три језика: хијероглифима (на врху), народним писмом (у средини) и грчким језиком (на дну).

Бродове које су изнајмили Наполеонови стручњаци, натоварени древним рукотворинама укључујући и камен из Розете, пресрела је Британска флота пре него што су стигли

Камен из Розете. Изложен је у Британском музеју у Лондону у Француску. Већи део плена је завршио у Британском музеју, где се још увек налази.

Камен из Розете био је кључ за тајне древног Египта, које су онда, једна за другом, бациле велику светлост на историју других народа – као и на библијски извештај

Француски научници су начинили гипсани одлив камена из Розете. У годинама након похода на Египат, стручњаци и у Лондону и у Паризу проучавали су овај натпис на три језика.

Читање грчког је било лако. Када је утврђено да сва три текста садрже идентичан декрет, уз помоћ грчког је дешифровано народно писмо. Најтежи део, међутим, било је схватање хијероглифског писма.

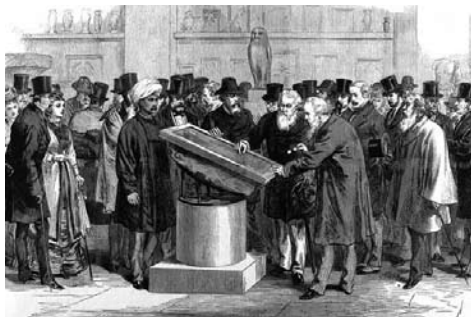
Жан-Франсоа Шамполион (Jean-Francois Champollion) најзаслужнији је за дешифровање египатских хијероглифа. Пажљиво је посматрао многе хијероглифске натписе у различитим деловима Египта и био задивљен. На камену из Розете први натпис је био на овом писму. Разумевање хијероглифа постала му је опсесија. Године 1822. схватио је нешто од виталног значаја: хијероглифи нису били прости симболи или слова – они су представљали гласове и целе речи. Тако је превазишао највећу препреку у разумевању и, чинећи то, био спреман да откључа историју египатске нације која пролази право кроз Стари завет.

Древни споменици Египта прекривени хијероглифима су проговорили.

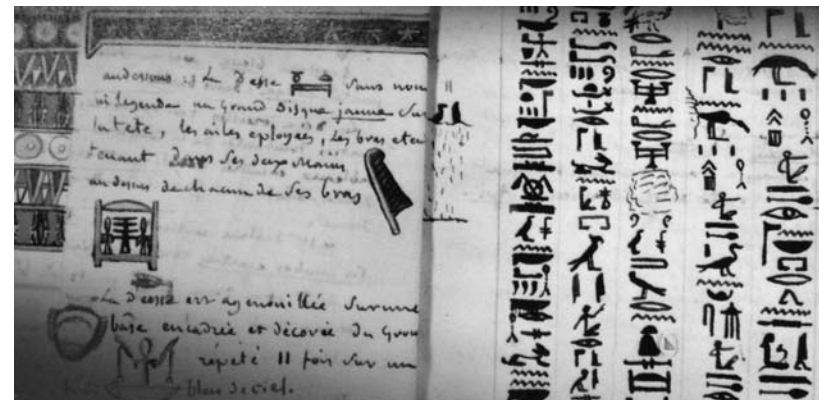
Кад су се представници новорођене науке – археологије – усмерили ка Египту да читају запис о његовој прошлости, били су свесни да

Жан-Франсоа Шамполион
(1790-1832)

Велико интересовање стручњака
за Розетски камен

Страница из Шамполионове радне бележнице

археологија не може “доказати” или “оповргнути” Бога, као ни да ли је Бог говорио преко Мојсија или Исаије или било ког другог библијског пророка. Међутим, такође су знали да ће, ако пронађу доказе о постојању одређених личности или народа чије су постојање порицали “експерти”, и ако утврде да је тачна хронологија библијског извештаја – коју ови “експерти” поричу – доспети у положај са ког могу да се супротставе школи мишљења која је имала за циљ да компромитује Библију. Или, у најмању руку, да их наведу да унесу мало скромности у неке своје изјаве.

БЕХИСТУНСКА СТЕНА

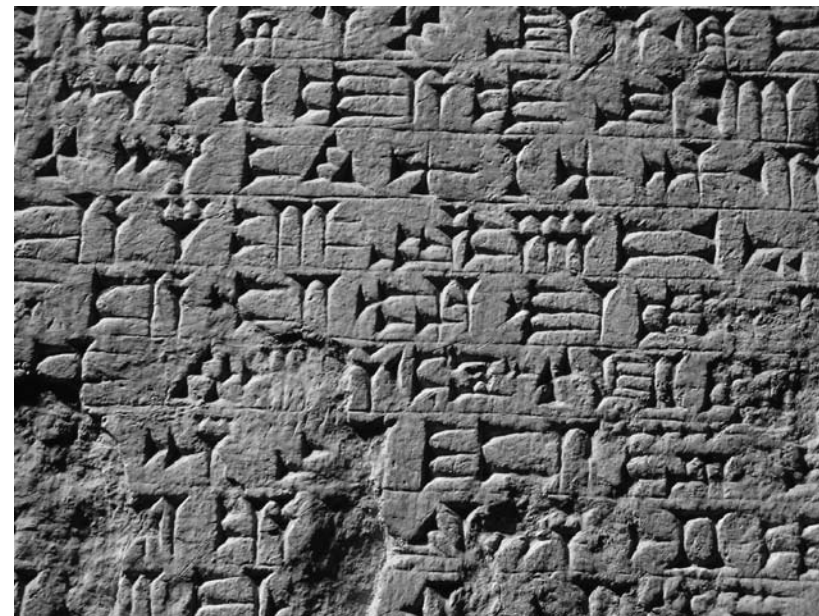
Разумевање египатских хијероглифа представљало је само један од кључева за откривање тајни древног света.

Један други облик писања који се користио у многим деловима Блиског истока назван је *клинасто писмо*. Овако се назива због клинастог облика знакова.

Клинасто писмо је нашироко коришћено у источном свету преко 3000 година. Развили су га првобитни сумерски становници Вавилонa. Било је уобичајено у почетку ере патријараха. Верује се да је Аврам изашао из Ура отприлике

*Плочица исписана клинастим писмом
у руци данашњег научника*

Клинасто писмо

у време Хамурабија (око 1850. год. п.н.е.). Хиљаду година пре Хамурабија, Сумери су почели да користе клинасто писмо.

На почетку археолошких ископавања, глинене плоче са клинастим писмом су проналажене широм Блиског истока. Оне су опчињавале научнике. Закључили су да је клинасто писмо развијено из исте врсте сликовног писма као и хијероглифи. Готово потпуно одсуство стена у вавилонском царству присилило је писаре да користе глину. Вероватно су најпре покушали да на глини урезају цртеже. Међутим, ускоро су писари открили да је много згодније да само притисну ивицом четвртастог штапа или игле за писање на мекој глини. Тако је развијен систем троугаоних или клинастих знакова.

Клинасто писмо је пронађено у Египту, али није заменило хијероглифе. Аврам је имао прилику да га види у Уру, а такође и у Египту. На ово писмо се могло наићи дуж целог

трговачког пута северозападно од Сирије, па југозападно преко Ханана. Врло је вероватно да је, вековима касније, Мојсије “научен свој мудрости египатској”, био у могућности да чита и репродукује и хијероглифе и клинасто писмо. Плоче из Тел ел Амарне, исписане отприлике у Мојсијево доба, указују на то да су чак и ханански народи умели да пишу клинастим писмом. У светлу најновијих истраживања, не само да се више не оспорава вероватноћа да је Мојсије умео да пише, већ се претпоставља да се до његовог времена далеко напредовало, од незграпних слоговних знакова до алфабетског писма, које се није разликовало од хебрејског из каснијег доба.

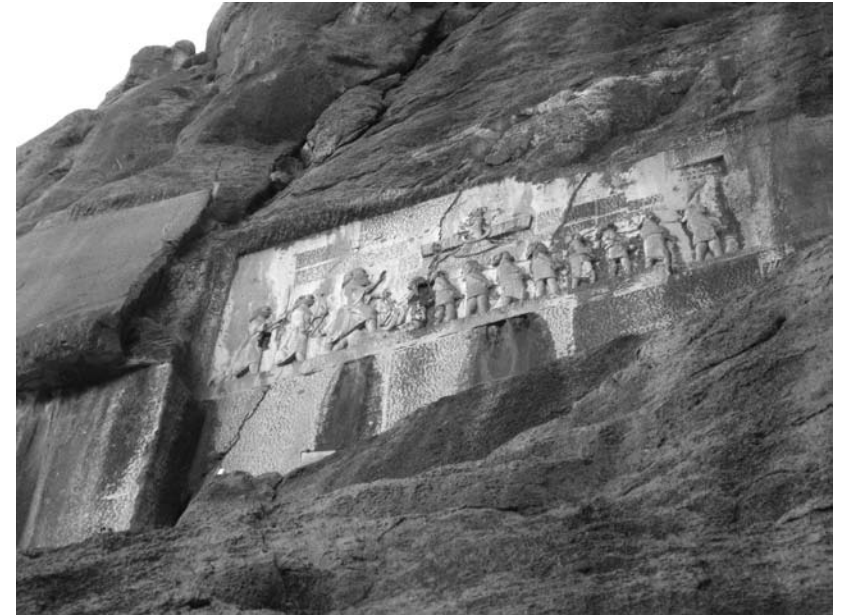
Схватање различитих варијација клинастог писма био је други кључ који је отварао врата у историју древног света.

Прича о томе како су стручњаци коначно одгонетнули клинасто писмо везана је за бехистунску стену.

Вековима су путници између Техерана и Багдада морали да прелазе преко масивних стена Бехистуна. Око 100 метара изнад нивоа пута могу се видети детаљне резбарије – бројне исклесане људске фигуре и велика углачана површина која окружује све то.

Током година су се планинари излагали опасности да би ово могли изблиза да погледају. Могли су да уоче знакове изрезане у углачаној стени. Резбарије су биле сачињене од знакова, а стручњаци су их упорно проучавали – али нису нашли никакав смисао у њима.

Карстен Нибур (Carsten Niebuhr), стручњак за арапски, био је вероватно први који је покушао да дешифрује шта је писало у овим записима. Примио је да су постојале три различите врсте знакова. Немачки професор, Георг Гротефенд (George Grotefend), био је следећи који је покушао да одгонетне текст на бехистунској стени. Он је успео да препозна имена Дарија и Ксеркса. Међутим, протекло је још много

Бехистунски рељеф

година пре него што су бехистунски записи добили значење дешифровањем персијског клинастог писма. То је било достигнуће Енглеца Хенрија Ролинсона (Henry Rawlinson).

Ролинсон је започео рад на бехистунским текстовима 1836. године. Посао по великој врућини на врху мердевина није био лак. Повремено је седео на ивици широкој мање од пола метра. До следеће године је преписао 200 редова. Уз помоћ његовог преписа персијско клинасто писмо је дешифровано у року од десет година. Ролинсон је на бехистунској литици идентификовао и неке друге типове клинастог писма. Једно од њих је имало у себи преко хиљаду знакова, што је превише за алфабет. Након много година проучавања и помоћи стручњака запослених у Краљевском азијском друштву, дешифровао је еламитско клинасто писмо, 1855. године.

Међутим, као и код камена из Розете, постојала су *три* језика на бехистунској стени. Ролинсон је посветио своју пажњу трећем. Имао је преко потребну помоћ једног англиканског свештеника, Едварда Хинкса (Edward Hincks), и једног младог Курда који се свакодневно излагао опасности и ризиковао живот да би узео отиске са тешко доступних делова површине стене. Испоставило се да је ово асирско или вавилонско клинасто писмо. Оно је идентификовано и дешифровано 1857. године.

Као кључ за прошлост, трећи језик бехистунског натписа је важнији од осталих. Више од 2500 година записи Асирије и Вавилонa су били неми. Захваљујући Ролинсону и његовим помоћницима, сада су могли да проговоре.

Стари завет садржи велику количину детаљних информација и о Асирији и о Вавилону. Када је вавилонско клинасто писмо било дешифровано, археолози су били у прилици да открију да ли су то биле чињенице или измишљотине.

БЛАГО ТЕЛОВА

Трећи кључ који отвара свет Библије били су блискоисточни *телови*.

Тел је брежуљак заравњен на врху, без значаја за необавештене. За савремене археологе је срећа да су телови били неинтересантни током многих векова. Сачувани тел је град са нетакнутом историјом која чека на археолога и његов тим да је прочита. Његова историја може да се протеже уназад и до три или четири хиљаде година. Тел се увек налазио близу извора воде. У далекој прошлости сакупљене породице би одлучиле да изграде заједницу, често на неком положају који се лако брани. Око својих насеља они би градили бедеме од блата или опеке.

Током векова њихов град би уништили непријатељи. Породице би онда, на истом месту (из истих разлога због којих

је насеље било постављено ту први пут), поново градили грађевине преко рушевина првог насеља. У зависности од размере уништења, могло је бити дугих периода током којих би насеље било напуштено. У том случају би киша, ношена претежно западним ветром, спирала остатке кућних зидова и кровова са тог места, док би наставак ерозије успорио долазак другог скупа породица и поновно грађење утврђења и насеља.

Пошто су узастопне окупације следиле једна другу, тел би се постепено развијао. Свака окупација би била обележена својим сопственим слојем, као што торта има слојеве. Са сваким новим насељем горња површина би се лагано смањивала, а град би био изграђен на вишем нивоу од земље. Временом би тел достигао значајну висину. На пример, тел Бет-Шана је висок око двадесет метара.

Број слојева варира од једног тела до другог. Површина тела варира од 2,5 јутра до 13 јутара.¹³⁹ Тел Хазор¹⁴⁰, северно од Галилеје има површину од 100 јутара.

Сваки слој садржи не само зидане грађевине, него и грнчарију разних врста. Обиље грнчарије у блискоисточним теловима омогућило је археолозима да датирају сваки слој, прецизније него употребом методе угљеника-14. Често су налажене амајлије. Стела (плочица) покривена хијероглифима, или запечаћени цилиндар, или плоче са клинастим писмом – представљају драгоцене налазе.

У почетку су археолози радили методом откопавања “наниже”. Почињали су са највишим слојем, рашчишћавајући растресите рушевине док се не појаве зидови, собе и рукотворине. Када заврше са једним слојем, уклањали су зидове и прелазили на следећи слој. Ово откопавање наниже археолозима је познато као Рајснер-Фишера техника.

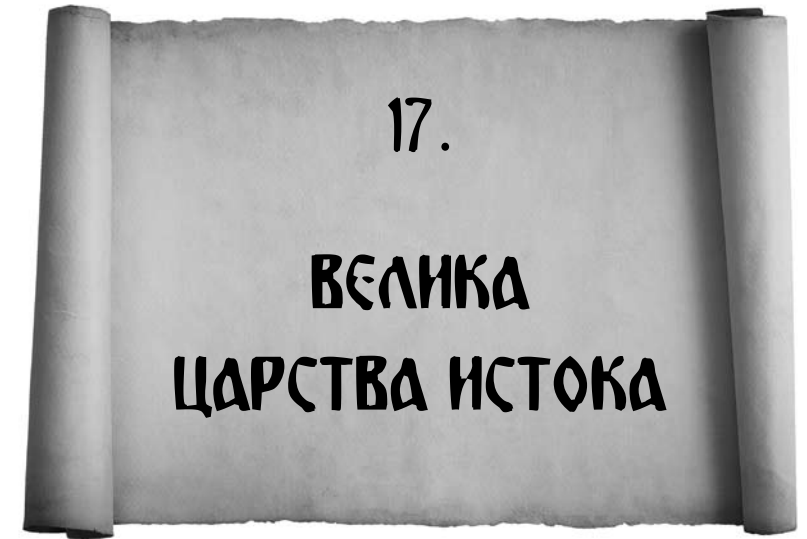
¹³⁹ Једно јутро је око 4050 квадратних метара - прим. прев.

¹⁴⁰ У нашем преводу Библије овај град се назива Асор - прим. прев.

Од 1952. до 1958. године, Кетлин Кењон (Kathleen Kenyon) је при ископавању Јерихона применила рововски метод сер Мортимера Вилера (Mortimer Wheeler). Резултати су били тако добри да је копање ровова постало стандардна пракса (сада позната као Вилер-Кењонова техника, која допуњује али не замењује Рајснер-Фишерову технику). Пре самих ископавања пробија се ров кроз *све* слојеве узвишења. Пажљиво испитивање путем ровова помаже да се добије тачна представа о слојевима пре почетка ископавања у тој области, након чега се копају додатни ровови под правим углом у односу на зидове који се рашчишћавају. Када се заврши ископавање, материјал се припрема за објављивање; све се прецизно записује, црта и фотографише.

Откриће природе телова и развој разних техника за тумачење њиховог садржаја обезбедили су огромну количину информација о градовима који се помињу у библијска времена. Вавилон, Ниневија, Суза, Ур, Јерихон, Мегидо (тј. Мегидон, у преводу Ђуре Даничића - прим. уред.), Самарија и Хазор су само неки од библијских градова који су, након векова ћутања, изнели своје тајне бројним археолозима, а преко њих и свима нама.

Врата древног света су откључана. Можемо да завиримо унатраг кроз векове – да гледамо војске Цезара, Александра, Кира и Сенахирима. У даљини можемо видети патријархе и фараоне, пророке и царе. Док пратимо како археолошки ашови откопавају нове доказе који потврђују ову књигу увек изнова, доживљавамо усхићење. И више од тога. Много више. Схватимо да је Библија много више од најдетаљније и најтачније књиге древне историје.

Од 1865. године, врата света Библије била су отворена.

Древни језици су дешифровани. Натписи су пренели своје тајне.

Када је схваћено – у то исто време – да се тел састоји од слојева пуних трагова из прошлости, велико доба библијске археологије могло је да отпочне.

У Британији, Француској, Немачкој и Сједињеним Државама стварани су фондови за финансирање археолошких експедиција. Ускоро су археолошки налази постали сензационалне вести са насловних страна новина.

Имена египатских фараона, мртвих три и по миленијума, постала су опште позната. Дискусија је почела: Који фараон је поробио Израелце? Ко је био фараон у време изласка Јевреја из ропства? *Када* се излазак догодио?

Изрезбарене слике асирских тирана, који се помињу у Библији, пронађене су на зидовима њихових палата, са сликама њихових војника и њихових ратних заробљеника.

Велики цареви Персије почели су да говоре преко својих списа.

Када су телови Палестине и Ирака били ископани, пронађени су докази који потврђују библијске записе и додају им неке нове детаље.

Историјске књиге Старог завета су оживеле!

Сер Хенри Лајард (Henry Layard), Хормуз Расам (Hormuz Rassam) и Пол Емил Бота (Paul Emile Botta) открили су давно заборављене градове Ниневију и Вавилон.

ВАВИЛОН: ЗЛАТНИ ГРАД

Вековима је Вавилон био главна метропола Месопотамије – земље између река Тигра и Еуфрата, где се данас налази држава Ирак. Вавилон је цвetaо скоро 2000 година док га није освојио Александар Велики 331. године п.н.е. Славни цареви, као што су Хамураби и Навуходоносор, владали су у данима његове славе. Грци га памте као земљу која има два од седам светских чуда древног света.

На врхунцу вавилонског сјаја јеврејски пророк Исаија је писао: “Вавилон, украс међу царствима, и дика слави халдејској, биће као Содом и Гомор кад их је Бог затро.” (Исаија 13:19).

Клаудиус Рич (Claudius Rich) – који је разумео арапски, сиријски, хебрејски и персијски – постао је 1807. године представник Источноиндијске компаније у Багдаду. Први пут је посетио Вавилон 1811. године. Поставио је људе да ископавају плоче са натписима, запечаћене посуде и украшене зидове. Његов извештај и скице, објављени као *Мемоари рушевина Вавилона*, описују Вавилон по речима Исаијиног пророчанства. “Неће тамо Арапин разапети свој шатор, нити ће тамо пастир одмарати своја стада. Него ће пустињска створења лежати тамо, шакали ће пунити његове куће...” (Исаија 13:20, 21).

Мада је то место било права пустиња, настављало је да опчињава стручњаке због његовог значаја у старозаветној

историји и новозаветној симболици. Главна ископавања започета су 1899. године. Археолог Роберт Колдевеј (Robert Koldewey) добио је значајна средства од царске Немачке. Откривени су градски зидови, храмови, палате и куће. Мноштво грнчарије и велика количина стена изрезбарених клинастим натписима однети су на истраживање. Скоро све је било из периода од 626. до 539. године п.н.е. из периода владавине Навуходоносора. Извештаји су открили записе о Навуходоносовим победоносним походима против Асираца и Египћана, и записе о *анексији Јудеје*. Вавилонски натписи су се слагали са библијским извештајем.

Након открића у Вавилону било је могуће сазнати нешто више о слави и величанственој лепоти овог града са његовим висећим вртovima. Фасцинантне рукотворине које су овде пронађене изложене су у Британском музеју и Државном музеју у Берлину.

Грчки историчар Херодот рекао је да је цар Вавилона златом обложио зидове свог великог храма, и да је поставио велики златом обложен одар и престо за свог бога. Тамо су се налазила два златна кипа Мардука; један кип је представљао Мардука у седећем, а други кип у усправном положају. Око двадесет тона злата је искоришћено за храм и његову опрему. “*Ти си она глава златна*”, рекао је Данило Навуходоноору када му је објашњавао значење лика из његове визије (Данило 2:38).

Велики друм делио је Вавилон на пола. На каменим плочама и циглама био је изгравиран запис: “Ја сам Навуходоносор, цар Вавилона, син Набополасара, цара Вавилона.” Навуходоносор је желео да људи који су тада живели, али и будуће генерације, знају чијом славом и силом је овај величанствени град сазидан. Његово дивљење самоме себи записано је у Библији: “*Није ли то Вавилон велики што га ја сазидах јаком силом својом да је столица царска мом величанству?*” (Данило 4:30).

Његово постигнуће је било велико, али из историјске перспективе његово хвалисање звучи празно. Његов град је хиљадама година остао у рушевинама. И не само то, критичари Библије су се смејали причи о Навуходоносору и његовом унуку Валтазару као митским личностима.

Све док их Колдевејева открића нису натерала да ућуте.

ДУГ ПУТ ДО НИНЕВИЈЕ

Клаудиус Рич није имао тешкоћа у идентификовању Вавилона. Узвишење у рушевинама у Доњој Месопотамији још увек се звало Тел Бабил.

Али, шта је са Ниневијом, престоницом моћног Асирског царства? Ниневија, чију моћ је требало оборити да би се утврдило пут за Вавилон.

Изгледало је да је информација о положају Ниневије била потпуно изгубљена. Неко је 1836. године објавио Ричове извештаје. Изгледало је да је близу Мосула пронашао локалитет назван Тел Неби Јунус, “Узвишење пророка Јоне”. Због Јонине повезаности са Ниневијом, неки су, пре археолошких истраживања, пожурили са закључком да су два узвишења, Тел Неби Јунус и Кујунџик, на реци Тигру наспрам модерног Мосула – обележавала положај древне асирске престонице.

Пол Емил Бота је са финансијском подршком француске владе започео ископавања 1842. године. Међутим, пре него што је дешифровано клинасто писмо, радио је у мраку, неспособан да процени значај својих открића.

Док је Ботина војска копача радила, један човек из села Корсабад, који је повремено пролазио поред њих, почео је да се интересује. Ако су натписи и кипови оно што они траже, рекао им је, било би добро да посете Корсабад. Његово родно село било је саграђено на врху брежуљка (на телу) и мештани тамо стално наилазе на исписане плоче од кречњака.

Бота је послао пар својих искуснијих људи да провере ствар. У Корсабаду су за само неколико минута од свог доласка ископали извештај број великих и прелепо исклесаних камених плоча. У року од месец дана, Бота је преселио целу своју групу на нови тел.

Рад у Корсабаду започео је 1843. године. У току две године Ботина открића су пунила новинске наслове. Ископана је огромна палата асирског цара. *Ког асирског цара*, они нису знали, јер нису могли да читају клинасте натписе. Али Бота је био сигуран да је то била Ниневија. И то је саопштио јавности. Прилично дуго су му веровали. Који други град је могао да има тако огромне барелефе који представљају ликове лавова и бикова са великим крилима и људским главама – као и обиље натписа, уметничких предмета и оружја?

Тек када је сер Хенри Ролинсон потпуно дешифровао бехистунски натпис, било је могуће са сигурношћу рећи да је Бота погрешно.

Ипак, Бота је сакупио огромну колекцију натписа. Ролинсон и његови студенти били су у могућности да дознају шта је то Бота пронашао.

Град испод Корсабада и палата која се у њему налазила, ускоро су идентификовани. Била је то палата Саргона II, Сенахиримовог оца. Саргон је био освајач Самарије, престонице Северног царства Израела. Он је оставио детаљан опис овог свог освајања у клинастом писму: “Ја сам опсео и освојио Самарију и одвео као плен 27.290 његових становника.” Оно што Саргон *није* објаснио било је да је поход водио под окриљем Салманасара V (или Шалманасара) у време три похода против Самарије (Видети 2. књигу о царевима 18. поглавље). Зато, у *својим* летописима, Салманасар такође тврди да је освојио Самарију!

Откриће свега овога оставља “без текста” оне који су скептични према Библији. До ових открића, имена Саргона

и Салманасара – као и имена Навуходоносора и Валтазара – нису се помињала у изворима ван Библије. “Митске личности”, говорили су скептици. Бота није пронашао Ниневију, али је “пронашао” Саргона и Саргонову палату, заједно са детаљним записом освајања који поткрепљује библијски извештај. А ускоро је пронашао и доказе о постојању Салманасара!

Из Ботиних налаза, Ролинсон је извукао прве везе према царевима Израела. На Израел се упућује као на “Омријеву земљу”.¹⁴¹ Омрије или Амрије, био је оснивач јаке династије која је укључивала и Ахава, и био је северни цар одговоран за премештање престонице у Самарију.

Корсабад је био сазидан на правој ризници археолошких налаза из које још може да се црпи. Саргонова палата са крилатим биковима сада је потпуно ископана. На њеним зидовима су рељефи битака и призори помпе и сјаја, заједно са опсежном листом царева Асирије (која је веома битна за археологе).

Тражећи Ниневију, библијски археолози су успут дошли до неких других драгоцених открића. Међутим, где је Ниневија?

Хенри Лајард је, тражећи Ниневију, открио град Нимруд (град који је сазидао Нимрод¹⁴²), који је у Библији познат као Халах (1. Мојсијева 10:11). Опет су записи на клинастом писму показали да то није Ниневија. Лајард ипак није радио узалуд. У вековним рушевинама открио је гигантски споменик, и упркос противљењу турских власти отпремио га у Британски музеј. Тамо сада пребива у сјају: велики крилати лав са људском главом; још један показатељ сјаја царства коме је Ниневија била престоница.

То је било само једно од узбудљивих открића у Нимруду.

Лајард је открио Црни обелиск Салманасара III (сада је у Британском музеју) – пет одељака рељефа и натписа

¹⁴¹ Код нас је преведен као Амрије - прим. прев.

¹⁴² У нашем преводу је његово име преведено као Неврод - прим. прев.

*Саргонов крилати бик. Висина му је око 4,2 т,
а тежина око 16 тона. Изложен је у музеју Лувр у Паризу.
Ископао га је Пол Емил Бота 1843-1844. године*

исклесаних у тврдом црном камену. Уз Ролинсонову помоћ пронађена је веза са још једним јеврејским царем: “Јеху, син Омријев”. Оближњи рељеф осликава Јехуа, међу другим потчињеним царевима, како плаћа данак једном асирском званичнику.

Лајардови копачи наставили су ископавање Нимруда и открили рушевине палата, велике стамбене куће и административне зграде овог напредног града. Крилате животиње, карактеристичне за асирске скулптуре, испуњавале су зидове. Након Лајардових радова, откривени су споменици великим асирским царевима, заједно са великим бројем

изрезбарених украсних плоча од слоноваче. Ова слоновача је побудила велико занимање. У једном библијском извештају помиње се Ахавова палата која је била “обложена слоновачом” (1. О царевима 22:39). Археолози су претпоставили да је слоновача пронађена у палати Нимруда могла бити део плена донетог из Самарије после њеног пада. Током ископавања госпође Кетлин Кењон, у Самарији су пронађени предмети од слоноваче идентични онима који су откривени годинама раније у Нимруд у Ираку.

Године 1989. у Нимруд у је пронађено још блага, укључујући огромно богатство драгуља и гроб кћерке краља Саргона II.

АЛИ ГДЕ ЈЕ БИЛА НИНЕВИЈА? ЗАШТО ЈЕ БИЛО ТАКО ТЕШКО ПРОНАЋИ ДОКАЗЕ О ЊЕНОМ ПОСТОЈАЊУ?

Дешифровање клинастог писма омогућило је стручњацима да уцртају локацију Ниневије. Она лежи насупрот данашњег Мосула. Бота је начинио погрешну процену када је дозволио да буде намамљен од двоструког узвишења Кујунџика и Неби Јунуса ка ризници у Корсабаду. Под овим двоструким узвишењем налазили су се остаци палата и храмова Ниневије.

Испод узвишења Кујунџика откривена је Асурбанипалова библиотека. Десетине хиљада докумената писаних клинастим писмом, неки историјски а неки књижевни, пружили су увид у моћ и раскош ове цивилизације.

Коначно је Ниневија била откривена. Каквог ли открића! Широм цивилизованог света новине су 1854. године донеле причу да је Расам у Ниневији пронашао запис древне вавилонске легенде о Стварању – запис Епа о Гилгамешу – који веома подсећа на библијски извештај из 1. књиге Мојсије. Ниневија се поново нашла у новинским насловима 1871. године, када је Џорџ Смит (George Smith), новинар запослен у *Дејли телеграфу*, објавио још један запис Епа о Гилгамешу

који описује Потоп, такође паралелан причи из 1. књиге Мојсије.

На плочама Асурбанипалове библиотеке у Ниневији пронађена су имена више библијских личности, укључујући Ахава, Језекију, Сенахирима, Саргона и многих других.

Међу открићима је био и један опис древне Ниневије: четвороугаона, површине 150 x 90 стадија¹⁴³ (тј. око 27 x 16 км) са обимом од укупно 480 стадија или око 90 километара! Зато ископавања још нису завршена! Међу зидинама утврђења отривен је један зид дугачак око 13 километара. Јасно је да се Ниневија пружала много даље од узвишења Кујунџика и Неби Јунуса. Две капије су ископане и делимично рестауриране. Ископана је царска палата.

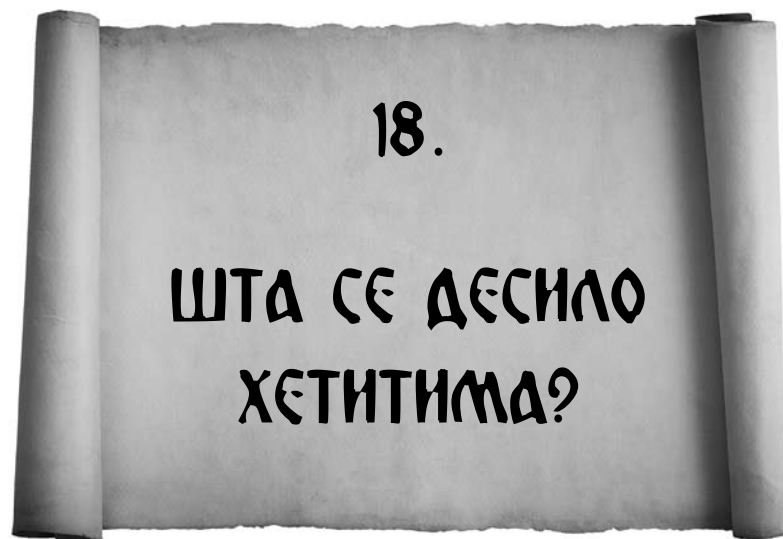
Библијски запис указује да је, на врхунцу своје моћи, Ниневија имала око 120.000 становника (Јона 4:11). Правећи упоређење између површине коју је заузимала древна Ниневија са оном коју покрива модерни Мосул, који има 100.000 становника, налазимо да библијске бројке изгледају сасвим реално.

Ниневија је пала пред здруженим снагама Миђана и Вавилоњана 612. године п.н.е. Утврђења су порушена, а палате и храмови разорени. Велики део становништва је побијен без милости.

Потпуно уништење Ниневије је предсказано у библијском пророчанству (Наум 3:1-3, 5-7, 19.).

Двеста година после пада Ниневије, грчки историчар и војсковођа Ксенофон, са војском од 10.000 људи, марширао је дуж реке Тигар после битке код Кунаксе. Угледао је разбацане рушевине Ниневије и запитао за име овог великог старог града. Људи који су живели у близини тог места рекли су да је име тог града потпуно заборављено.

¹⁴³ Један стадиј или стадион је износио нешто мање од 185 метара. У нашем преводу Библије назива се “потркалиште”. - прим. прев.

Самарију су опсадали Сиријци. Хорде из Дамаска биле су решене да освоје престоницу Северног израелског царства. Очекивао се масовни покољ.

А онда су се, преко ноћи, сиријским логором прошириле гласине. Цар Израела, говорило се, начинио је савез са царем Хетита. То је узроковало такав страх код сиријских војника да су побегли, а опсада је тако добила неочекиван крај (2. О царевима 7).

Ово је само један од догађаја из Старог завета у којима се спомињу Хетити. Из контекста је јасно да су Хетити представљали једну од великих сила током многих векова. Појединим хетитским породицама било је дозвољено да живе у миру у Израелском царству а неки хетитски заповедници су имали угледне позиције блиске цару Израела.

У 18. и 19. веку Хетити су у великој мери збуњивали и хришћанске и јеврејске стручњаке. Иако се релативно често помиње у Старом завету, о том народу није било ни речи у другим историјским изворима. Ово су посебно истицали

стручњаци чија је намера била да дискредитују библијски извештај. “Хетити? Ко су били Хетити? Тај народ никада није постојао! Хетите никада нису поменули класични историчари. Дакле, Хетити нису постојали. И овај пример доказује да је Библија неистинита. Хетите је створила бујна машта писаца Библије.”

Међутим, и у овом случају, догматични критичари завршили су са забезекнутим изразом лица. Заправо, када би такве одважне изјаве начинили у било којој другој академској дисциплини, осим у критици Библије – и када би били тако убедљиво демантовани и посрамљени – било би много оставки на значајним положајима на универзитетима. Ипак, није забележено да се догодила иједна оставка када је, да цитирамо енглеског стручњака Арчибалда Сејса (А. Н. Sayce), “сасвим изненада посвуда почело да се наилази на доказе о постојању Хетита”!

Све је започело 1876. године. Маршрута између барке на Нилу, у којој је Сејс становао, и Оксфордског универзитета на којем је сваког пролећа држао серију предавања, пролазила је кроз Блиски исток. У Хами и Алепу у Сирији пронашао је сликовно писмо на каменним блоковима који су искоришћени за средњовековне грађевине. Пролазећи кроз Турску, пронашао је то исто писмо урезано у стене. Године 1876. утврдио је везу између ових писама, између Хетита из Старог завета и *Кети* који се помињу у египатским текстовима.

Кети су били једна од “великих сила” историје, а спомен о њима записан је на древном египатском камењу. Годинама су археолози покушавали да сазнају ко су Кети. Један кетски цар, на пример, начинио је уговор са фараоном Ремзесом II. Из садржаја уговора било је јасно да су фараон и кетски цар сматрани једнаким. Која је то нација била тако моћна попут Египта на врхунцу своје славе?

Од 1876. године, стручњаци знају одговор на то питање. Одговор је уско везан за оне чудне хијероглифске натписе у Сирији и Турској. А. Х. Сејс и В. Рајт (W. Wright) одредили су старост хетитских натписа на векове између 1600. и 700. године п.н.е. Међутим, све до 1947. године и открића Босерта (Bossert), хетитски хијероглифи нису потпуно схваћени. Босерт је нашао двојезичне натписе – и од тада је историја Хетита постала доступна истраживачима!

Међутим, давно пре 1947. године схваћено је да су Хетити били значајна сила. Између 1906. и 1912. године хетитску престоницу Хатушаш (сада Богазкале) ископао је Хуго Винклер (Hugo Winckler). Налази се око 160 километара ваздушном линијом источно од Анкаре у Турској. Велики део остатака овог хетитског града био је изнад земље, а локално становништво је годинама страним посетиоцима продавало глинене плоче као сувенире.

У току својих ископавања, Винклер је наишао на архиву хетитске царске породице. Плоче су биле написане хетитским клинастим писмом, које су Хетити користили поред хијероглифског писма. Због своје сличности са вавилонским клинастим писмом, хетитско клинасто писмо је дешифровао чешки стручњак Хрозни већ 1915. године. Десет хиљада плочица са хетитским клинастим писмом пронађено је у царској архиви у Хатушашу. Оне који су већ знали за уговор са Ремзесом II, фасцинирало је откриће хетитског примерка тог истог уговора!

Са плочица царске архиве појавила се хронологија блискоисточне историје и открила улога коју су Хетити имали у њој у периоду од 1400. до 1200. године п.н.е. Поред тога, пронађен је комплетан запис о хетитским царевима из тог периода. Било је јасно да су Хетити били цивилизован народ и да су њихови писари били способни да пишу на седам различитих језика (варијанти клинастог писма).

Ископавање хетитске престонице Хатушаш завршено је током педесетих година двадесетог века. Површина града је била око 120 хектара. Био је то добро изграђен град од камена и опеке, са скоро несавладивом одбраном. На његовој источној страни била је висока стена која је служила као утврђење. Унутар града откривени су остаци пет храмова. У царској архиви су пронађени и дешифровани детаљни описи хетитског ритуала обожавања, замршене и дугачке религијске службе.

Ови детаљи њиховог система обожавања веома су интересантни. Критичари су раније тврдили да су јеврејски закони из Мојсијевих књига превише “сложени” да би могли да потичу из Мојсијевог времена. Плочице из Хатушаша, заједно са плочицама ископаним у другим хетитским градовима, откриле су пагански систем обожавања једнако комплексан као и израелски из времена Мојсија.

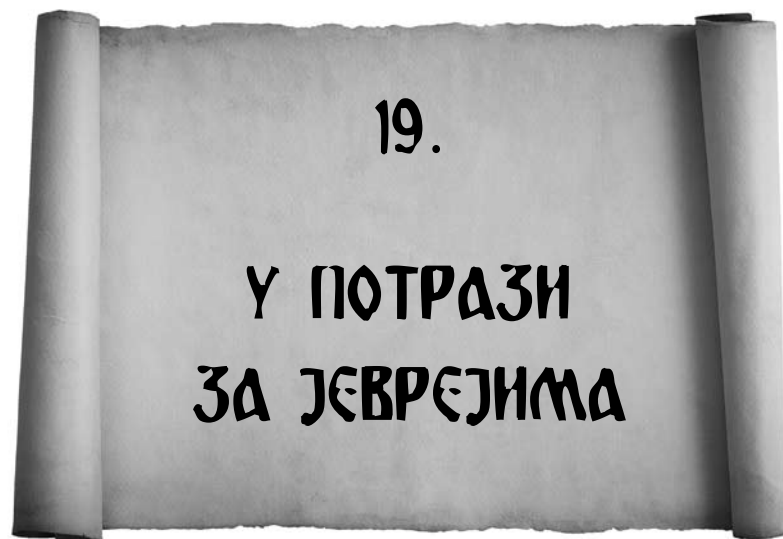
Симбол Хетита био је лав. Велики ликови лавова били су постављени са обе стране капије Хаташуша.

Хетитски градови су ископани и реконструисани, а такође и државе којима су они управљали у северној Сирији. Пронађени су и неки градови са којима је Соломун трговао (1. О царевима 10:29), као на пример Зенцирли и Каркемиш (или Харкемиш).

Утврђено је да је успон Хетита до велике силе почео 1750. године п.н.е., и да је, упркос значајном културном утицају и после тог времена, моћ хетитског царства нагло престала око 1200. године п.н.е.

Енциклопедија Британика је 1860. године Хетитима посветила само осам редова. У издању из 1947. године преко десет страна, са по две колоне, посвећено је хетитској историји, култури и религији.

Очигледно је да Хетити нису били једна од библијских “историјских грешака”.

СТВАРАЊЕ И ПОТОП

Откриће епова о Гилгамешу скренуло је пажњу библијских стручњака на почетна поглавља 1. књиге Мојсијеве. *Еп о Стварању* (откривен 1854. године) и *Еп о Потопу* (откривен 1871. године) врло су блиски библијским извештајима.

Уследила је потрага за другим извештајима на клинастом писму о Стварању и Потопу. Године 1915. пронађен је најстарији од свих епова о Стварању – стела са шест колона, позната као Сумерски еп, датирана на око 2350. годину п.н.е. Сумерски еп изненађујуће верно одражава опис из 1. књиге Мојсијеве.

Откривени су и вавилонски извештаји о Потопу, који чак садрже имена царева и династија које су владале *пре* Потопа!

УР ХАЛДЕЈСКИ

Сер Леонард Вули (Leonard Woolley) предузео је ископавање халдејског града Ура и открио неке врло вредне чињенице. То је онај град близу Залива који су напустили

Аврам и његова породица.

Они критичари Библије који нису потиснули Аврама у земљу легенди, спустили су га на ниво неписменог шеика који је напустио примитивно насеље да празноверно лута кроз пустињу.

Када су током двадесетих година 20. века схваћени Вулијеви проналасци, прилично велика група “виших критичара” морала је да одустане од својих убеђења. Вули је откопао густо насељен град који је био политички и културни центар пре

више од 4000 година. У њему су постојале импозантне грађевине – тако велике да се претпоставља да су за грађење поседовали неку врсту снажних кранова са системом полуга.

Ур је поседовао најимпресивнији *зигурат* или храмски торањ у месопотамској области. Чак и после четири миленијума у рушевинама, висок је преко 20 метара. Изграђен је од печене опеке. Скоро свака опека има на себи неки натпис. На тим натписима Вулијев тим је могао да прочита историју целе те области.

Име Аврам идентификовано је на уговорним плочицама које потичу из отприлике 2000. године п.н.е. Међу сведоцима

Фрагмент записа сумерске приче о Потопу

таквих уговора појављују се имена као што су Јаков, Тара, Сара, Мелха и Лаван.

У Уру је постојала добро уређена четврт за становање. Куће су обично имале два спрата, улична врата и задња врата која су водила у централно двориште ограђено кухињама, оставама и пространим гостинским собама. Ур се служио подземним канализационим системом који је био ефикаснији него код многих градова који данас постоје на тој територији (држава Ирак).

Ископани су остаци неколико школа. У њима су пронађене плочице са клинастим писмом. На основу тих плочица је закључено да је богатији сталеж у Уру (а Аврам је, због величине својих стада, вероватно био међу богатијима) имао развијено знање из математике, тригонометрије, астрономије и географије.

ДАТУМ ИЗЛАСКА ИЗ ЕГИПТА

Тумачење археолошких налаза у Египту у великој мери зависи од тога да ли излазак Јевреја из Египта датирамо на 15. или 13. век п.н.е. Сматра се да је тачно датирање – 15. век п.н.е. Разлози су и библијски и археолошки.

Кључна референтна тачка за библијску хронологију је 1. књига о царевима 6:1: *“Четири стотине и осамдесете године по изласку синова Израиљевих из земље мисирске, четврте године царовања Соломунова над Израиљем, месеца Зифа, а то је други месец, поче зидати дом Господу.”*

Није спорно да је Соломун почео да гради храм 967. године п.н.е. Одатле следи да датум изласка Јевреја из Египта мора бити око 1450. п.н.е. Узима се да је фараон који их је угуњтавао био Тутмос III. Сматра се да је у време изласка фараон био Аменхотеп II (1450-1425. п.н.е.). За период лутања Јевреја по пустињи узима се *приближно* 1450. до 1410. година п.н.е.

Ако бисмо излазак Јевреја из Египта сместили у 13. век п.н.е., под Ремзесом II, онда би време Мојсијевог наследника Исуса Навина било два века пре Мојсија, што је, свакако, немогуће. Датирање изласка на петнаести век п.н.е. се слаже са Божјим пророчанством које је дато Авраму, да ће Израелци служити 400 година док Божји план за њих да заузму Ханан не сазри (1. Мојсијева 15:13-16). Ако се схвати да се тај период пружа од Аврама, то се такође уклапа са 430 година споменутих у 2. Мојсијевој 12:40.

Гледиште “каснијег датума” (13. век п.н.е.) било је опште прихваћено средином деветнаестог века. Од деведесетих година деветнаестог века “ранији датум” (15. век п.н.е.) је добијао подршку. Стручњаци, као што су Макс Милер (1897. године), Џејмс Брестид (1897. године), Х. Р. Р. Хол и А. Х. Гардинер (1913. године), Е. Пит (1922. године), К. А. Ф. Најт (1922. године), Џ. В. Џек (1925. године), Ј. Гарстанг (1931. године), Т. Х. Робинсон (1932. године), А. С. Јахуд (1933. године), В. Џ. Фитиан-Адамс (1934. године), Е. О. Џејмс (1935. године), В. А. Ф. Блант (1936. године), А. Бредфорд (1936. године), С. Л. Крејгер (1936. године) и Зигфрид Хорн (1953. и 1978. године), били су уверени да библијско датирање, заједно са открићем израелске стеле и доказа са плочица из Тел ел Амарне – чине каснији датум неодрживим.

Међутим, неки савремени египтолози подупиру гледиште каснијег датума, зато што не постоје археолошки докази за излазак Јевреја из Египта. Зато је постало помодно сумњати да се излазак заиста догодио. Да ли постоје археолошки докази за излазак ако прихватимо гледиште раног датума?

Верујемо да постоји не само доказ за ранији датум изласка, него и за Јосифо присуство у египатској историји.

Јосиф је био продан у робље и одведен у Египат око 1847. године п.н.е. Ово се догодило у Дотану, где је Јосиф бачен у јаму, тј. резервоар. Ископан је тел који је идентификован као

Дотан¹⁴⁴, и у њему се налазио дубоки резервоар у подножју косине.

Мадијански трговци су Јосифа продали Петефрију, што је слично многим записима о Кан'аму (хананским) робовима. Име Петефрије¹⁴⁵ је египатског порекла. Примерци “шарене хаљине” до чланака су пронађени на сликама семитских посетилаца Египту. И “печатни прстен”, и “хаљина од танког платна” и “златна верижица око Јосифовог врата” на које Библија указује, у складу су са египатским обичајима.

Библијски запис тврди да је Јосиф прорекао фараону да ће бити “седам плодних година” и “седам година глади”, и да га је фараон поставио на место *везира*, да би руководио припремом за те догађаје. Ово се вероватно догодило на почетку дванаесте династије, можда у време фараона Сесостриса I. Сесострис је био фараон који је саградио први велики обелиск назван Онски стуб. Библија говори да се Јосиф оженио кћерком онског свештеника.

Значајна служба на коју је Сесострис поставио Јосифа и опрема за ту службу су често помињани у натписима. Ипак, постојала је сумња у могућност да обичан ханански роб добије тако високе почасте у Египту. Међутим, археолози су пронашли неке запрепашћујуће паралеле. Нери-Ра, Хананац, постао је фараонов штитоноша. Бен-Мат-Ана, такође Хананац, уздигао се до високе службе тумача. Јанкаму, Семит, постао је заменик Аменхотепа III и надзорник над житницама делте Нила.

Библија каже да је Сесострис издао наређење да свако “*савије колена*” пред Јосифом. Овај детаљ је збуњивао стручњаке извесно време. Обично се народ није клањао *везиру*. Али археолози су открили доказ да је постојао такав везир у време

¹⁴⁴ У опису овог догађаја у Даничићевом преводу, ово место је названо Дотаим (1. Мојсијева 37:17) - прим. прев.

¹⁴⁵ У оригиналу Потифар - прим. прев.

Сесостриса I. Његово име, према том запису, било је Минту-хо-тип. У раном периоду дванаесте династије ископан је канал, и данас познат као Бар Јусуф (Јосифов канал), који је вероватно настао за време припреме за године глади.

Аманијева гробница датира из времена владавине Сесостриса I. На зидовима ове гробнице је запис у хијероглифима о томе како је Амани помогао у припреми за надолazeћу глад и како је, dobrим управљањем, Египат успешно преживео глад.

Фараон с почетка осамнаесте династије, можда Тутмос I, био је “*нов цар у Мисиру, који није знао за Јосифа*” (2. Мојсијева 1:8). Он је код Египћана подстицао дух националне свести. Ово није био први такав покрет због ког су странци поднели главни удар квазинационалистичког духа. Већ раније – 1576. године п.н.е. – Хикси, азијски народ, истеран је из Египта.

Подозрење и мржња према Израелцима, који су почели у време Тутмоса I, наставили су се током кратког периода владавине његовог наследника, Тутмоса II, четвртог владара из осамнаесте династије.

Прерана смрт Тутмоса II учинила је да његова удовица Хатшепсут постане стварни владар. Од 1504. до 1482. године п.н.е. она је владала јаком, али смиреном руком. Изградила је грандиозни храм-мртвачницу у Деир ел-Бахри западно од Тебе, који многи још увек сматрају најлепшим од свих египатских храмова.

Карактер Хатшепсут у Библији је приказан исто као и у другим историјским изворима. И хронологија и историјске околности указују да је она била Мојсијева помајка. Записи говоре да је она мрзела Тутмоса III, свог нећака, који јој се наметнуо као сувладар (али кога је успешно држала у позадини током многих година).¹⁴⁶ Сасвим је могуће да је планирала

¹⁴⁶ Тутмос III је, заправо, био син њеног мужа са једном од његових иноча, а уједно и њен нећак, јер је она свом мужу била полусестра - прим. прев.

да Мојсије буде њен наследник. Јосиф Флавије повезује ову принцезу из Куће Тутмоса са “принцем” која је пронашла Мојсија “у *трци*” (2. Мојсијева 2:5 и даље).

Беби је дала име уобичајено за њену породицу. Пошто га је нашла у реци могуће је да га је назвала по божанству реке, Хапи; вероватно га је назвала Хапи-Моше: “Рођен од бога Хапија”. Касније је Мојсије одбацио име египатског бога, па његово име једноставно значи: “Рођен од”.

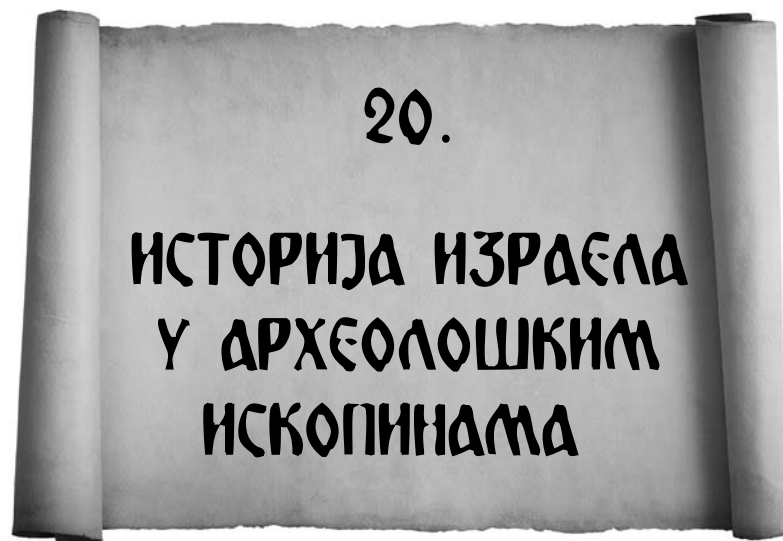
На почетку владавине, Хатшепсут је објавила своју намеру да влада као мушкарац. Могуће је да је због тога на много места приказана у мушкој одећи. Поред много храмова и обелиска (који су опстали до наших дана), она је подигла Циновски обелиск у Карнаку, висок око 30 метара.

Какви год да су били планови које је Хатшепсут имала са Мојсијем, он је тајанствено нестао са сцене. Вероватно је њена енергична владавина будила завист Тутмоса III, њеног сувладара потиснутог у други план. У сваком случају, чим је умрла, он је започео политику брисања споменика које је подигла.

Хатшепсутина смрт била је увод у последњу, најгору фазу утњетавања Израелаца. Тутмос III је самостално владао 33 године, од 1482. до 1450. п.н.е. Имао је репутацију немилосрдног тиранина; водио је успешне походе на Палестину и Сирију. Најзначајнији историјски споменик Тутмоса III је његов чувени натпис на стубу храма у Карнаку. Овде се налази најраније спомињање Ханана у сачуваним египатским царским записима. Ту се описују освајања Тутмоса III, и имена (која се помињу у Библији) као што су Кадис, Мегидо, Дотан, Дамаск, Асор, Кармил, Јопа, Гат и Ветиљ. Међу именима записаним на том споменику су два која су нам посебно занимљива: Јосеф-Ел и Јакоб-Ер. Стручњаци нису сигурни да ли се ова имена односе на Јосифа и Јакова из Библије, али је, ипак, значајно да су ова имена постојала у овом временском периоду.

Наследник Тутмоса III, Аменхотеп II (1450-1425. п.н.е.) вероватно је био фараон у време изласка Јевреја из Египта. Био је познат по свирепости као и његов претходник.

Близу пирамиде Сесостриса II, сер Флиндерс Петри (Flinders Petrie) ископао је један град 1891. године. Розали Дејвид (Rosalie David) је 1986. године објавила књигу истичући нека Петријева открића; међу њима и то да је *цео град био настањен семитским робовима*. Следећи теорију “каснијег датума” изласка, Розали Дејвид није направила везу између ових ископина и Израелаца из Библије. Она је, међутим, поменула једно од Петријевих открића које има везе са библијским записом: испод подова многих кућа пронађени су мали сандуци у којима су били костури беба, које су у тренутку смрти имале највише неколико месеци. То може, а не мора бити повезано са политиком убијања мушке новорођенчади коју је спроводио фараон, а која је описана у 2. Мојсијевој 1:11-22. Још је занимљивија тврдња Розали Дејвид да је одлазак семитских робова био “изненадан”. Да су се робови могли једноставно спаковати и отићи је збуњујуће, осим ако не прихватите библијски извештај.

ОСВАЈАЊЕ ХАНАНА

У време изласка Јевреја из Египта, језгро Египатског царства изгледало је стабилније него икада. Његова периферија, међутим, почела је да показује знакове распадања, у време док је, препуна раскоши, напредовала владавина фараона Аменхотепа Величанственог. Писмо вавилонском цару Бурна-Буриашу, око 1380. године п.н.е., говори о нелојалности међу вазалним царевима Ханана у време владавине његовог оца (што укључује период од 1410. до 1400. године п.н.е.). Плочике из Тел ел Амарне описују бурне прилике око 1400. године.

Тел ел Амарна се налази у подручју Горњег Нила. Године 1887. неко ко је живео тамо претурао је по гомили рушевина и открио збирку исписаних глинених плочица. У месецима који су следили, стотине оваквих плочица уништили су неукли и похлепни “копачи”.

Стручњаци су стигли на време да спасу 300 плочица. После обимног истраживања, показало се да су ове плочице

биле записи из некадашње царске престонице Акнатона. Уствари, плочице су биле писма и извештаји који су слати египатском двору у периоду од 1380. до 1360. године п.н.е. Већину су написали владари хананских градова именованих у Библији – укључујући и владара Јерусалима – а упућене су фараонима.

Све ове плочице биле су исписане вавилонским клинастим писмом. Пошто су и Хананци и Египћани имали добро развијен сопствени језик и алфabet, показало се да су користили овај облик клинастог писма као дипломатски језик.

Писма су показала да је Ханан, провинција Египатског царства, био у стању крајњег метежа. Вазални цареви су слали очајничке позиве фараонима: била им је потребна помоћ! Опасни освајачи надирали су и са севера и са истока.

Освајачи са севера су били немирни Хетити. Међутим, са плочица из Тел ел Амарне може да се види да се са страхом очекивана инвазија Хетита на срце Ханана никада није остварила. Догађаји у другом делу њиховог северног царства одвратили су пажњу Хетита и њихове снаге су се повукле – остављајући Ханан широм отворен за Израелце који су нападали са истока.

Међу плочицама из Тел ел Амарне су писма Арад-Хиба, цара Јерусалима, који се жалио фараону на освајачко надирање народа Хабиру. На другом месту у запису из Тел ел Амарне пише: “Хабиру су сада заузели фараонова утврђења. Ни један једини управитељ није остао мом господару Цару: сви су погинули... Царева земља је изгубљена и сада припада народу Хабиру...”

Хабиру су идентификовани – то су били Јевреји. На то указују околности Хабиру инвазије: датум, географске локације, резултати итд.

Плочике из Тел ел Амарне осликавају догађаје из хананског угла посматрања, као што их и историчар библијских

књига (Књига Исуса Навина и Књига о судијама), осликава из јеврејског угла. Међутим, постоји једна потешкоћа повезана са плочицама из Тел ел Амарне. Готово је немогуће на основу контекста идентификовати имена исписана клинастим писмом. Стога разочарава, на први поглед, што се не може са сигурношћу утврдити да се у њима помиње име неке библијске личности. Такође је неспорно да плочице потичу из периода непосредно *након* почетног упада Исуса Навина у Ханан. Стога би оне у великој мери морале да говоре о биткама у којима су учествовали његови наследници.

ПАД ЈЕРИХОНА

Први ханански град који је освојила војска Исуса Навина био је Јерихон. Библијски извештај нам преноси да су пали јерихонски зидови и да је после тога град спаљен.

Јерихон представља један од најимпресивнијих телова у Палестини. Археолози су открили да су најуспешнији дани Јерихона били прошли давно пре него што су га опколиле израелске армије.

Тел Јерихона је два пута детаљно ископаван и проучаван.

Прво ископавање је предузео професор Џон Гарстанг (John Garstang) са својим тимом, између 1930. и 1936. године. Гарстангова открића су доспела на новинске насловне стране. Његови налази су уздрмали критичаре. На многим местима у телу је пронашао патрљке зидова, што је јасан доказ да се главни део зидина срушио. Док су се критичари смејали, Гарстанг и његов тим су наставили са радом. Откривена су два паралелна зида са простором од око четири и по метра међу њима. Грађевине су лежале преко врхова ова два зида. Велики пожар је захватио град и потпуно га уништио. Гарстанг је проценио да се пожар догодио око 1400. год. п.н.е. До овог датума је дошао открићем египатских скарабеја (тзв. “светих буба балегара”) у гробовима које је открио око

Јерихона. То се слаже са “раним датумом” изласка Јевреја из Египта и освајања Ханана.

Друго ископавање Јерихона предводила је др Кетлин Кењон, између 1952. и 1958. године. Веровала је, као и многи други, да су Гарстангова открића “превише добра да би била истинита”. Она је на Јерихону применила свој рововски систем ископавања и, после неколико година истраживања, почела да објављује своја открића.¹⁴⁷

Одмах су уредници у популарним листовима, који су “намирисали” добру причу, супротставили налазе Гарстанга и Кењонове. Писали су да је Кењонова датирала окрњене зидове на период *пре* освајања Израелаца и тврдила да је ерозија онемогућила проналажење остатака Јерихона из времена Исуса Навина.

Извесно је да је госпођа Кењон била много уздржанија него Гарстанг. Ипак, у својој књизи *Археологија у Светој земљи*¹⁴⁸, она признаје да је Јерихон уништен ватром, да је постојао распрострањен доказ за то – ватром опрљени остаци зидова на које је упућивао Гарстанг и чињеница да је уништење обухватило област од око 18 метара са 7 метара. Поред тога, пронашла је доказ о постојању подухвата делимичне обнове Јерихона који је предузет – ако прихватимо “рани датум” освајања Ханана – после уништења града. Упркос томе, потпуно је јасно да у најновијој ревизији своје књиге *Библија и савремена археологија*¹⁴⁹ др Кењон није повезала оно што је пронашла са библијским извештајем.

Госпођа Кењон је пронашла доказе о уништењу више градова у Палестини, које се догодило скоро истовремено.

¹⁴⁷ Kathleen Kenyon, *Archaeology in the Holy Land*, fourth edition, pp. vii-ix, 5, 14, 328, 331-332.

¹⁴⁸ Ibid, p. 181 et seq.

¹⁴⁹ Kathleen Kenyon, *The Bible and Recent Archaeology* (ревидирао и делимично прерадио P. R. S. Moody 1987.), p. 73.

Неки од тих градова међусобно су веома удаљени, као на пример Асор, који је на северу Галилеје, и Лахис, који је јужно од Јерусалима. Кењонова је претпоставила да су ове градове уништили азијски народ Хикси и Египћани, који су у два наврата покушали да поврате власт над Хананом. Међутим, сасвим је могуће да је тачан библијски извештај по коме су ове градове уништили Израелци који су заузимали Ханан.

Амерички археолог професор Брајант Вуд (Bryant Wood) саопштио је 1990. године нове и важне информације о разорењу Јерихона. Он је проучавао извештаје са ископавања госпође Кењон, који су објављени након њене смрти. Открио је да је она погрешно датирала грнчарију из Јерихона. Она је оценила да се ради о 1550. години п.н.е., пошто није пронашла инострану, осликану грнчарију. Није препознала данас боље познату локалну грнчарију које је било у обиљу у последњем уништеном слоју тела. Осим тога, професор Вуд је пронашао нешто од осликане грнчарије у Гарстанговим врећама са грнчаријом у Лувру, које је Кењонова пропустила. Вудова открића објављена су у *Библијском археолошком прегледу* за 1990. годину. Ту се налази из Јерихона слажу са библијским извештајем, чак боље него што је то ико раније уочавао. Све указује на то да је датум уништења Јерихона 1400. година п.н.е.

Професор Гарстанг је веровао да постоји значајан археолошки доказ који потврђује да су до 1360. године п.н.е. Ханан населили Израелци. Од тада до времена доласка Филистеја прошло је око 200 година. О том периоду није остало много трагова. Чак и Библија нам даје врло мало детаља о том времену.

Плочнице откривене у Бет-шану¹⁵⁰ 1923. године пружају доказ о нападу Хетита на Асор – град који је Исус Навин

¹⁵⁰ У Даничићевом преводу Библије то је Вет-сан - прим. прев.

означио као кључну стратешку тачку за контролу северних територија, а садржи и први египатски покушај репродуковања имена Хабиру.

ИЗРАЕЛСКА СТЕЛА

Израелску стелу открио је сер Флиндерс Петри (Flinders Petrie) 1896. године. Она сама открива време свог настанка: “трећа година Меренптаха” (1223. година п.н.е.).

Израелска стела садржи много значајних информација које потврђују библијски извештај. Поред тога, то је први “документ” ван Библије на којем се појављује име *Израел*.

Очигледно је да су до 13. века п.н.е. Израелци у потпуности населили Ханан и да су били познати околним народима као владари Ханана.

ФИЛИСТЕЈИ

Кењонова је писала: “Око 1200. године п.н.е. дошло је до катастрофалног прекида у цивилизацији целог источног Медитерана, који је довео до ‘мрачног века’, веома налик оном у Европи 1600 година касније, након пада Римског царства, а који је проузрокован сличним догађајима – упадима варварских група.”¹⁵¹

Варвари су дошли са мора и умало отели Обећану земљу од Израелаца. Верује се да су Филистеји дошли са Егејских острва преко Крита. Напали су Египат, Палестину и земљу Хетита. Иако нису успели да се пробију у Египат, успешно су се сместили у приобалном појасу Палестине.

Докази о Филистејском освајању ископани су у Аскалону, Ашдоду и Екрону.¹⁵²

¹⁵¹ Kathleen Kenyon, *Archaeology in the Holy Land*, fourth edition, p. 212.

¹⁵² У Даничићевом преводу име Ашдод је преведено као Азот, а Екрон као Акарон - прим. прев.

СТАРИ ЈЕРУСАЛИМ

Ископавања старог Јерусалима покренула је Палестинска истраживачка фондација 1865. године. Град Јерусалим се изворно налазио на брду Офелу¹⁵³, огранку који се спушта јужно од брда на ком се налази храм. Др Кењон је, међутим, тврдила да се део старозаветног Јерусалима налази испод данашњег Старог града. Она је предвидела да ће људи, копајући испод својих домова, ископати остатке из древне прошлости. Показало се да је то тачно.

Ипак, ископавање је усмерено нарочито на брдо Офел, које се граничи са стрмим косинама долине Кедрон на истоку и долине Тиропеон на западу. Ове стрме долине, заједно са извором Гион у близини, сматрају се првобитним насељем.

Радници Палестинске истраживачке фондације пронашли су трагове првобитног освајања које је датирано на 3000. годину п.н.е. Окружен зидовима, Офел је изгледа утврђен непосредно пре 2000. године п.н.е.

Између 1923. и 1925. године, ископан је део зида на источном врху Офела. Пре него што га је Давид освојио, име града је било Јевус. Јевусејски зидови и знаци пробоја након Давидовог напада на то место, могу се још увек видети. Још је занимљивије да је откривен систем тунела који је садржао и вертикални ров. То је Јевусејима омогућавало приступ води. Вертикални отвор омогућио је Јоаву и његовим људима да се узверу браниоцима иза леђа, а Давиду да узме град који су Јевусеји сматрали неосвојивим (1. Дневника 11:5,6). Овај отвор је познат као Вореново окно, по имену човека који га је открио.

Шездесетих година двадесетог века, Британска школа археологије покренула је наставак ископавања. Откривено је још зидова, неки су потицали из јевусејског периода, а други из Давидовог периода. Примећују се разлике између грубог

¹⁵³ Ђура Даничић преводи као Офил - прим. прев.

и ужурбаног зидања из Давидовог времена и много пажљивијег ређања камења из доба Соломуна.

На брду на којем се налазио храм – на брду Морији, како се звало у ранијој библијској историји – Соломун је саградио своју палату и огроман храм. У каснијем периоду, Ирод Велики је целу област покрио огромним платформама тј. заравнима, које су сада заузеле муслиманским светилиштима. Тако су онемогућена значајна ископавања, мада је неколико соба, штала и резервоара откривено испод поплочане области. Нема поузданих трагова палате и храма.

ПОДЕЉЕНА ЦАРСТВА

Након смрти Соломуна – око 970. године п.н.е. – дошло је до поделе царства. Северна племена побунила су се против раскоши и обиља Соломуновог Јерусалима и онда, иронично, начинила своје Северно царство, Израел, по узор на Соломунову владавину. У Јужном царству, Јудеји, укључујући Јерусалим у којем су се појавили раскош и неумереност, уследила је реакција. Јужно царство се вратило једноставности ранијег периода.

Соломун је био утврдио северни град Мегидо (1. књига о царевима 9:15). Трагови његове величине могу се видети на Тел Мегиду. Да бисмо открили знаке раскоши у периоду после Соломунове смрти, морамо их тражити искључиво северно од границе између Јудеје и Израела.

Први цареви на северу нису имали утврђене палате. Њихова прва престоница био је град Сихем (Наблус). Онда је престоница премештена у Тирсу¹⁵⁴ (у време Васе, трећег цара). Око 885. године п.н.е. Амрије је опсео Тирсу, заузео је и отео власт узурпатору Зимрију, па начинио планове да сагради нову престоницу на другом месту. Ископавања која је извршила *Ecole Biblique* ("Библијска школа") идентификовала су

¹⁵⁴ У Даничићевом преводу Терса - прим. прев.

Тел ел Фара као Тирсу. Доказа о Амријевом разарању и ту има у изобиљу.

Археолози запажају да је, након трагова из овог периода, могуће пронаћи само трагове јеврејске историје. Препознајемо позната библијска имена и места у независним записима које су написали савременици Илије, Амоса и Исаије. Записе на камену или глини саставили су владари, с намером да их оставе потомству или да прославе себе. Ови записи су извор многих значајних података.

Амрије, цар Израела од 886. до 874. год. п.н.е., био је први јеврејски цар чије се име појављује на античким споменицима. Његово име исклесано је на Мешином камену и записано клинастим писмом у асирским извештајима. То је знак да је свет почео да увиђа значај Јевреја. Амријева владавина је веома кратко описана у Библији (1. књига о царевима 16:23-28), али независни записи показују да утисак који је он оставио на своје савременике није нипошто био занемарљив.

Цар Амрије преместио је престоницу Израела из Тирсе у Самарију (1. књига о царевима 16:24). Кетлин Кењон на основу записа са грнчарије каже да “Самарија почиње тамо где се Тел ел Фара завршава”. Она је пронашла доказ да је Амрије преместио свој двор, али и све становнике, са њиховом целокупном имовином.

Заслуга за ископавање Самарије припада харвардској експедицији из 1909. године, под вођством Рајснера, и једној британској експедицији која је радила под вођством Крофута тридесетих година двадесетог века. Амрије је имао велике планове у вези са Самаријом. Ископане грађевине и пројекат престонице речито то показују. Град је имао добар стратешки положај, лежећи дуж главног пута север-југ, тако да је имао добру везу са Феникијом и био у положају да спречи било какав напад из Јудеје. Да би олакшао трговину, Амрије је ожењено свог сина Ахава Језавељом из Тира.

“Ископавања потврђују библијски извештај да је Амрије основао свој град на нетакнутом терену”, пише Кењонова, која је радила као асистент Крофуту. Самарија је основана као нови град којим је доминирала царска четврт. У томе је личила на Соломунов Јерусалим. Царска четврт изграђена је на “највишој висоравни”, изнад нивоа остатка града. Грађење града је наставио и завршио Ахав, који је наследио оца шест година након премештања у нову престоницу.

Асирска претња назирала се током владавине Амрија и Ахава. Запис клинастим писмом на Салманасаровом монолиту описује асирску победу у бици код Каркара, а такође је значајно да помиње Ахава, цара Израела, Амријевог сина. “Кућа од слоноваче” коју је саградио Ахав, помиње се у 1. књизи о царевима 22:39. Ископавања показују да је Ахав проширио палату коју је саградио његов отац и додао изузетно јак двоструки зид, који ју је потпуно окруживао, као и огромну царску ризницу са системом складишних одаја. Украсне зидне плоче од слоноваче ископане су 1933. године у Ахавовој палати у Самарији. Исте плоче од слоноваче су већ раније биле откривене у Саргоновој палати у Нимруд, а однете су тамо након пада Самарије у руке Асираца.

Амријева-Ахавова палата изграђена је у феничанском стилу. Његова жена је била Језавеља, па је Ахав вероватно унајмио феничанске мајсторе.

Моавски камен, откривен 1868. године, садржи царски запис на хебрејском језику. Висок преко једног метра, широк и дебео око шездесет центиметара, Моавски камен са својим натписом неизмерно је значајан. Он описује историјску ситуацију у којој Амрије тријумфује над Моавом “много дана” пре своје смрти, а Ахав наслеђује данак који је плаћао Моав (2. књига о царевима 3:4).

Одсечени од богослужења у храму у Јерусалиму, северни цареви поставили су верске центре на крајњем северу и југу

свог царства: у Дану и Ветиљу. Ископавања на Тел Дану показала су исти градитељски стил као и у Самарији. Ископана је правоугаона “висина” (светилиште на узвишењу), којој се прилазило степеницама. Много великих јавних зграда у Мегиду изграђено је за време Ахавове владавине. Међу њима је јужна палата. Из времена Ахавове владавине такође је и велико окно за воду у Мегиду, значајан објект који је град снабдевао водом. Чине га 35 метара дубок вертикални отвор и хоризонтални тунел дугачак 63 метра. Још упечатљивији водоводни систем у Асору такође припада времену Ахавове владавине. У Асору, као и у Мегиду и Самарији, царско-административна четврт, одвојена од стамбених четврти, саграђена је током Ахавове владавине.

Док је Ахав био заузет амбициозним грађевинским пројектима, Асирија је неумољиво напредовала ка Северном царству. Након доласка на власт Тиглат-Пилесера III¹⁵⁵ у Ниневији, напредовање Асирије било је незаустављиво. Многи пронађени натписи потврђују запис библијских књига О царевима и књига Дневника, као што то чине и археолошка открића Кетлин Кењон. Завршетак Слоја IV у Мегиду пружа доказе о разарању које је проузроковао асирски напад око 734. године п.н.е. Трагове разорног асирског напада проналазимо и у Слоју V. Госпођа Кетлин је написала: “На већини археолошких локација на том месту постоје докази о насилним догађајима из тог периода.”

ПАД ЈУЖНОГ ЦАРСТВА

Пад Северног царства оставио је јак утисак на Јерусалим. Уследила је Језекијина реформа и повећани утицај пророчких школа у дипломатским пословима. У једном периоду пророк Исаија је снажно утицао на политику свог цара. Он је јасно видео да све зависи од односа Асирије и Египта и да

¹⁵⁵ У Даничићевом преводу Теглат-Феласар - прим. прев.

је једина нада да Јудеја избегне разарање била да остане неутрална. Исаијин опис Саргоновог похода против Ашдода (Исаија 20:1) потврђен је и проширен натписом из Корсабада, а такође и Саргоновим ваљком откривеним у Асурбанипаловој библиотеци у Ниневији.

Сенахирим је 705. године п.н.е. започео пустошење Јудеје. Лахис је освојен и опљачкан; Библија то описује, а археологија потврђује. Јерусалим је био под опсадом, али је одолео. Језекија је одвратио Асирце плаћањем данка. Јудеја је добила на времену, али је, уствари, доспела у полувазални однос према Асирцима. Др Кењон пише: “На бројним налазиштима пронађени су археолошки трагови ових догађаја. Готово да не може бити сумње у подударање археолошких и историјских (библијских) доказа.”¹⁵⁶

Мада Јерусалим није пао Асирцима у руке, налазио се у великој неприлици. Језекија и његови зидари су се активирали и обновили градске зидове. Он и његови инжењери урадили су још неке важне послове. До тог времена град је зависио од извора ван зида и од камених резервоара за кишницу, али је онда Језекија “начинио језеро, и воду довео у град” (2. књига о царевима 20:20).

Језекијини инжењери изградили су 550 метара дугачак тунел, од извора ван зида града до Силоамског базена (извора унутар града). Било је то од виталног значаја за преживљавање опсаде. Овај подвиг се помиње неколико пута у 2. књизи о царевима и 2. Дневника.

Језекијин тунел био је познат током дугог периода, а 1808. године, док је др Конрад Шик (Conrad Schick) газио кроз водоводни тунел испод зидова старог Јерусалима, открио је Силоамски натпис. Тунел су изградиле две групе радника. Они су пробијали тунел са обе стране, а натпис бележи њихово узбуђење када су се сусрели испод средишта брда

¹⁵⁶ Ibid, p. 288.

Офел. У ископавању које је трајало од 1909. до 1911. године, цео тунел је рашчишћен.

Асирско царство је 621. године п.н.е. уступило превласт Вавилонском царству. Вавилон је освојио асирске територије, а у походима 598. и од 589. до 587. године п.н.е. вавилонски цар Навуходоносор је коначно освојио Јудеју. “Археологија потпуно подупиरे библијске записе о поразним последицама вавилонског похода. Велики број градова био је уништен и никада више насељен. Тел Беит Мирсим и Бет-Шемеш су типични примери.” Беершеба је још један.¹⁵⁷ Тачан датум пада ових градова у налету вавилонске војске може се одредити уз помоћ пронађене грнчарије.¹⁵⁸

Седекијина побуна против Навуходоносора водила је коначном разорењу Јерусалима 586. године п.н.е. (2. књига о царевима 24:17-25). Навуходоносор је исклесао записе (који су сачувани до нашег времена) који потврђују библијске извештаје. Ископавања Јерусалима предузета између 1961. и 1967. године открила су доказе о насилном уништавању.

ПОВРАТАК ИЗ ИЗГНАНСТВА

Вавилонско царство су 540. године п.н.е. освојили Персијанци, које је предводио Кир. Персијско царство је спроводило политику толеранције према националним културама и религијама. Доказ за то је пронађен на Кировом ваљку који потиче из 536. године п.н.е.

Један за другим, јеврејске вође водиле су у Јерусалим групе повратника. Зоровавељ је 520. године п.н.е. обновио храм (бледу копију величанствене Соломунове грађевине). Немија и његови зидари су 444. год. п.н.е. обновили зидове града. Неко ново царство није могло да израсте око делимично

¹⁵⁷ У Даничићевом преводу Бет-Шемеш је Вет-Семес, а Беершеба је Вирсавеја - прим. прев.

¹⁵⁸ Ibid, pp. 296, 299.

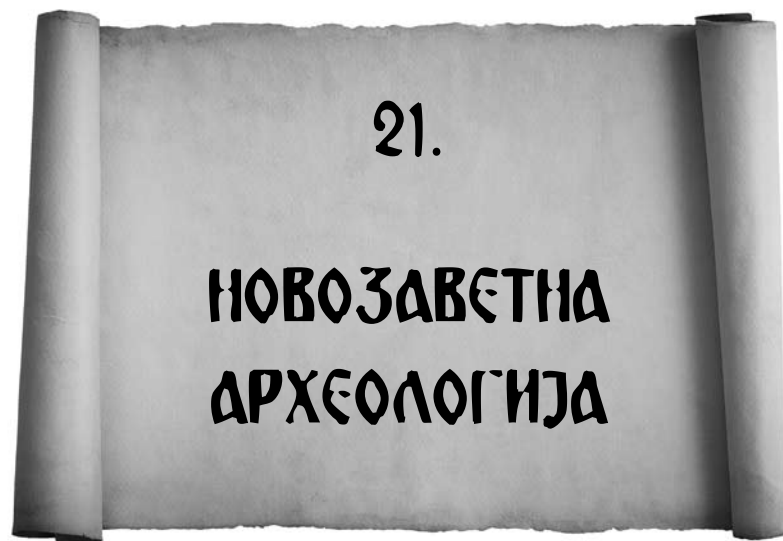
Киров ваљак. Висина му је око 22 см.

Потиче из древног Вавилона, данашњег југа Ирака, из 536. год. п.н.е. Изложен је у Британском музеју у Лондону

обновљеног Јерусалима. Многи Јевреји су остали у Вавилону и Персији, а они који су се вратили били су у непрекидној завади са околним народима, које је Немија звао “народима земаљским”. Изгнаници који су се вратили презирали су оне људе који су били мешане крви. Тако је почео тзв. самарјански раскол. Повод му је било то што је Немија отерао Манасију, унука првосвештеника Елијасива, који је био у мешовитом браку. Санавалат, намесник у Самарији, изградио је храм на Гаризиму да буде пандан храму у Јерусалиму.

Упркос брижљивом ископавању између 1961. и 1967. године, пронађено је мало остатака Зоровавељевог, другог храма, осим југоисточног угла платформе храма. Немијини зидови су, међутим, много боље сачувани. За зид на врху Офела, за који се сматрало да је из ранијег периода, утврђено је да потиче из периода Немијине обнове.

Од Зоровавељевог храма веома је мало тога сачувано до данас, јер је Ирод заравнио овај предео и саградио на њему много величанственије здање.

ИРОД: ВЕЛИКИ ГРАДИТЕЉ

“Роди се Исус у Витлејему јудејскоме, за време цара Ирода” (Матеј 2:1). А тај цар Ирод – чија параноидна владавина додаје застрашујућу претњу јеванђеоској причи – стекао је епитет “велики” због својих грађевинских подухвата.

“Ирод је један од најстраственијих градитеља антике.”¹⁵⁹

Знак препознавања Иродовог градитељства били су огромни дугуљасте камени блокови са глатким ивицама, засечени око централног испупченог дела.

Плиније Старији писао је да је Ирод Јерусалим учинио “најчувенијим од великих градова Истока”.

Ирод се 19. године п.н.е. одлучио на огроман подухват обнове јерусалимског храма. Због чињенице да није Јеврејин, имао је потребу да озакони своју власт у очима јеврејских вођа. Желео је да његов храм надмаши Соломунов.

Иродових десет хиљада радника добили су наређење да не дирају стару грађевину. Служба у храму није смела да се

прекида док се грађевина коју је замислио не подигне. Колико је год то било могуће, делови за најсветији део храма били су припремани ван градилишта, пре него што су, уз помоћ хиљаду кола, превезени на њихово место. Средишња грађевина следила је Соломунов образац: трем, средишња дворана и Светиња над светињама. Била је дуга 50 метара, са тремом исте ширине и висине, саграђена од белих каменних блокова украшених златом.

Да би остварио овај раскошан грађевински подухват – укључујући и дворишта у којима би се ходочасници могли скупљати – било је неопходно да створи огромну зараван на месту првог храма, са потпорним зидовима око ње.

Величина поплочане области на којој је саграђен Зоровавељев храм – а вероватно и Соломунов – била је удвостручена.

Према западу, зараван се пружала у Тиропоеонску долину.¹⁶⁰ Сер Чарлс Ворен (Charles Warren) је у периоду од 1867. до 1870. године ископавао потпорни зид, који је био уграђен у стеновито тле. Велики део тог зида још увек може да се види: то је Западни зид или Зид плача. Неки од блокова које је користио Ирод су око 5 метара дугачки и око 4 метра широки.

На другој страни Тиропоеонске долине било је западно узвишење на којем су саграђене многе раскошне куће. Едвард Робинсон (у периоду од 1848. до 1852. год.) пронашао је остатке два свода. Он верује да су они оно што је остало од великог вијадукта који је повезивао узвишење храма са западним узвишењем и тако прелазио преко долине.

Од 1968. године ископавања која је обављао познати археолог Бењамин Мазар (Benjamin Mazar) указују да су ти сводови били део великог степеништа које је водило у долину. Извесно постоји доказ да је постојало једно такво

¹⁵⁹ J. A. Thompson, *The Bible and Archaeology*, third edition, p. 290.

¹⁶⁰ Овај назив значи “Долина произвођача сира” - прим. прев.

степениште. Ипак, Јосиф Флавије (*Јудејски рат*, XV, ix 3) упућује на величанствену зараван коју је изградио Ирод на западном узвишењу и на вијадукт који премашује долину и спаја се са храмом. За Вилсонов лук се такође показало да је био један у низу засвођених улаза на путу од храма до западног узвишења.¹⁶¹

Источни потпорни зидови су се дизали око 140 метара над Кедронском долином. Кетлин Кењон указује да се, од југоисточног угла јерусалимских зидова, Иродова грађевина види у дужини од око 180 метара. Иродова зараван је “потпуно прекрила” Соломунову и Зоровавељеву. Остали су само ретки трагови Зоровавељевог храма.¹⁶²

Плативши свој “дуг” Богу, Ирод је наставио да плаћа свој дуг Цезару. Северно од прелепог храма саграђена је огромна, ружна али функционална тврђава. Због своје величине је доминирала над храмом. Ирод је ово утврђење назвао “Антонија”, по Марку Антонију.

Испод манастира Сионских сестара, од 1903. до 1904. године је ископано римско двориште. До скоро се веровало да је овај Литостратос био “Гавата” (Јован 19:13), двориште Преторијума. Касније, 1982. године, један стручњак је отишао још даље и рекао: “Овај плочник је... представљао Пилатову судску дворану из које је Исус одведен на крст”.¹⁶³ Археолози са Хебрејског универзитета су сматрали да је Литостратос “плочник форума (централног трга)”.¹⁶⁴

То, међутим, није уверило британске и америчке стручњаке, који су указивали на близину “калдрме” и двају резервоара за воду (потпуно ископаних и неоспорно у саставу Иродове тврђаве).

¹⁶¹ Ibid, pp. 194, 297.

¹⁶² Kathleen Kenyon, *Archaeology of the Holy Land*, 4. edition, pp. 240, 306.

¹⁶³ J. A. Thompson, *op cit*, p. 298.

¹⁶⁴ Rivka Gonen, *Biblical Holy Places*, p. 154.

У Јерусалиму је Ирод саградио и палату за себе (смештену унутар садашње Јафа-капије). Сачуван је део једне њене куле.¹⁶⁵

Обалски град Цезареја био је још један од Иродових подвига. Између 25. и 13. године п.н.е. Ирод је тамо надгледао грађење новог града и модерне луке. Одлучио је да користи за то време најмодерније принципе грађевинарства. Више пристаништа саграђено је да би се сидрили бродови, заједно са складиштима и коначиштем за морнаре.

До данас су сачувани неки од огромних блокова кречњачке стене, величине 15 пута 3,5 метра, који су били део великог зида саграђеног да сачува луку од немирног мора. Најупечатљивији од свега је водоводни систем, који је потпуно ископан.

Након смрти Ирода Великог, Цезареја је постала главно седиште римских управитеља, и тако је било од 6. до 66. године. Апостол Павле се тамо сусрео са Филиксом, Фистом и Агрипом (Дела 23:23 - 26:32).

Једно од најфасцинантнијих открића из времена обнове амфитеатра, јесте камени натпис који носи име Понтија Пилата.

Око три километра западно од старог Јерихона, Ирод је саградио своју зимску палату. Она је ископана 1949. године и најбоље се види са старог, првобитног пута из Јерусалима за Јерихон, који вијуга на доле ка Јорданској долини кроз пејзаж налик месечевом.

Тек након ископавања из 1973. године постало је јасно да је то заправо зимска палата саграђена карактеристичним Иродовим стилем, у којој су пребивали Ирод и његови наследници.

На пустом месту, високо у планинама источно од Мртвог мора, Ирод је поново изградио злокобну тврђаву-палату Махерус, да би себи осигурао нарочиту безбедност.

¹⁶⁵ G. E. Wright & F. V. Wilson, *Westminster Historical Atlas*, цитирано у J. A. Thompson, *op cit*, p. 371.

Западно од Мртваг мора, на заравњеном врху планине, он је саградио један утврђени град. У почетку су Масаду утврдили Макабејци. Око овог самосталног, уврђеног града налазила се стрма литица висока око 400 метара према западној обали Мртваг мора.

На северном крају саградио је троструку палату – по летњиковац на свакој од три терасе испод врха стена и подаље од немилосрдног сјаја сунца. Након пада Јерусалима 70. године н.е. зелоти су три године пружали отпор у Масади док римски генерал Силва, користећи јеврејске робове који су радили у Ен-Гедију, није саградио огроман плато и упао у “неосвојиву тврђаву”. Са изузетком шачице жена и деце, сви браниоци су извршили самоубиство.

Ирод је 27. године п.н.е. започео грађевинске радове у Самарији. Изградио је нови град опасан зидовима дугим четири километра, са кулама на одређеном растојању.

Ирод је умро 4. године п.н.е., недуго после заповести да се побију невина деца у близини Витлејема. Сахрањен је под Иродионом. Иродион је био Иродова летња палата саграђена на врху вештачког узвишења у пустињи јужно од Витлејема. Ископавање које је тамо обављено од 1962. до 1967. године открило је велику кружну палату.

Иродов Јерусалим је имао амфитеатар, хиподром, позориште, јавне тргове и нове поплочане улице и колоне које су покривале велике површине. Много тога још увек чека лопату археолога.

У Хеброну (или Хеврону) се налази скоро нетакнута Иродова грађевина. Велика структура коју је Ирод саградио изнад Макпелске пећине (у којој су гробови Аврама, Саре, Исака, Ревеке, Јакова и Лије) некако је избегла вековна пустошења освајача (можда зато што је она света за муслиманску, хришћанску и јеврејску религију).

Велики део посла око јерусалимског храма довршен је до 9. године п.н.е. Међутим, сав посао није завршен до 64. године н.е., само две године пре него што је почела побуна Јевреја. Иродов храм је током побуне коришћен као тврђава устаника и зато је постао мета напада Римљана. Тит, син римског цара Веспазијана, освојио је до августа 70. године цео Јерусалим – осим храма. Зелоти нису желели да се предају. Упркос изричитој Титовој наредби, римски војници су запалили дрвену грађу храмских грађевина и убацили бакљу у саму Светињу над светињама. Ватра је бесно горела; чак се и злато растопило. Уништење је било тако темељно да дословно није остао камен на камену. Управо онако како је Исус прорекао (Матеј 24:1, 2).

ПОТВРЂЕНА ТАЧНОСТ НОВОГ ЗАВЕТА

Главне локације које су повезане са Исусовом службом у Галилеји, Јудеји и околним областима су јасно идентификоване. Што се тиче положаја Витлејема, Назарета, Галилејског језера, Кане, Наина, Капернаума и Хоразина, “не може бити разумне сумње”.¹⁶⁶

Већи део Исусове службе у Галилеји био је усредсређен око Капернаума. Ископине овог некада успешног трговинског центра протежу се око километар и по дуж обале Галилејског језера. Најпре је била ископана и делимично рестаурирана стара синагога. Изграђена од белог кречњака – насупрот домаће стене, црног базалта – а у римском стилу. Годинама се претпостављало да је то била синагога из првог века, толико много пута поменута у четири јеванђеља и изграђена о трошку римског центуриона (Лука 7:5).

Датирање осталих синагога у Галилеји довело је археологе до сумње да је синагога у Капернауму из првог века. Сада се претпоставља да су у војним походима Веспазијана

¹⁶⁶ Ibid

и Тита, у Галилеји све синагоге биле систематски уништене. Међутим, истраживања начињена 1986. и 1987. године испод постојећих рушевина, показала су да је, као што се и могло очекивати, једна синагога била саграђена на рушевинама друге. Стога, иако садашње видљиве рушевине готово у потпуности потичу из четвртог века, оне потичу од синагоге која је саграђена на месту на којем је била синагога из првог века, коју је предводио Јаир и у којој је Исус учинио нека од својих чуда.

Око обала Галилејског језера, од двадесет насеља (свако са више од 20.000 становника) која су постојала у Исусово време, само је једно опстало до данас. Њега је саградио између 14. и 22. године Ирод Антипа и дао му назив Тиберијада или Тиверијада, по римском цезару Тиберију. Антипа га је саградио преко старог јеврејског гробља. Из тог разлога, побожни људи су га задуго избегавали током првог века. Уствари, мада је ово насеље поменуто у јеванђељима, не постоје докази да је Исус тамо проповедао. После пада Јерусалима 70. године, Тиверијада је постала главни јеврејски центар учености.

Међу новозаветним писцима, Лука се највише потрудио да изнесе догађаје из Исусовог живота и раста ране цркве у односу на позадину световне историје. Због тога су критичари из 19. века Луку подвргли најинтензивнијем испитивању. Ако се оспори веродостојност Лукиних извештаја у његовом јеванђељу и књизи Дела апостолска, и историјска веродостојност целог Новог завета биће поткопана.

Ф. К. Баур из Тибингеншке школе тврдио је да изјаве у Делима апостолским “могу једино бити посматране као намерна одступања од историјских чињеница”.¹⁶⁷ Други истраживачи и археолози, од којих је најзначајнији сер Вилијам Ремзи (William Ramsay), започели су своја истраживања

о историјској тачности двеју Лукиних књига, нарочито Дела апостолских. Ремзи је кренуо од крајњег скептицизма у односу на библијске списе: “Започео сам са неповољним мишљењем о томе, јер ме је оштроумност и очигледна потпуност тибингенске теорије за једно време потпуно убедила.” Међутим, после пажљивог и марљивог истраживања књиге Дела апостолска и топографије, старина и друштвеног живота Мале Азије, Ремзи је могао да дâ следећу изјаву: “Постепено ми је постајало јасно да је библијски извештај у различитим детаљима показао фасцинантну тачност.”¹⁶⁸

Оно што је преусмерило размишљање Ремзија и целе генерације библијских стручњака било је сазнање да су археолошка истраживања показала да су историјски, географски, топографски и политички појмови и чињенице из Лукиних књига – потврђени у најситнијим детаљима.

Тибингенска школа се окомила на тачност Лукиних књига, са нагласком на два питања: (1) Датирању Христовог рођења: “У то време пак изиђе заповест од ћесара Августа да се попише сав свет. Ово је био први попис за владања Киринова Сиријом.” (Лука 2:1,2). (2) Датирању почетка јавног рада Јована Крститеља: “У петнаестој години владања ћесара Тиверија, кад беше Понтије Пилат судија у Јудеји и Ирод четверовласник у Галилеји, а Филип брат његов четверовласник у Итуреји и Трахонитској, и Лисанија четверовласник у Авилини, за поглавара свештеничких Ане и Кајафе, рече Бог Јовану сину Заријину у пустињи...” (Лука 3:1,2).

Сви библијски стручњаци су дуго прихватили да је, приликом увођења поделе времена на периоде “пре и после Христа”, датум Христовог рођења погрешно прорачунат за четири до шест година. Због тога чињеница да је Ирод Велики владао од 37. године п.н.е. до 4. године п.н.е. не представља проблем ниједној школи библијског тумачења.

¹⁶⁷ Цитирано у J. A. Thompson, *op cit*, p. 385.

¹⁶⁸ W. M. Ramsey, *St Paul the Traveller*, p. 7 et seq.

Међутим, Ф. Ц. Баур је истакао да је немогуће да се светски попис и управа Кирина над Сиријом преклопе са владавином Ирода Великог.

После више година истраживања, Ремзи је могао да веома јасно објасни ове очигледне тешкоће. Он је указао да Лука користи садашње време за означавање намере и да то значи “да је Август наредио да се попис стално предузима”, то јест, да се постави *принцип систематског пописа* у Римском свету, а не да се начини подухват за предузимање једног, општесветског пописа. Он је показао детаљне записе ових пописа који су се понављали у Египту. Даље, обезбедио је доказе да су пописи обично организовани у размаку од четрнаест година. Он је чак открио да је попис због којег су Марија и Јосиф кренули на пут из Назарета за Витлејем вероватно каснио две године. Посебне околности у Палестини и Сирији, тврди Ремзи, објашњавају одлагање пописа у Иродовом царству.¹⁶⁹

Слично томе, Ремзи се на оштроуман начин бави Бауровом тврдњом да Кирин *није* био гувернер Сирије у години Христовог рођења, 4. године п.н.е., него да је његова служба почела неколико година касније. Ремзи је пронашао да грчка реч која је преведена као “гувернер”¹⁷⁰ (Лука 2:2) подразумева само “надзор”. Он је нашао записе који доказују да је Кирин “надзирао” Сирију током два одвојена периода. Професор Ф. Ф. Брус је, век и по касније, испитао Ремзијев доказ. Он је нашао још рукотворина које потврђују гледиште да је Кирин, заправо, био царски изасланик у Сирији током завршних година владавине Ирода Великог.¹⁷¹

У тибингенском нападу на тачност Дела апостолских, исмевана је идеја да се догодила “велика глад”, “по васионом

свету; која и би за Клаудија ћесара.” (Дела 11:27,28). Ремзи је у списима римског историчара Светонија открио много извештаја о ценама током периода глади у време цезара Клаудија. У делима Диона Касијуса и Тацита, он је пронашао извештаје о два периода глади у Риму, као и о глади на другим местима у свету Медитерана. Ремзи је открио код Јевсевија извештаје о глади у Грчкој. Открио је натпис у Малој Азији о распрострањеној глади у римским провинцијама током владавине Клаудија. Уствари, он је пронашао да су царску владавину Клаудија (41-54. године) неки наследници означили као период са лошим жетвама, што је проузроковало озбиљну глад. Он је повезао једну такву глад са сакупљањем прилога које је начинио Павле 46. године, за потребе цркве у Јерусалиму.

На свом првом мисионарском путовању, Павле је посетио Кипар. У току 25 година Кипар је имао четири различита типа римског управљања. Очигледно је да је Лука био добро упућен у политичка кретања, па је тачно наводио титуле римских чиновника, као на пример у Делима 13:7. Намесниково име је било Сергије Павле¹⁷² (Sergius Paullus). Међу Ремзијевим открићима био је један запис који је садржао име овог намесника.

Није се знало где су биле границе између провинција у Малој Азији у време Павлових мисионарских путовања. Ремзи је показао да је Лука био прецизан у свом извештају и у односу на географске и у односу на политичке границе. У извесним појединостима оспорена је Лукина тачност, али археолошка открића Ремзија и његових наследника доказала су да је Лука био у праву, а не скептици из деветнаестог и двадесетог века.

Ремзи је овим речима закључио своје исцрпно испитивање историјских података из књиге Дела апостолска:

¹⁶⁹ Ibid, pp. 4-17, 174-179.

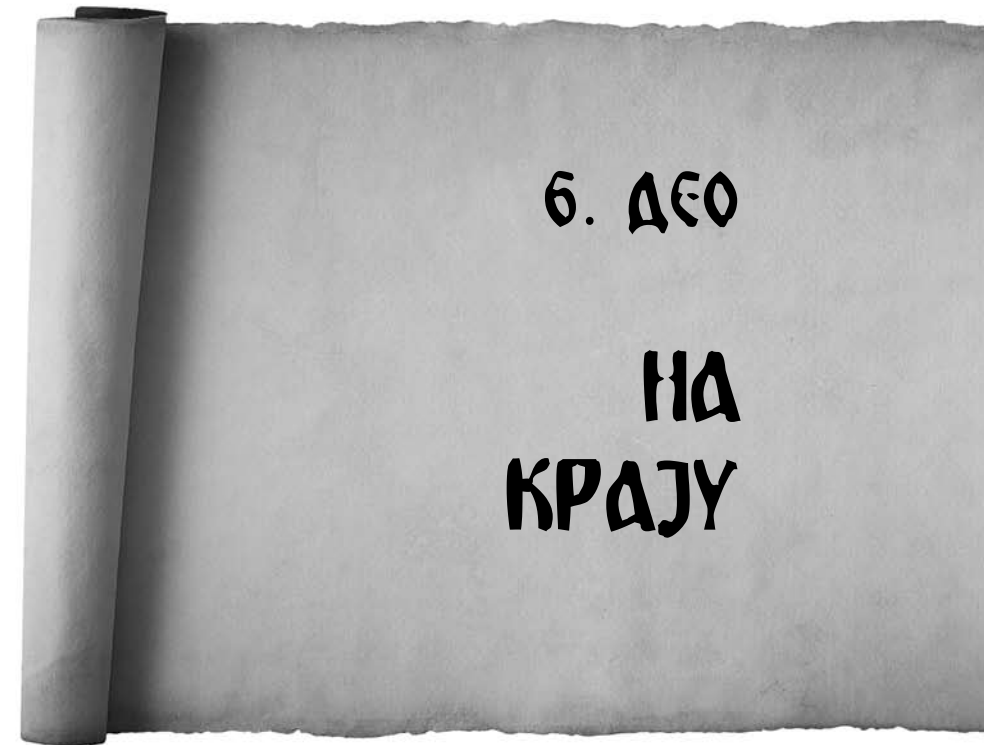
¹⁷⁰ Вук је то превео као *владавина* - прим. прев.

¹⁷¹ F. F. Bruce, *Are the New Testament Documents Reliable?*, p. 85

¹⁷² У Вуковом преводу Срђ Павле - прим. прев.

“Лука је историчар првог реда; не само да су његове изјаве достојне поверења, већ он поседује осећај умешног историчара. Он успешно увиђа у којој мери је неки догађај важан, он ‘хвата’ значајне и критичне догађаје и даје им више простора у својим списима, а тек површно дотиче или потпуно изоставља много тога што је било безначајно за његово приповедање. Укратко, овај аутор би требало да буде сврстан међу највеће историчаре.”¹⁷³

По ко зна који пут, Библија је била у праву – а критичари су погрешили.

¹⁷³ W. M. Ramsey, *The Bearing of Recent Discovery on the Trustworthiness of the New Testament*, p. 222.

ПРОБАЈТЕ И ВИДИТЕ

Библија није истинита зато што су открића археолога потврдила детаље њених приповести или зато што је, насу-
прот највећим тешкоћама које се могу замислити, откриће
древних манускрипата у последњих 200 година показало да
њен текст није искварен током времена. Ни зато што су, то-
ком векова, људи спремно ризиковали да буду спаљени због
њеног превођења, утамничени због њеног читања или од-
вођени у логоре на принудни рад због њеног умножавања.

Археолошка открића, сачувани манускрипти – само све-
доче за веру.

Светло је светло. Тама је тама. Они нису то што јесу због
хемијских анализа.

Истина је истина.

И тако је Библија *самопотврђујућа*. Библија је таква књи-
га коју човек не би могао да напише када би хтео, а не би хтео
да је напише када би могао. Њен Садржај је такав да људи и
жене, читајући је, осећају и закључују да је Богом надахнута.

Изазов гласи: Пробајте! Видите! Читајте! Откријте! Упустите се у истраживање! Врло брзо ћете доживети личну авантуру са Богом.

ЗАШТО ЈЕ БИБЛИЈА НАПИСАНА?

Пре него што почнемо да читамо неку књигу, можда пожељимо да сазнамо зашто је аутор одлучио да је напише. Шта покушава да каже? Да ли је он права особа да то каже? Да ли то што је рекао има значаја за савремени свет?

Знамо да је Библију писало много различитих аутора током дугог временског периода. Након много година истраживања дошли смо до закључка да се иза ових аутора налази један божански Аутор, са једном сједињујућом темом. Открили смо да се овај Аутор потрудио да заштити своју Књигу да се не исквари током векова, и да је, баш на време, дозволио да докази изађу на видело, да би учврстили веру оних који траже истину.

Али шта је са сврхом или “сједињујућом темом”?

Павле је то језгровито изложио у писму Тимотију: *“Од детињства свога знаш Света писма, која те могу умудрити на спасење по вери која је у Исусу Христу. Цело је Писмо од Бога надахнуто и корисно за учење, за уверавање, за поправљање, за поучавање у правди, да буде савршен човек Божји и способан за свако добро дело.”* (2. Тимотију 3:15-17, у преводу Л. Бакотића).

Порекло Књиге: *“Од Бога надахнута”*. Сврха Књиге: *“Корисна”* за људска бића.

Пре свега, требало би боље да испитамо шта значи израз *“Од Бога надахнута”*. Шта је Бог желео да постигне са Библијом? Такође, желимо да испитамо на који начин она може бити *“корисна”*.

1. Шта је Бог желео да постигне Библијом? Павле је желео да Тимотије зна да је Писмо надахнуо Бог. Под његовим

надахнућем писали су и говорили многи и различити писци. Другим речима, Бог није диктирао Библију. Он је инспирисао умове њених аутора, остављајући их да изразе своју инспирацију својим сопственим речима и формама мисли.

Дошли смо до разлога писања Библије: *Бог је саопштавао своје мишљење*. Библија је чудесан начин који је смислио Бог чуда да би саопштио своје мишљење, своју намеру и самога себе својој деци, нама људима. Библија је Божја Реч кроз речи људи. Бог није желео да диктира људима. Допустио је људским ауторима да се изразе терминима који одговарају њиховој култури. Дозволио је да изграде своју сопствену синтаксу, речник и литерарни стил. Бог је говорио кроз људе; људи су писали надахнути од Бога. Библија, на неки начин, има двоструко ауторство. То је оно што се подразумева под *“од Бога надахнута”*.

2. Корисност Библије. Павле је повезао три речи са корисношћу Библије: *“спасење”*, *“Христос”* и *“вера”*.

Тако је прва сврха Библије, каже Павле Тимотију, да поучи читаоце о *спасењу*. Спасење почиње када човек схвати своју потребу; док год мисли да може да делује потпуно независно, човек затвара врата Богу. Када схвати своју грешност он ће посегнути за Силом ван себе. То *“посезање”* може да се назове покајање.

Божја намера у Старом завету је да наговести план који би требало применити у пракси да би се решио проблем греха. Грех је осуђен. Казна за грех је зацртана. Решење за грех је предочено, наговештено на више различитих начина.

Решење проблема греха је истакнуто у другој речи: *“Христос”*. На страницама Старог завета наговештен је Онај који треба да дође... Онај који ће бити, у исто време, *“моћни Бог”* и *“Слуга који пати”*. Онај који ће бити као јагње принесено на олтар, *“без мане”*, *“свет, безазлен, неупрљан”*. И док покајник буде исповедао своје грехе над главом невиног јагњета

које треба да буде заклано, Бог ће послати своје сопствено Јагње. “Јагње Божје” – у свему савршено, без мане – умреће за грехе палог рода. Проблем греха ће се решити кроз смрт Божјег сина.

Детаљна предсказања начињена у Старом завету, вековима пре рођења Исуса Христа, испунила су се у његовом животу, смрти и васкрсењу.

Писци јеванђеља представљају Христа као савршену жртву за грех. Павле у својим посланицама даје теолошка објашњења: Када је умро на крсту на Голготи, Исус је био Представник или Замена за грешног човека. Идентификацијом са умирућим Спаситељем, покајник доживљава смрт својих греха. Кроз Христов погреб симболично је сахрањен грех. Васкрсење симболише приступ грешника новом животу, његово ново рођење. Новозаветно откривање Христа достиже свој врхунац у последњој од шездесет шест књига Библије. У Откривењу је у симболима представљен целукупан план за спасење људи, од пада у грех првог човека Адама, кроз откуп који је донео други Адам (Исус), до коначног обнављања свих ствари, када ће Божје вечно царство бити успостављено, у време другог Христовог доласка.

Трећа реч коју Павле користи да би објаснио зашто је Библија “корисна” за људска бића је *вера*.

Павле је на другом месту објаснио да Писмо може “умудрити на спасење по вери која је у Исусу Христу”. Укратко: Средишња намера Библије је да нас доведе Исусу Христу, који нам тада доноси спасење; али, сврха Писма, које нас усмерава на Христа, није да нас просто снабде информацијама о њему и да нас оспособи да га разумемо и да му се дивимо. “Писмо сведочи о Христу, не да би задовољило нашу знатижељу, него да би у нама подстакло одговор вере.”¹⁷⁴

Појмови *вера* и *поверење* су синоними у Новом завету. Сврха Писма је да прикаже Исуса као апсолутно вредног нашег поверења, да нам пружи сваки разлог да развијемо безусловну веру у њега и његову жртву за грех.

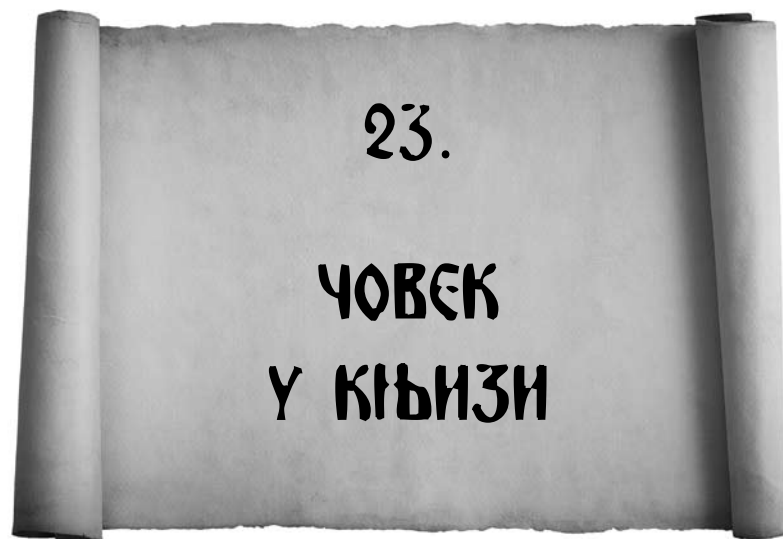
Како верник прима овај важан дар вере/поверења? “Тако дакле вера бива од слушања проповеди, а проповед од речи Христове.” (Римљанима 10:17, Бакотић).

Централна намера Писма је да сведочи за Исуса Христа, да би побудила веру у њега, да би донела спасење човеку који верује.

Исус Христос је централна личност у Писму. Стари завет га наговештава од почетног до завршног поглавља. Нови завет, у четири јеванђеља, описује његов живот, службу, смрт и васкрсење. И у случају да је неко пропустио да схвати поенту, посланице Павла, Јована, Петра и Јакова, заједно са Јовановом књигом Откривења, чине значај Исусовог живота, смрти и васкрсења кристално јасним. Посланица Римљанима, нарочито, износи суштину теологије Новог завета.

За вернике, главна сврха Писма би могла да се сажме у речима којим је апостол Јован описао циљ свог јеванђеља: “Да верујете да Исус јесте Христос, син Божји, и да верујући имате живот у име његово.” (Јован 20:31).

¹⁷⁴ John Stott, *Understanding the Bible* (revised edition), p. 22.

Исус Христос је централна личност Библије.

Исти стручњаци из деветнаестог века који су тврдили да су новозаветне књиге настале у другом веку или касније (а како се коначно показало, нису били у праву) тврдили су и да је Исус само један надахнути учитељ. Археолошки налази и спомињање Христа и хришћанства у независним (и непријатељским) изворима, чине неодрживим ово гледиште из деветнаестог века.

ИСУС У ИСТОРИЈИ

Скептици деветнаестог века су сумњали у постојање Исуса и датирање периода успона раног хришћанства, али су њихови ставови оповргнути проналажењем значајног броја извештаја о Христу и хришћанству у делима римских историчара и у документима из тог времена.

Др Рендел Харис (Rendel Harris) је 1889. године у Светој Катарини на Синају пронашао сиријски превод одбране хришћанства коју је 140. године један атински филозоф упутио

цару Антонију Пију. То је бацило много светлости на рану историју и веровања хришћана.

Проучавање римских докумената било је веома корисно. Од васкрсења до Константиновог крштења, сви римски цареви су били узнемирени због “хришћанског питања”.

Гај Плиније Други (“Плиније Млађи”), гувернер провинције Битиније у Малој Азији, писао је 108. године цару Трајану о својим проблемима. Постојао је религијски немир. Људи су напуштали храмове, а у неким случајевима служба у њима је била прекинута. Осећала се рецесија у пољопривреди јер народ није више куповао животиње за жртвовање у истом обиму као раније. Кривци су неки људи који се називају “хришћани” и чија је лојалност веома сумњива, јер одбијају да приносе жртве цару-богу. Он је довео многе хришћане на суд, али није успео да нађе доказе о криминалним активностима. Све за шта је могао да их оптужи је било “понижавајуће и неразумно празноверје”. Они су се састајали да певају химне Исусу “као Богу” и обавезали се свечаном заклетвом да држе морални закон: да не пљачкају, не краду, не чине прељубу и да не варају. Након службе су имали ритуални заједнички оброк. Све је споља изгледало нешкодљиво, али због њиховог става према цару, тврдио је Плиније, крајње су сумњиви (Плиније, *Преписка са Трајаном*, писма 96 и 97).

Корнелије Тацит је 112. године написао *Историју царева Рима*. За време Неронове владавине, каже он, десио се велики пожар који је опустошио Рим. Да би се скренула пажња са полулудог цара – за ког су многи веровали да је подметнуо пожар – римске власти су одабрале хришћане као “жртвеног јарца”. Хришћани, објашњава Тацит својим читаоцима, били су скоро опште омражени у Риму и осумњичени за разне врсте наопаких, тајних религијских обреда. Огроман број хришћана био је ухапшен. Мучења којима су били подвргнути

и језива смрт којом су умирали – окренули су римско мњење у њихову корист.

Тацит је јасно истакао да не верује да су хришћани па-ликуће. Међутим, сматрао је да је оснивач њихове вере био криминалац ког је погубио Понтије Пилат, намесник Јудеје, око тридесет година раније. Смрт предводника, рекао је Тацит, није зауставило ово “заразно сујеверје”, него му је дало подстицај за брзи раст. До времена Тацитовог писања, Исусове присталице су представљале “велико мноштво”.

Упућујући на Тацита, професор К. Х. Дод (C. H. Dodd) је рекао: “Овде коначно, од уваженог римског историчара, имамо извештај о почецима хришћанства у касним двадесетим годинама или раним тридесетим годинама првог века.”¹⁷⁵

И Плиније и Тацит, који нису били наклоњени хришћанству, дају независну потврду о његовом брзом расту и развоју у почетку. Тако чини и јеврејски *Талмуд*. У ери подела и раздора у првој половини првог века, каже Талмуд, “они су обесили Исуса из Назарета уочи празника Пасхе. Он је, очигледно, заводио Израел”.

Постоје и други извори из тог времена или непосредно након њега, који дају доста информација о постојању Исуса, и (индиректно) о утицају његовог васкрсења на експлозиван раст хришћанске цркве. Ф. Ф. Брус је сакупио ове старе документе и објавио их у књизи *Исус и хришћански почеци ван Новог завета*. Међу ауторима који су цитирани су Јосиф Флавије (јеврејски историчар који је био савременик Исуса и његових ученика), Лукијан из Самосате (сатиричар из другог века), Светоније (римски историчар из раног другог века), а ту су и списи црквених отаца, Поликарпа, Јевсевија, Иринеја, Игнација, Јустина, Оригена, Тертулијана и других.

У 15. издању *Енциклопедије Британике*, у 3. тому, на 145. страни, после резимеа референци о Христу у првобитним

изворима ван Новог завета, аутори закључују: “Ови независни извештаји доказују да у стара времена чак ни противници хришћанства никада нису сумњали у постојање Исуса, које су, на неадекватним основама, оспоравали неки аутори на крају осамнаестог, током деветнаестог и на почетку двадесетог века.”

ИСУС У ЈЕВАНЂЕЉИМА

Свакако, главни извор информација о Исусу су четири јеванђеља.

Добро место за почетак читања Библије је Јеванђеље по Марку. Марко је највероватније преносио Петрова сећања. Како је, онда, фасцинантно то да од сва четири писца јеванђеља, Марко најдетаљније описује Петрове промашаје и недостатке! Маркова отвореност плени.

Постоје многи детаљи у описима из четири јеванђеља који не би били поменути у секуларним биографијама из тог времена. Јован Крститељ је на једном месту описан као онај који у одређеној мери сумња да је Исус заиста Месија. Он је Исусу послао поруку: “*Јеси ли ти онај што ће доћи, или другога да чекамо?*”

Као добар извештач, Јован описује негативну реакцију оних који су слушали проповед записану у 6. поглављу (стихови 41, 42, 43, 52, 60, 61). Исусов губитак великог броја следбеника отворено је саопштен (Јован 6:66). Лука је био спреман да саопшти речи неверника који су сматрали да је хришћанство сујеверје (Дела 25:18,19).

Не трудећи се да улепшају Исусову репутацију, писци јеванђеља нам стално изнова износе примере који показују да им је тачно извештавање било важније од стварања доброг утиска. У својим посланицама, Павле је показао исту склоност – није улепшавао своју репутацију. У првом поглављу посланице Галатима он признаје да је био прогонитељ Исусових

¹⁷⁵ C. H. Dodd, *The Founder of Christianity*, p. 17.

ученика. Аутобиографски детаљи које даје у посланици Филиплџанима, у 3. погављу, у стиховима 4 до 10, далеко су од хвалисања. Са дозом хумора, описује осионост коју је имао раније и признаје да је религија за коју се раније залагао са таквом страшћу безвредна; да је цео његов живот био безвредан – одвојен од спасавајуће Исусове силе.

Писци јеванђеља су отворено износили Исусове тврдње да је Христос, тј. Месија, Син Божји. Исус је једини Човек који је икада живео и тврдио за себе да је Бог, а кога су ипак његови најмудрији савременици сматрали душевно здравим. Конфучије није тврдио да је Бог, нити Заратустра, нити Буда, нити Мухамед. К. С. Луис је био у праву у односу на Исусове изјаве о себи. Он је рекао да неко ко износи такве тврдње, морао да је луд, лош или – Бог. Нико, очигледно, не тврди да је Исус био луд или лош. Међутим, многи сматрају да је он једноставно био “велики учитељ”. Али како је могао то бити – ако тако нешто говори о себи? Не, Исус нам дефинитивно није оставио тај избор; он не може бити само велики учитељ.

ХРИСТОС И У СТАРОМ И У НОВОМ ЗАВЕТУ

Мноштво пророчанстава у Старом завету испунило се у животу и личности Исуса из Назарета. Христос уједињује Стари и Нови завет. Свих шездесет шест књига говоре о њему. Главни ликови, установе и историјски догађаји предочавају њега.

Крст је као Дрво живота усред пустоши Земље; то је нагавештено у Едему. У Јовановом јеванђељу је јасно да Христос у себи види испуњење онога што је предочено преко Јаковљевих лестви, мане која је хранила Израел у пустињи, стене која је ударена да би дала воду, ватреног стуба који је ишао пред народом, подигнуте змије која је донела исцељење.

У Едему, на Адама, родоначелника људске расе, пуштен је сан да би његова невеста могла бити створена од његовог

ребра. На крсту је Исус, други Адам, заспао на смрт; а током спавања, копље је отворило његов бок да би се родила његова невеста, Црква. (У Новом завету невеста је симбол Цркве.)

Адам није једина старозаветна личност која указује на Христа. Ту је Јосиф, очев највољенији син, кога су издала његова браћа за мало сребрника. Ту је Мојсије, законодавац, ослободитељ, који је оставио палату да би спасио свој народ из ропства и био спреман да се жртвује због греха свог народа. Ту је Давид, ратник који никада није изгубио битку када је предводио Божји народ и чије име значи “Вољени”, који је рођен у Витлејему и који је, као младић, надвладао злог дива Голијата.

Од почетка до краја, свуда наилазимо на средишњу личност Писма, Исуса Христа. Многа пророчанства су се дословно испунила у личности Исуса Христа. Математичка вероватноћа да се сва ова пророчанства испуне у једној особи практично је равна нули.

ЊЕГОВО УЧЕЊЕ

Ниједна друга особа није у толикој мери утицала на ток историје, била тако вољена и тако презирана, тако омражена и тако поштована, тако способна да окрене лоше у добро, ружно у лепо – као Исус из Назарета.

Где год је ишао, људи су жагорили: “Какав је ово необичан човек? Ко је он?” Што више посматрамо Исусову личност, то више схватамо да је немогуће повезати га са осталим верским вођама које су се појавиле на историјској позорници.

Људима који су слушали Исуса застајао је дах. Он је говорио са изузетним ауторитетом. Када би се дотакао великих питања као што су живот и смрт, Бог и човек – причао би као коначни неоспорни ауторитет. Ипак, био је изразито скроман, благ и понизан.

Радио је са истим ауторитетом са којим је и говорио. Болест је нестајала у његовом присуству. Демони су вриштали и комешали се. Смрт се повлачила пред својим жртвама. Гомила која је у Назарету намеравала да га гурне са литице, устукнула је пред његовим владалачким држањем. И сами стражари из храма који су послани да га ухапсе, у првом тренутку су збуњено устукнули; чак и *тамо*, чак и *тада*, он је контролисао ситуацију.

Око Исуса су се окупљали различити људи: необразовани рибари, ватрени родољуби, онај који ће га издати; људи импулсивни, слаби, песимистични, љубоморни, у сваком смислу погрешиви. Он је у њима видео способности које су се потпуно могле остварити тек након његове смрти и васкрсења. Ипак, чак и за време његовог људског века, дешавала су се чуда у њиховим односима. Да је Симон Зелот срео Матеја цариника у било којој другој ситуацији осим у Исусовом присуству, он би био у искушењу да пререже његов гркљан. Људи пуни мржње у Исусовом присуству учили су да воле.

Оно због чега нам застаје дах нису само Исусова чуда или његово проповедање, већ његов чист карактер. Он није био некакав “професионални” свети човек, аскета са побожном “фасадом”. Верским вођама његовог времена он је изгледао тако обично да су се нашли увређени када је презрео неке од њихових верских обичаја. “Зар је он Месија? Није ли он дрводељин син? И не само то; он се меша са грешницима и обичним народом.” Када не бисмо знали ништа о Исусу осим онога шта су о њему рекли његови противници, он би још увек изгледао као најљубазније биће које је икада ходало површином ове планете. Свакоме је показивао љубав; нису постојали изузеци. Усамљеног, презреног, изгнаног, проститутку, лопова, губавца – свакога је волео. Женама које су биле презрене и према којима се лоше поступало указивао је поштовање.

Исус је и деци, као и женама, давао много бољи друштвени значај од оног који су имали. Више него било ко други у историји, поставио је начело светости људског живота.

Његово учење било је непосредно и бритко. Непогрешиво је разоткривао себичност, похлепу, охолост, лицемерство, славољубивост. Указивао је људима на један потпуно нов начин живота. Охрабривао их је да прихвате нови систем вредности. Проповед на Гори је започео речима: “Благо сиромашнима духом... Благо кротким...” Међутим, свет његовог времена, као и нашег, говорио је: Буди први! Ради самоуверено! Инсистирај на својим правима! Чувај сопствена леђа! Не мешај се ни у шта! Држи се даље од невоље! Кога је уопште брига?

Супротно томе, Исусова порука је била: Препусти своје бриге Богу. Покажи да ти је жао због греха. Предај свој живот Богу. Тражи прво његово царство, његову праведност. Повређен си? Опрости онима који су те повредили! Стварај мир на Земљи! Веруј Богу у свакој ситуацији.

Са историјске тачке гледишта, ко може рећи да је Исус грешио? Његово учење задовољава најдубље жеље и потребе људи и жена свих култура и свих узраста. Он је светлост у нашој тами; смисао у иначе бесмисленом животу; значење у иначе безначајном људском постојању.

ЗНАЧЕЊЕ РАСПЕЋА

Христос је средишња личност Писма.

Крст је средишњи симбол. Цело Писмо и (према Писму) цела историја – у његовој су сенци.

Седмица која се завршава Христовим распећем веома је наглашена у сва четири јеванђеља. Извештаји Матеја, Марка, Луке и Јована описују само један краћи период Исусовог живота, али запис о догађајима последњих седам дана заузима једну трећину јеванђеоских извештаја.

Зашто? Зато што се на Крсту најјаснија открило Божје срце и ум. Крст нам говори о човеку и о Богу, о добру и о злу, о Земљи и о Небу. Он нам говори о светости, закону, праведности, опроштењу, милости, миру и љубави.

У тајни Крста све остале тајне постају јасне. Крст би могао да буде најмрачнија мрља у историји постојања, али када га гледамо као откривање Бога, он постаје сноп светлости који продире кроз најгушћи мрак и најтамнију трагедију. Крст је светло које обасјава пут за вечност.

У њему је одговор на питање зашто Бог опрашта грешницима. У њему је одговор зашто се његов закон мора посматрати као вечан. На њему се види бескрајна дубина зла. У њему се виде димензије небеске праведности и ширина небеске милости. У њему је подстицај за веру, наду и љубав. У њему је разлика између хришћанства и других религија и филозофија. Догађај на Голготи може да пробуди веру, наду и љубав. Једино овакви подстицаји могу да промене упропашћен живот. Једино Особа која је висила на крсту може то да уради. Није довољно *знати* шта је исправно. Људима није потребна само информација о томе шта треба да ураде, већ и мотивација да то и учине.

А у Велики петак – на дан распећа – шта смо видели?

Заробљеника са “круном” од сплетеног трња, снажно забијеном у његово чело. Страшно издерана леђа. Бич је на врховима имао ексер и комадиће костију, а њиме је витлао војник снажан попут бацача кугле.

Језива справа за спору и болну егзекуцију – крст. Велики римски клинови, четвртастог облика, забијени су кроз ручне зглобове и стопала овог Заробљеника.

Читава грозна направа за мучење и погубљење, са Заробљеником на њој, подигнута је у ваздух и грубо забијена на унапред припремљено место. Болни крик. Жесток, неподношљиви бол, узрокован делимичним прекидањем нерава

клиновима који су пролазили кроз руке, пулсирала је кроз тело као да ће изазвати експлозију у мозгу... Грчење, увијање, тражење мање болног положаја и олакшања од овог напада на чула...

И, после дужег времена, гласни узвик снажног човека: “Сврши се.”

Било је 3 сата после подне на дан празника Пасхе. У току петнаест векова, на тај дан Израелци су убијали своје пасхалне јагањце. Исус је умро у време Пасхе, истог месеца и дана. Много пре тога, пасхално јагње је спасило прворођене у Израелу. На Велики петак Прворођени са Неба постао је пасхално јагње кроз кога је свет могао наћи своје откупљење.

Овде је смисао и сврха Писма.

Преко Христовог крста Бог говори човеку: Требало је да *ти* будеш тамо. Исус, мој Син, виси тамо на твом месту. Његова трагедија је трагедија твог живота. *Ти* си бунтовник који треба да виси на вешалима. Али стани; ово су твоје лестве до неба. Ово је место твог спасења. Можеш да ме сретнеш на Крсту поистовећујући се са Оним на Крсту. Тамо могу да се сретнем са тобом, говорећи ти оно што кажем њему: “Мој вољени син.”

Његово чело је избодено трњем због злих мисли твог ума. Његове руке су пробијене клиновима због злих дела твојих руку. Његова стопала су прободена због погрешних путева којима су лутале твоје ноге.

Ми смо били тамо, наша уздигнута лица су се грчила у мржњи и презиру, наше душе биле су обузете грехом. *Ми* смо замахнули чекићем. *Ми* смо забили клинове. *Ми* смо га разапели. Његове речи: “*Оче, опрости им*”, упућене су да бисмо их ми чули и прихватили.

Прихватили вером. Вером која долази кроз слушање Божје Речи.

ЛИТЕРАТУРА:

- Бранко Бјелајац, *Свето писмо у Срба* (друго издање)
Гаврил Стефановић Венцловић: *Црни биво у срицу*
Тихомир Д. Радовановић, *Историја превода Старог завета*
Милан Кашанин, *Српска књижевност у средњем веку*
Јевсевије Поповић, *Опишта црквена историја*, књига I
Павле Поповић, *Преглед српске књижевности*
Јован Скерлић, *Српска књижевност у 18. веку*
Димитрије Богдановић, *Историја старе српске књижевности*
Зборник: *Пет векова српског штампарства 1494-1994*, САНУ (Народна библиотека Србије) Матица српска, Београд
Ђуро Даничић и Даничићев зборник: ситнији списи, Српска краљевска академија
Петар Кузмич, *Вук-Даничићево Свето писмо и библијска друштва*
Владимир Мошин, *Вуков Нови завјет*
Hershel Shanks (ed), *Understanding the Dead Sea Scrolls* (SPCK)
Robert Eisenman and Mischael Wise (ed), *The Dead Sea Scrolls Uncovered*
Siegfried Horn, *The Spade Confirms the Book* (second edition)
J. A. Thompson, *The Bible and Archaeology* (third edition)
J. M. Allegro, *The Dead Sea Scrolls*
John Allegro, *The Dead Sea Scrolls: A Reappraisal*
Edmund Wilson, *The Dead Sea Scrolls: 1947-1969*.
W. H. Brownlee, *The Meaning of the Qumran Scrolls for the Bible*
James Bentley, *Secrets of Mount Sinai*
S. L. Greenslade (ed.), *The Cambridge History of the Bible: from the Reformation to the Present Day*, vol. 3.
Benson, Bobrick, *The Making of the English Bible*
David Daniell, *William Tyndale: a Biography*
Brian Moynahan, *If God Spare My Life: William Tyndale, The English Bible and Sir Thomas More*
John Drane, *Introducing the New Testament*
John Drane, *Jesus and the Four Gospels: An Illustrated Documentary*
Siegfried Horn, *Records of the Past Illuminate the Bible*
Sir Frederic Kenyon, *The Bible and Modern Scholarship*
Sir Frederic Kenyon, *The Story of Bible*
Sir Frederic Kenyon, *Our Bible and the Ancient Manuscripts*
B. F. Westcott, *A General View of the History of the Ancient Bible* (third edition)

ПРЕПОРУЧУЈЕМО КЊИГЕ:

СУЂЕЊЕ ИСУСУ - ПРАВНИ АСПЕКТИ

(Жељко Степановић)

Јединствен издавачки
подухват у Србији!

Рад на тему
“Суђење Исусу
- правни аспекти”
награђен је на конкурс
Правног факултета
Универзитета у Београду
2004. године.

Сазнајте у овој књизи:

- Да ли је процес против Исуса био законит?
- Зашто је Исусу суђено пред 3 различита суда?
 - Да ли су доказани наводи оптужница?
 - Која кривична дела су приписана Исусу?
- Ко је крив а ко невин у односу на оптужнице?

Издавач: Правни факултет у Београду
Поручивање: 062/200-046

ИСУСОВО ВРЕМЕ

- СВАКОДНЕВНИ ЖИВОТ У СВЕТОЈ
ЗЕМЉИ У ИСУСОВО ВРЕМЕ

(Мирјам Фајнберг Вамош)

Живописне илустрације, мапе и фотографије
помоћи ће Вам да на нов и неодољив начин
доживите живот у новозаветно време,
време у ком је живео Исус Христос.

Како је изгледао стари Јерусалим и живот у њему,
како су изгледала тадашња села, занатске радње...
Који новац је био у оптицају, која храна се јела,
како су изгледале школе, богомоље, итд.

Издавач: Сотериа, Београд
Поручивање: 062/200-046

